

UC-NRLF

\$B 699 619

730

B5731

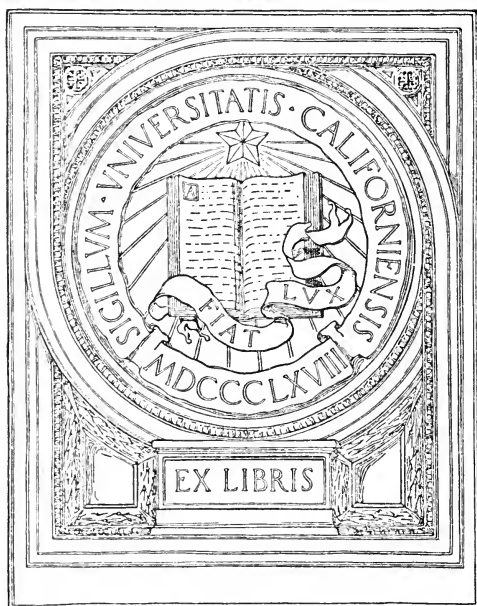
1913

Bhavadaya. Ishy asutram

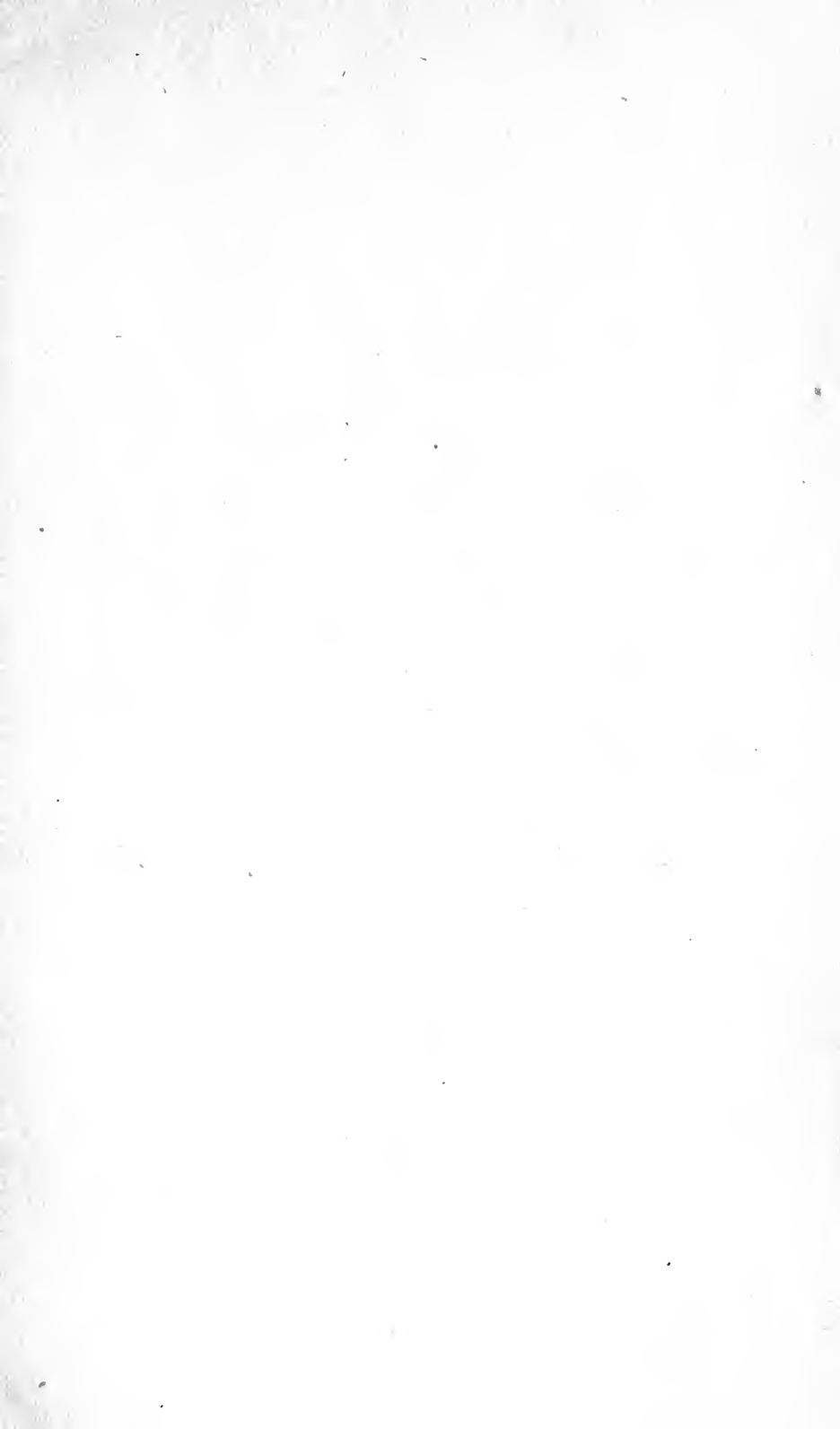
Domestic ritual in ed

by H. J. W. Selomans

GIFT OF
HORACE W. CARPENTIER

EX LIBRIS

Digitized by the Internet Archive
in 2008 with funding from
Microsoft Corporation

THE DOMESTIC RITUAL ACCORDING TO THE
SCHOOL OF BHĀRADVĀJA.

॥ भारद्वाजगृह्यसूत्रम् ॥

THE DOMESTIC RITUAL ACCORDING TO THE SCHOOL OF BHĀRADVĀJA

EDITED

IN THE ORIGINAL SANSKRIT WITH AN
INTRODUCTION AND LIST OF WORDS

BY

HENRIETTE J. W. SALOMONS. Litt. D.

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

LEYDEN — 1913.
LATE E. J. BRILL LTD.

730
B5731
1912

CARPENTIER

TO THE
LIBRARY OF THE
MUSEUM OF
ART AND HISTORY
OF THE CITY OF
AMSTERDAM

CONTENTS.

	page
INTRODUCTION.	
The Sources	VII
The Text and its Contents	X
The Bhāṣya. Explanatory Notes	XIII
Orthographical and grammatical Peculiarities	XXIII
CONTENTS OF THE SŪTRA.	
Upanayanam (Medhājananam, Godānam) I 1—10	1
Vivāhaḥ I 11—20	10
Simantonnyanam I 21.	21
Puṃsavanam I 22	22
Kṣipraṃsuvanam I 22	22
Vijātārakṣaṇam I 23	23
Jātakarma (Medhājananam, Agāraśaucam, Mātāputrayoḥ snānam) I 24—26	24
Nāmakaraṇam I 26.	27
Viproṣya karma I 27.	28
Annaprāśanam I 27	29
Cauḍam (Godānam) I 28	29
Śravaṇakarma II 1.	30
Āgrahāyaṇī II 2	32
Hemantapratyavarohaṇam II 2	33
Śalākarma II 3	33
Agārapraveśaḥ (Vāstuśamanam) II 4—6	34
Śvagrahaprāyaścittam II 7	38
Śūlagavam II 8—10	39
Māsiśrāddham II 11—14	42
Aṣṭakā II 15—17.	47
Snānam II 18—22	50
Arghyam II 23—26	56
Samvādajayanam II 26	59
Subhṛtyaguptiḥ II 27.	60
Bhāryāguptiḥ II 28	61

	page
Rathārohaṇam II 29	62
Hastyārohaṇam II 29.	62
Prāyaścittāni II 29—31	63
Adbhutaprāyaścittāni II 32	66
Aupāsanakalpaḥ III 1—3	67
Vratādeśavisarjane III 4—5	71
Avāntaradikṣā III 6—7	73
Upākaraṇavisarjane III 8—11	75
Vaiśvadevam III 12—14	78
Nāndīśrāddham III 16	85
Sapiṇḍikaraṇam III 17	85
Gṛhyaprāyaścittāni III 18—21	86
LIST OF MANTRAS	91
INDEX OF WORDS.	105
ADDITIONS AND CORRECTIONS	128
ABBREVIATIONS	129

INTRODUCTION.

1. The Sources.

The present edition of the Bhāradvājīya gr̥hyasūtra is based on the following mss.:

I Ms. I 325 of the K. K. Universitätsbibliothek in Vienna; Grantha ms. on 110 palmleaves, 27 of which contain the text itself, the other 83 containing the commentary (text indicated by me as G, commentary as Bh).

II Ms. III 316 of the K. K. Universitätsbibliothek in Vienna; Devanāgarī ms., on folio paperleaves, containing the text (indicated as N).

III Ms. of the India Office, n°. 48 of Burnell's collection; Grantha ms. on 24 palmleaves, containing a prayoga on this sūtra by Bhaṭṭa Raṅga (indicated as Pr).

In the „List of Sanskrit Manuscripts on Palmleaves”, edited by Hiersemann in Leipzig (Katalog 370), which contains the names of a collection of mss., purchased by that firm in Southern India, is mentioned a Bhār. sūtra; unfortunately it proved to be a pitṛmedhaprayoga.

Both the Grantha mss. are well preserved, well written and correct.

The Nāgarī ms., written evidently by different hands, is very dissimilar, generally bad. The first leaf is missing.

So it could not be questionable on which of the mss. the text ought to be based: G is the base. With the exception of evident clerical errors all the variants of G are mentioned in the foot-notes, but it was impossible and useless to register all those of N.

Still the Nāgarī ms. is of great value in constituting the text, being, beside the first mentioned Grantha ms., the only one known which contains the text itself (except the avāntara-dīkṣā). Its value is increased by the fact that G and N, although they agree rather closely, seem to be absolutely independent of each other: they do not show the same mistakes nor the same omissions. Especially for fixing the wording of the mantras N has been of great use, because G often abbreviates or mentions the pratīka only, whereas N gives them in full.

It is very remarkable that, when they disagree in the reading of a mantra, N often agrees with the reading of the HG, G with that of the Āp. MB; the contrary never occurs.

Cp. p. 6 note 4 and HG I 4. 4.

„ 14 „ 7 „ Āp. MB I 4. 11.

„ 15 „ 3 „ HG I 20. 2, Āp. MB I 1. 4.

„ 16 „ 5 „ HG I 20. 2, Āp. MB I 3. 2.

„ 17 l. 10—11 with notes and HG I 21. 2, Āp. MB I 3. 14.

„ 22 note 9 and HG II 2. 5, Āp. MB II 11. 15.

„ 24 „ 2 „ HG II 3. 7, Āp. MB II 13. 11.

„ 26 „ 4 „ HG II 4. 2, Āp. MB. II 13. 1.

„ 26 „ 6 etc.

The commentary, included in the first mentioned Grantha ms., is not independent of G: the bhāṣyakāra must have had a similar text before his eyes. Even obvious mistakes in G are also found in Bh. For instance:

p. 41 l. 16 G: °pare goṣṭhe. Bh °paragoṣṭhe aparasmin goṣṭhe gatvā goṣṭhe vṛkṣe vaṃśasthūñādyanyatame ūsajati.

p. 61 l. 3 G and Bh both read dīrghasūtram. Bh, however,

explains: *dirghasūtram āśiṣyamāṇaḥ: dirghakālaṃ deśāntare grāmāntare voṣitvā dvādaśāhādī sūtram kārāṣyamāṇaḥ*. Bh writes *sūtram*, because G has it, although tacitly showing it to be a mistake.

The same case we find p. 73 l. 5, where G and Bh have °*deśe*, Bh, however, comments: *grhāṇāṃ chadīmṣi yathā na dṛśyante*.

p. 88 l. 13 *homaś ceti nivṛttaḥ: itiśabdo 'vadhārane; homaś ca pūrvakālahomaś ca nivṛtta evākṛta eva yady arthe; homaś cākṛtaś cet*.

Cp. also p. 2 note 10; p. 13 note 1; p. 22 note 8; p. 33 note 2; p. 54 note 1, 3, 4; p. 67 note 9, 13 etc.

Hence it follows, that agreement between G and Bh can give no certainty at all, whereas agreement between N and Bh, which seem to be perfectly independent of each other, makes a reading quite probable.

Moreover, though Bh be not always reliable, it often clears up a dark passage by an acceptable explanation and thus gives us more certainty in deciding about the text. Often also it is of use because it renders an illegible word by an other one.

Pr has importance especially with regard to the mantras. Without it we should have often been forced to rely entirely on the very unreliable readings of N.

The prayoga does not treat of the whole sūtra. After the treatment of the first praśna follows that of III 1 and 2, and then that of II 11, 12, 13 and 14. It ends: *iti śrāddhakarma, bhūradvūjasūtram samāptam*.

Of some use, in constituting the text, were also the other grhyasūtras, especially those of Āpastamba and Hiranyakeśin, and the corresponding parts of Āp. Dh and HDh, whereas Professor Caland, in his „Altindischer Ahnencult”¹⁾ p. 220—224 has edited already II 12—14 and III 17.

1) Leiden, E. J. Brill 1893.

2. The text and its contents.

The gr̥hyasūtra of Bhāradvāja is not widely known: it is never quoted in the nibandhas. Probably the school of the Bhāradvājins, whose seat may have been in Southern India, came to an end at an early period.

The contents of our sūtra are rather extensive. The succession of the different subjects is not very logical; I can not find any system in it. It looks as if the bhāṣyakāra has also felt this defect. In his introduction he gives a more logical division of the matter.

First, he says, come the rules for the seven pākayajñas, the seven haviryajñas and the seven somayajñas; then follow the garbhādhāna, puṃsavana, sīmantonayana, jātakarman, nāmakaraṇa, annaprāśana, cauḍa, upanayana, the four vedavratas, the samāvartana, sahadharmacāriṇīsaṃyoga (vivāha) and finally the five mahāyajñas; together forty ceremonies.

As his source for this division he mentions Gautama. We find indeed the same enumeration Gaut. Dh VIII 14—21, with this difference, that there the garbhādhāna etc. are mentioned first, and then the pākayajñas, haviryajñas and somayajñas.

We must admit, however, that the multiplicity of subjects, treated in our sūtra, would render an equally clear division impossible.

In substance this text does not disagree with those of the gr̥hyasūtras hitherto known. Nevertheless Bhāradvāja is very independent in the treatment of his subject. So close a context as exists between the śrautasūtras of Bhār., Āp. and Hir. by no means exists between the gr̥hyasūtras of these schools. The list of mantras p. 91 shows, what a number of new mantras we owe to this text.

I should like to draw the attention somewhat more closely to some particulars of this sūtra.

The first part of the weddingritual (p. 10 l. 16) looks very modern. The third-mentioned factor, which renders a girl desirable as a wife, is: intellect. For, as the author says, how would it be possible to live together with a person without intellect?

In my opinion this must be a later transformation of the original. The startling *prajñā* must have taken the place of the *prajā*, the idea which we are inclined to expect here.

When, after the replacing of *prajñā* by *prajā* (p. 10 l. 16, p. 11 l. 1), we cancel the modern looking rhetorical interrogation and: *athaitad aparam* (p. 11 l. 2), or, perhaps better still, when we cancel the whole passage from *prajñāyām na khalv* (p. 11 l. 1—2), and read, instead of it, *tato bāndhavam*, the original meaning of the sūtra appears, logical and clear. How otherwise can we explain in the present state of the text the transition to: „For she is not married in view of wordly advantages; the fitness to bear children is in her the main point”?

There is one more passage in this remarkable chapter, which I suppose to be an interpolation.

We must be surprised, when, after the conscientious enumeration of various good and bad omens that are to be considered in choosing a wife, we read (p. 11 l. 12—p. 12 l. 1):

„Truly there are many marks. But those who can judge of marks quote a śloka: Whomsoever his soul takes a delight in and whomsoever his eye dwells on, her he will consider provided with good marks. What shall he do with knowledge (about marks)?”

Can this ironical passage be said to agree with the serious task of a religious sūtrakāra? In my opinion it must be a later addition from a light-hearted copyist.

Hitherto unknown was the ceremony mentioned in the Jāta-karman p. 26 l. 12—13.

The treatment of the Agārapraveśa is of uncommon extent.

In the Vaiśvadeva we meet with a large number of new words.

Much attention has been paid to the *prāyaścittāni*. We can distinguish three kinds.

The first kind (p. 63—65), not indicated by this name, are those means of expiation, which are to be applied out of doors, when passing a cross-road or a burial ground, or when the sacrificial fire enkindles of its own, or when one sees a wonderful tree, etc.

The case last mentioned is somewhat particular. When seeing such a beautiful tree, it is not the main point for the expiator to avoid evil from himself, but from the tree he admires.

The end of these *prāyaścittāni* is the calling down of all evils on the heads of adversaries.

The second kind, called *adbhuta-prāyaścittāni*, is applied in case of abnormal occurrences in the house: the budding of a door-post, the presence of a honey-comb in the house, etc.

With the treatment of the third kind, called *gr̥hyaprāyaścittāni*, the *sūtra* is closed. These are used to atone for neglect in the sacrifices of domestic life, e. g. when the vessels are broken or the *havis* is burned, or when the time for sacrifice is past, etc.

Especially the treatment of this last kind of *prāyaścittāni* is very extensive.

In *praśna* III there are to be mentioned two peculiarities in the form, remainders perhaps of an older division of the text.

At the end of III 3, 5, 11 and 21 the last word or the last two words are repeated, as a conclusion to a logically connected complex containing more than one *kaṇḍikā*. This repetition of closing words does not occur in the first two *praśnas*.

Nearly the whole fifteenth *kaṇḍikā* of *praśna* III has been handed down to us in *ślokas*, whereas at the end of II 6 there is perhaps a remainder of a *śloka*.

3. The Bhāṣya. Explanatory Notes.

The bhāṣyakāra quotes several sources. As far as I have observed they are the following. Several times: the gr̥hyasūtras of Hiranyakeśin (called Satyāśādhā), Āpastamba, Āśvalāyana, Baudhāyana; Yājñavalkya, Manu and Kapardisvāmin. Once the Baudhāyana dharmaśāstra, the Gautama dharmaśāstra, Halāyudha.

Besides he very often mentions a dharmaśāstra, without further definition, which is evidently the lost dharmaśāstra of Bhāradvāja. So far as I can see, it always agrees with those of Āp. and Hir., except once, where we read, in the prayoga on the aṣṭakāceremony: *kṣāralavaṇavarānnasamṣṛṣṭasya ca homaṃ paricakṣata iti dharmaśāstravacanāt* (Cp. Āp. Dh. II 15. 14—15).

Without mentioning his source he often quotes TS, TĀ and TB and some of the above mentioned texts.

It is very remarkable, that the tryṛca, cited on p. 62 l. 2 with the opening words only, though it does not occur in the texts of the Taittirīyas, is mentioned by the bhāṣyakāra according to the tradition of the Sāmaveda (Bh reads *avar astu*), whereas G follows the reading of the non Sāmavedic texts (*avo 'stu*).

From the words: *avāntaradīkṣāṃ vyākhyāsyāma iti pravargya-praśne pūrvam eva vyākhyātam* we may infer, that the bhāṣyakāra of the gr̥hyasūtra has also commented upon the śrautasūtra.

In the commentary not each kaṇḍikā, but each subject is treated separately. Having gone through this part of the text, explaining difficult words and sentences, the bhāṣyakāra gives a prayoga of it.

Though the explanation he gives may not always be irreproachable, there are many elucidations in the bhāṣya, which serve to facilitate the right understanding of the text.

The following notes are for the greater part derived from

this commentary. When a note is taken from the prayoga, this will be mentioned.

p. 3 l. 5 A viṣiñcan: askandayan.

3. 6—7 Adhomukhāni pātrāṇy uttānāni kṛtvā. (Pr)

7. 6—7 Abhīvāṅguṣṭham: sahitam; abhīva lomāni: anulomam.

8. 5 Asya śiṣyasya dakṣiṇam aṃsam prati svam dakṣiṇam bāhum anvavahr̥tya.

9. 11 Vāsabdaḥ samuccayārthaḥ.

10. 3—4 Tato (: 'stamite) 'gniparicaryānantaram, bhikṣate (: bhikṣayed), yām (: bhikṣām) iyam (: mātṛādi) na pratyākhyāsyati (: nāstīti yā na brūyād iti manyate), tām prathamam bhavati bhikṣām dehīti bhikṣayed ity arthaḥ.

Here the reading of Bh does not entirely agree with our text. Evidently Bh intends to read: Tato bhikṣate yām iyam na pratyākhyāsyati. He explains yām by bhikṣām, whereas in our reading yām is to be explained by striyam.

10. 7 Prāciṃ vodīciṃ vā, gramād, ity arthas, tām diśam gatvā, tam palāsam parisamūhya.

11. 1—2 Prajñābāndhavayos tu grāhyaḥ katama? iti. Vivadante. . .

Bāndhavam visṛjed ity eke śākhina āhuḥ. Katham? iti. Aprajñena (līṅgavyatyayaś chāndasa aprajñāvatyā vadhvā) kaḥ samvāsaḥ? Sahavāsaḥ katham labhyate? Na labhya ity arthaḥ.

11. 4 Prasastāḥ: putrāḥ.

16. 13 (foot-note 11) Anantaram asyā vadhvā bhratā vareṇopastīrṇābhighāritān lājān svāñjalīnā tasyāñjalau dvir āvapatīyam nārīty anena sakṛd uktena. Ayam avadānakramo. Varo 'ñjalāv upastīryābhighāritān iyam nāry upabrūta ity anena hastenāvadāyāñjalīnāvapati.

According to this passage the words iyam nāry upabrūte etc. are said twice, first by the brother of the bride, and then by the bridegroom. It is uncertain whether Bh has invented this proceeding in order to explain the (false) reading of G, or whether something has been omitted in the text.

p. 18 l. 11—12 Varasya gr̥hāvadhi vāhayitvā.

19. 6 Atrāpy upavāsaś cānyatarasya kālasyopavāsaḥ. Cakāraḥ samuccayārthaḥ: dāmpatyor upavāsa iti.

Cp., however, Baudh. G II 12: Anugate 'nyatarasya bhāryā-yāḥ patyur vāpi vaitāṃ juhuyāt.

19. 7 Aṣṭamyāḥ parvaṇi copavasati; cakāraḥ samuccayo dāmpatyor ity arthaḥ.

In my opinion Bh has here an erroneous reading, which is the cause of a wrong explication.

20. 14—15 Atha kṛtārthaḥ patiḥ kṛtārthāyā jāyāyā mukhena mukhaṃ svam saṃgamayya, etaṃ prāṇam apānihīti jāyām uktvā, nāsāpuṭābhyām antaram prāṇavāyūṃ niḥsārayed, jāyā ca niḥsṛtaṃ prāṇavāyūṃ svanāsāpuṭābhyām svāntaram praveśayet. (Pr)

Cp. ZDMG LI p. 133.

20. 17 Vidviṣāvant, word hitherto unknown.

21. 15 Yasyās tīre vasati, tasyā nāma sambuddhyantaṃ mantrāntaṃ brūyād, yathā: tīreṇa Vegavati tava, tīreṇa Kāveri tava.

Perhaps we have here an indication for the localization, at least of the bhāṣya.

22. 14 Śoṣyanti nāma kā cid oṣadhī.

Cp. Winternitz' remark on Āp. G 14. 14.

23. 3 Avapadyasvāsāv iti padasthāne 'parāyā nāma sambuddhyantaṃ gr̥hṇīyād: avapadyasvāpara iti.

Unacceptable explanation. Cp. p. 23, foot-note 2.

23. 4 Pratisrotasam udakam āhṛtya. *Cp. p. 22 l. 13.*

26. 13 Parimuktāyām (: apatyaparimuktāyām satyām) kṣipram eva (uktamātram eva) tāṃ srajam upanirhared, adṛṣṭigocara-pradeśe tyajet. (Bh)

Taddarśanena prasūtāyām tasyām kṣipram eva tāṃ srajam tadrṣṭigocarād anyatra deśe parityajet. (Pr)

27. 6 Of Upanirharanti sūtikāgnim aupāsanam atiharanti Bh gives a lengthy, intricate and incomprehensible explanation. Read

- perhaps*: Upanirharanty aupāsanam sūtikāgnim atiharanti.
Cp. HG II 3. 4; 4. 8.
- p. 29 l. 7—8 Iti yajuṣā duhitur mūrdhny avajighret.
29. 8—9 Medhājanane yaḥ prāśanakalpaḥ, sa evātrāpi jātakar-
 maṇi: dadhi, madhu, ghṛtam iti.
29. 11 Yatharṣi ārṣeyasaṃkhyākāḥ sikhā nidadhātityarthah;
 yathā ekārṣeyāṇām ekā śikhā.... *etc.*
29. 11 Yathopajñam: yathā svakule pitṛpitāmahaprapitāmahā-
 nām ācārah, pūrvasikhā vāparasikhā vā bhavantīty arthaḥ.
Pr: yathopakramam vā.
- Cp. Baudh. Karmāntasūtra I 2: Yajña iti kimupajño?*
Yajñah śraddhopajñah, where the bhāṣyakāra equally glosses
-upajñah by -upakramah.
30. 4 Dakṣiṇam godānam: dakṣiṇakarnopariśiraḥ pradeśam. (*Pr*)
30. 5 Vinīya keśān: vibhajya.
30. 16 Trikakutparvatajātaṃ jātyam āñjanam (*Bh āñjanam; cp.*
TA VI 10. 2).
31. 6 Grhād upaniṣkramyāṅgaṇe sthaṇḍilaṃ kṛtvā...., tasmin
 sthaṇḍila eva, nāgnau, etā āhutīr juhuyāt.
32. 1 Asametyāvagiranti: atihāya dataḥ prāśnīyuh. *Cp. PG*
II. 14. 25.
33. 1 Hemantapratyavarohaṇam nāma khaṭvāto bhūmāv avaro-
 hartum (*sic*). Tad dhemante, māsi margaśīrṣyam, kartavyam.
34. 6 Tṛṇādibhiḥ prachādya.... nirmitaṃ śālāṃ, kṛtāṃ śālāṃ
 hastenābhimṛśet.
35. 11 Suṣirā: tuḷasī.
- Śādvalam: bālatṛṇam, dūrvāṇi.
35. 12 Rasābham (*text rāsabham*) samudraphenam.
35. 12—13 Udumbarapalāśādīn kasmimś cit pātre samānīya, tair
 agāram vāstu ca.... prokṣet.
36. 7 Rājānam īdate: rājānam kuberaṃ yajet.
37. 14 Etad vidvān: asya karmaṇaḥ prayogaṃ yo vetti.
37. 4—5 Sabhāyā uparistāc chadistrṇāni vyūhya: chadiṣi

vivaraṃ kṛtvā, . . . anena vivareṇa kumaraṃ praveśayitvā.
p. 38 l. 6 Abhyukṣyamāṇasya kumārasya dakṣiṇataḥ kaṃsaṃ
hanyād yaḥ kaś cid iti.

40. 5 Dakṣiṇasyāṃ kuṭyāṃ śūlagavam avāhayed; yathodham :
avāhanakrameṇa, śūlagavādīty arthaḥ.

42. 5 Hoṣyamāṇānāṃ haviṣāṃ dhūmaṃ yathā jighreyur iti; yāṃ
diśaṃ abhimukho vāyur vāti, tasyāṃ diśi gāḥ sthāpayed iti.

42. 14 Caruśeṣaṃ sanābhayaḥ prāsniyuh.

45. 11 Parāṇ āvartate: anyāṃ diśaṃ abhimukha āvr̥tyāste.

47. 8 Tāṃ jyeṣṭhānakṣatreṇa saṃpannāṃ aṣṭamīm ekāṣṭakety
ācaksate.

47. 9 Sambhārāṇ: audumbarīm vapāśrapaṇīm, trīṇi bhūlāni(?)
svadhitīm ca, . . . saptamyāṃ sambharet.

47. 10—11. Śaṭsu kapāleṣv adhiśrayed, ekasmin vā.

50. 15—16 Etad ahaḥ: yasmin nakṣatre snāti. Tadahahsnātā-
nām (: snātakānām) ha vai kila eṣa (: āditya) etattejasā
(: snātakasya tejasā) tapati. Tasmāt karaṇād enaṃ snātakam
etad ahaṇ nābhitaped. Ādityābhitapane doṣaḥ.

*Perhaps it is preferable to separate etat tejasā, and to translate
etat by „thus” or „than”. This passage agrees narrowly with
Baudh. Ś XVII 39: 318. 9.*

51. 1 Carmaṇo lomāni vrajasyāntar yathā syuh.

51. 13 Vapantaṃ nāpitam.

Upapakṣau: gaṇḍau, keśāntau. *Cp. Oldenberg's translation
of HG I 9. 17, SBE XXX p. 164, where upapakṣau is trans-
lated by „armpits”. This translation renders the succession in
which the limbs are shaved quite illogical. In Śat. B XII
2. 1, 2—5, however, „armpits” is the only possible meaning.*

Upapakṣa must have more than one meaning.

51. 15—16 Bāhvādīnitarāṇy aṅgāni yathopapādaṃ, yatheṣṭaṃ
vāpayed; aniyama ity arthaḥ.

52. 7 Snāniyena pratāpya: tilapiṣṭādina keśādyudvartanaṃ
kuryāt. *Cp. HG I 9. 19: snāniyenotsādyā.*

- p. 53. l. 8 Bādaram maṇim sapāśam kuryāt.
 53 10 Akṣṇayaiva: na rjum.
 53. 11 Grivāyām pratimuñced: badhniyāt.
 53. 11—12 Dīrghasūtraprotaṁ maṇikaṇam ābaddhya. . . maṇim urolambinaṁ kuryāt.
 53. 13 Hastena bādaram maṇim dhārayed iti. Ūrg asīty anena dakṣiṇe haste badhniyāt. (*Cp. Ap. G 12. 8* savye pāṇav ābaddhya).
 54. 2 Pūrvaparihite antariyottariye nidhāya.
 54. 4 Pravartayor upari sruveṇa. . . juhōti.
 54. 14 Dakṣiṇaṁ karmam agre (: prathamam) pratimuñcet. Evakārān: maṇibandhane dakṣiṇaṁ bahum iti.
 55. 4 Cakṣuṣī añjita.
 55. 15 Asya snātakasya yasmin deśe rātir (: mitras) tatra gatvā, tena saha yasminn āśrame sthitvā niḥśreyasam avāpnuyām iti sambhāṣya, yathārtham etiti. Yathārtham: etasminn āśrame svīkṛte nirvṛtiḥ niḥśreyasam ca gamyata iti.
 56. 2—3 Snānād ūrdhvaṁ samvatsaram na maithunaṁ cared, . . . yady apy akṛtadārakriyāḥ syāt, tadeti, dvādaśarātraṁ trirātraṁ vā.
 Sarvās thitayaḥ (*sic*). Tithiśabdo 'trārdhamāsasaṁjñāḥ. Sarvaśabdena sarve māsā ucyante. Yāvajjīvaṁ brahmacaryeṇa bhavitavyaṁ snātakasya ity arthaḥ.
This explanation is not at all acceptable. How to explain the nominative, if it should be an adjunct of time? Moreover the text on which Bh comments runs sarvāsthitayaḥ, which is the ordinary writing for sarvāḥ sthitayaḥ. Perhaps we should close the sentence after vā, and translate sarvāḥ sthitayaḥ by: „(these are) all the rules (for the snātaka).”
 56. 4 Āhriṣyann arghyaṁ sambhṛtaṁ vedayate (: jñāpayed) varāya: jihīrṣameti. Kuruteti śvaśuraṁ pratyāha.
 56. 6 Kartā (: śvaśuraḥ) varam pūrvam kūrcena pratipadyate; prathamam kūrcena saha, kūrcam grhītvā, agre yāyāt varasa-kāśam; evam uttaraśāṁ api. Anvañ pādyena: kūrcanetuḥ

paścād itarah. Anvañ arghyena: pādyahartuḥ paścād anyah. Anvaññ ācamanīyena: arghyahartuḥ paścād aparah. Anvañ madhuparkeṇa: ācamanīyahartuḥ anantaram kartā madhuparkeṇa samvrajati.

p. 56 l. 10 Grāmaṇī vaiśyaḥ, senānīś ca rathakāra ity arthaḥ. Sa hi rathasthaḥ, rathinaḥ senāṃ nayati.

56. 15 Varas, tat pādyam dātur hastād ādāya, savyam pādām pratigrhya prakṣālya, dakṣiṇam pratigrhṇīyāt prakṣālayet....
Yadi varo rājā, dakṣiṇam prakṣālya savyam prakṣālayet.

58. 3 Kūrcāt pratyavaruhya.

59. 8—9 Gr̥hītachatraḥ savye haste, savyena hastena chatram samāvṛtya: chatrenātmānam agniṃ ca samāvṛtya samprachādya.

In my opinion Bh has not understood the sūtra. In stead of deriving samāvṛtya from samāvṛṇoti, I should prefer to derive it from samāvartate.

Having taken the umbrella (according to the usual human way with his right hand), he transfers it to his left hand, in order to strow down the offering-grains with his right hand.

60. 1 Subhṛtyāḥ: preṣyāḥ putrādayaḥ.

61. 4 Sthūlādharikā: bahupādajalarukā.

61. 8 Yadi kāmayeta: siddhyeyur iti, dirgharogādinā vā vār-dhakād vā svayam putram utpādayitum āsakto, devaranyāyena putram utpādayitum yadi kāmayeta, tatrāpi putrakāmā cet, siddhyeyur iti (siddhyetety arthaḥ; gurutvād devarasya bahuvacanam). . . gomūtreṇa upastham prakṣālayeti bhāryām brūyāt.

Cp. Āp. G 23. 4 and Oldenberg's translation S B E XXX p. 295.

62. 8 Pakṣasī abhimṛśati: āśvān abhimṛśed. Āśvā eva rathanām pakṣāḥ.

Cp. TB I 5. 12. 5, where, in contradiction with the commentary, pakṣau seems to indicate two horses.

62. 11 Yadi śamaratho bhavati: āśvair uhyamāṇo 'pi ratho na gacched yadi, . . . tadā rathād avaruhya, yajñopavitam kṛtvot-

tariyam āmucyāpa ācamya bhūmim abhimṛśati.... Itthaṃ bhūmyabhimarśane kṛte yatheṣṭaṃ ratho yāty eva.

Śamaratha, not registered in the dictionaries, seems to be the counterpart of aśvaratha. The word occurs elsewhere; see Caland's note on *Kāthaka XXXII 3* (p. 21 note 5). Cp. also the remark on 63. 3 *infra*.

- p. 63 1. 2 Athainaṃ hastinaṃ abhikrāmayati, grāmaṃ grāmyaṃ deśaṃ vā pratikrāmayed hastipakena.
63. 2 *In my opinion kāla in the mantra Vaha kāla vaha etc. is to be translated by „you black one”. Cp. HG I 12. 4 and Oldenberg's translation SBE XXX p. 170.*
63. 3 Samānaṃ śamarathenākṛāmayitum. Hastipakena codya-māno 'pi na gacched yadi, śamarathaparihāro 'trāpi samānam.
63. 3 Anupastirṇe sthaṇḍile: kevalaṃ bhūmau.
63. 8 Yady ardragomayasamūhamadhyena gantavyam.
64. 4 Sicopasprṣṭaṃ deśaṃ adbhīr abhyukṣet.
64. 10 Avarṣe (*Bh* apavarṣe) varṣarahite kāle.
65. 1 Citryaḥ: āścaryaabhūtaḥ.
65. 4 Aśvatthe ye kṣīriṇo vṛkṣās; tān madhyamdinād arvāk sprṣed. Madhyamdinād upari ca nyagrodham.
65. 5 Sarvakarmasv aupāsanādiṣu grāmyeṣu kṣāṭhān ādāya uddīpanāt prāk svayamprajvalite sati.
66. 2 Kuptvāṃ kapota upāveksīd: grāmyād vyatirikto vanyaḥ, kapotaḥ grhāntaḥ praviśya upaviṣṭaś cet. Kuptū *remains unexplained*.
67. 10—11 Pramītahitāgner bhāryā caivam snātakoktaviddhānena aupāsanāgniṃ paricaret.

- Pānigrahaṇād ūrdhvaṃ parvaṇi sthālīpakena yaṣṭavyam.
70. 10 Navena ca sasye sasye yajeteti śeṣaḥ. Yave samutpanne yavena yajeta, vrīhyāṃ samutpannāyāṃ vrīhyā yajeteti. Yasmin kāle yat sasyam utpadyate, tena sasyena tasmin kāle yajeteti.

Tatra: tasminn āgrayaṇe.

p. 71. l. 1 Yadi kṣobhadina grāmāntaram deśāntaram vā.... prayi-
yaset, sagṛhaṃ gacched yadi.

72. 5 Yāvata kālena vedādīn gṛhṇīyāt, tāvad brahmacaryam.

73. 15—16 Athānantaram ācāryaḥ śiṣyasya śiraḥ saṃmukhaṃ
(: mukhasahitaṃ) sādhitenaḥataavasasā pradakṣiṇaṃ veṣṭayitvā
(: baddhvā).

74. 12 Etasmin saṃvatsare 'dhīyīta. Yady etasmin nādhīyīta,
yāvad adhyayanam etad vrataṃ caret, saṃvatsarasya parastāt.

74. 16 Āvṛttair devatā upatiṣṭhate: aditya vratapate, śukriyaṃ
vrataṃ acāriṣaṃ ity ādibhir. (*Cp. p. 73. 9—11*).

75. 5 Upakaraṇavisarjane: adhyayanārambhaḥ, tadutsarjanaṃ ca.
Śravaṇāpakṣe: śravaṇamāsi pūrvapakṣa ity arthaḥ.

75. 6 Hastena: hastarkṣe.

75. 7 Kāṇḍanāmāni vā vakṣyamāṇāni.

75. 14—15 Adhyayanārambhaprabhṛti tryaḥam ekāhaṃ vā
nādhīyād iti.

75. 15 Pradoṣe: niśimukha ity arthaḥ.

75. 17 Yatra kutra, yasyāṃ kasyāṃś cid diśi.

75. 17 Svavagāhāḥ: śobhanaṃ sukham avagāhanaṃ, karda-
mādyanupahataṃ tīrthaṃ yāsāṃ, tāsv avagāhā āpaḥ santi.

Avakinyāḥ: avakāvatyaḥ.

Śaṃkhinyāḥ: śaivalavatyāḥ. *Cp. Böhtlingk and Roth, where*
śaṅkha is translated by Muschel, śaivala by blyxa octandra, eine
Wasserpflanze.

76. 4 Trivāram ācāryamukhā.... antevāsinaḥ prāṇānām āyāmaṃ
dharayanti, tān dīrghakālam apsu majjantaḥ.

78. 7 Udadhiṃ kurvanti: ācārya udakam avatīrya, yathā udakāt,
tīryamāneṣv antevāsiṣu, vegāt tebhyaḥ pūrvam āpaḥ samut-
sarpeyuh, tathā kuryur ity arthaḥ.

78. 8 Avatīrṇena hastenordhvaṃ utsicyamānā āpa utsṛṣṭā ropi-
tāsu dūrvāsu, yathā saṃbhaveyuh, tathā trir udvidhya.

79. 4 Strī vaiśvadevaṃ nirvapet, proṣite pramīte ca. Patnyā
yuktaḥ svayam eva nirvapet. (Vāśabdo 'vadhāraṇe).

- p. 79. 1. 7 Patnyā upadiśati: patnyai brūyāt.
 79. 10 Bhāṇḍasyopariṣṭād adbhīr mārjayitvā... adhaṣṭād gomayena
 liptveti śeṣaḥ.
 80. 5 Mantrāṃś ca saṃnamati: kṛtavād ity arthaḥ.
 80. 9 Rudrāṇi: droṇi koṣṭhaketi halāyudhaḥ.
 80. 12 Śayanadeśe: khaṭvāyā adhaṣṭāt.
 80. 15 Udghāṭe: argaladarudeśe.
 80. 16 saṃvadānyāṃ (Bh saṃvadanyāṃ): kavāṭadeśe.
 81. 1 Vāhayor: dvārasthūṇayoḥ.
 81. 2 Upalabdhe: rathyāsaṃdhau.
 81. 3 Piṅkṣānyāṃ: dṛṣṭi.
 82. 8 Ūrdhvam: ākāśe.
 83. 1 Sarveṣu bhukteṣu, bhāṇḍādīni pātrāṇi saṃksālya, ekasminn
 avanīya grhād uttarato ninayet.
 84. 9 Pravāse 'py avāśyaṃ pañca mahāyajñāḥ kartavyā ity arthaḥ.
 85. 2 Pradakṣiṇam upacāraḥ. Atra pradakṣiṇāśabdena upavītim (?)
 ucyate.
 86. 5. Yathāśraddham (Bh °śraddham): tv anurūpaṃ dakṣiṇā
 bhavanti: gāvāḥ santi.
 86. 8 Śeṣāṇi śrautoktāni syuḥ.
 86. 11 Tatra: śrautaprāyaścitte.
 86. 13 Darbhāgrayoḥ pratyasanakāle pratisechanam adbhīḥ kāryam.
 87. 1 Carvādināṃ niruktānāṃ haviṣāṃ skanne.
 87. 4 Kiṃ cid: aṣṭamuṣṭiparimitāṃ taṇḍulam.
 87. 4 Bhinne: ājyasthālyādīmṛtpātrāṇāṃ... dārupātrāṇāṃ ca
 bhinne sati.
 87. 5 Apo 'bhyavahr̥tya: mṛṇmayāṇy apsu prāśya.
 87. 6 Pātre praṇītācamasāḍau bhinne, mindāhutī hutvā mṛṇmaya-
 vad abhimantrya tūṣṇīm agnau... prakṣipet.
 87. 7 Kṣāme: haviṣi kṣāme, sarvadāhe.
 87. 7 Vidagdham: sarvaṃ dagdham haviḥ.
 87. 8 Dakṣiṇāparam: dakṣiṇāparāṃ diśaṃ prati vā; līṅgavyatyayāś
 chāṇḍasaḥ.

The following „Taṃ: vidagdham, tad dhaviḥ. Atrāpi līṅgavya-tyayaḥ.” must be a false interpretation of the text.

87. 11 Anyasya haviṣa āgamanam kuryād; anyad havis tadaiva tan nirupya śrapayitvā juhuyāt.
87. 11 Ekadeśo dagdhas ced,.... haviṣo dagdham pradeśamātram uddhṛtya, etat kṛtvā: etat prāyaścittimindāhutī hutvā.
87. 12 Aśṛtaduḥśṛte haviṣi apo 'bhyavahared: apsu prakṣiped ity arthaḥ.
87. 13 Kva ca: laukike vaidike vā karmaṇi.
88. 5 Ato 'bhimantraṇād ūrdhvaṃ samānam paristarana-prāyaścittena.
88. 6 Paścārdham paridhiṃ nidadhyāt.
88. 7 Paridhinām anyatame duṣṭe.
88. 8 Mantraviparyāse, devatāviparyāse, prayogaviparyāse ca. Antarite.... mantradevatām prayogamantrān vā viḥaya, karmāntarapravṛtte 'ntaritaññāne sati.
88. 11 Antaritam ca kuryāt: mindādisaptāhutīr hutvā antari-tamantradevatādi karma kuryāt.
88. 13 Homaś ceti nivṛttaḥ:.... homaś cākṛtaś cet.
88. 14 Tasyām: kālātipattau satyām.
89. 3 Uktam anugate: agnāv anugate sati tat saṃdhānam uktam: anugato manthya ity ādi (p. 19. l. 5).
Apivāsabdaḥ samuccayaḥ: api cety arthaḥ.

4. Orthographical and grammatical peculiarities.

I have followed the usual orthography, which is also that of the Nāgarī ms.

In the Grantha mss. we find the following peculiarities:

1. Visarga before a sibilant is expressed by the same sibilant.
2. Visarga before consonantgroups beginning with a sibilant, is omitted; e. g. *pitṛbhya svāhā*.
3. The anusvāra at the end of a word is written as *ñ* and *n* before palatal and dental consonants. Before *m* it is written as *m*.

4. Final *n* + initial *t* are not changed into *ṇst*; e. g. *daḥ-
ṣiṇāpavargān trīn*.
5. Generally the tenuis is not softened before the media;
e. g. *tat brāhmaṇaiḥ; tvakbilām; atbhīḥ*.
6. After *r* all consonants are doubled.
7. *ṇk ṇkh ṇg ṇgh* are written *ṇk* etc.
8. *cch* is written *chś*.
9. *l* is written *ḷ* in *prakṣaḷ, dehaḷi*.
ḷ is written *ḷ* in *cauḷa*.

There are two instances, which would seem to be phonetic, but which are probably caused by the fact, that G and Bh must have been written down on dictation once or several times, and that the writer, for lack of interest in the meaning, wrote down the words, as they reached his ear. I mean the insertion of *y* between two vowels (e. g. *nayedhi* for *na edhi* p. 34 l. 6) and the sharpening of soft, the softening of sharp consonants (e. g. *akāra°* for *agāra°* p. 34 l. 8; cp. also p. 19 note 10, p. 22 note 7, p. 25 note 3, p. 27 note 3 etc.).

By the same circumstance we must explain *ghnatayitān* for *ghnatatitān* (p. 24 l. 3), *jyām* for *dyām* (p. 39 l. 2)¹⁾.

The deviations from the usual grammatical forms which I have observed are the following:

- p. 4 l. 2 voc. *sarasvate* Cp. HG I 2. 9.
 p. 8 l. 13 *ā-hṛ* 1 p. s. Aor. Ind. Act. *āhāriṣam*.
 p. 11 l. 3 *vah* 3 p. s. Praes. Ind. Act. Pass. *ūhyate*.
 p. 13 l. 1 *vi-vah* 3 p. s. Praes. Ind. Pass. *vyūhyate*.
 p. 13 l. 10 Nom. s. fem. *abhiśastipāvati*.
 p. 18 l. 12 *vah* absol. (non-compound) *ukhya*.

1) By mistakes as *vṛhato* for *bṛhato*, *valimantro* for *balimantro* etc. it is evident, that G also has been copied from a Nāgarī ms., probably after the bhāṣya was written, because Bh shows none of those mistakes.

p. 24 l. 3 *han* 2 p. pl. Imper. *ghnata*.

p. 66 l. 3 *upa-viś* 3 p. s. Aor. Ind. Act. *upāvekṣīt*.

p. 73 l. 1 *saṃ-sthā* 3 p. dual. Praes. Ind. Act. *saṃtiṣṭhate*.

p. 75 l. 14 *adhī-i* 3 p. pl. Praes. Ind. Ātm. *adhīyante*.

In conclusion I have to thank Professor Caland, on whose recommendation I undertook the edition of this sūtra, for his constant and stimulating assistance during its preparation and printing; the officials of the Bibliotheek der Rijksuniversiteit in Utrecht; dr. Thomas, Chief Librarian of the India Office, and the directors of the K. K. Universitätsbibliothek in Vienna for kindly allowing me the use of their mss.; and Professor dr. L. von Schröder, whose intervention obtained for me a lengthened period for the loan of the mss. out of the last-mentioned library.

भारद्वाजगृह्यसूत्रम् ॥

उपनयनं व्याख्यास्यामः^१ 'स पुरस्तादिव संभारानुपक-
ल्पयते पालाशमिध्मं खादिरमौडुम्बरं वैकङ्कतं वैतद्वृक्षो-
यामेव^{१)} दर्वीं करोति त्वग्बिलां मूलदण्डारत्नीं^{२)} 'चतुर-
ङ्गुलं बिलं करोति' सादयाचारिकं कर्मेति विज्ञायते'
गर्भाष्टमेषु ब्राह्मणमुपनयीत गर्भैकादशेषु राजन्यं गर्भद्वा-
दशेषु वैश्यं^{३)} गर्भनवमेषु ब्राह्मणमित्यपरं^{३)} 'वासांसि समा-
मनत्यैणोयं ब्राह्मणो वसीत रौरवं राजन्यो बस्ताजिनं
वैश्यो^{३)} 'यदजिनं^{३)} धारयेद्ब्रह्मवर्चवृद्धासो धारयेत्क्षत्रं वर्ध-
येदुभयं^{३)} धार्यमुभयोर्वृद्धा इति विज्ञायते^{३)} 'वसन्ते ब्राह्म-
णमुपनयीत ग्रीष्मे हेमन्ते वा राजन्यं शरदि वैश्यं वर्षासु^{१०)}
रथकां शिशिरे वा सर्वानांपूर्यमाणपक्षे पुण्ये नक्षत्रे
विशेषेण पुंनामधेय आशितस्य कुमारस्य केशान्वापयित्वा
स्नातमलंकृतमकृतं वासः परिधाप्य प्राचीनप्रवण उदी-

1) Thus Bh; G *vaidvṛtakṣiyām*°

2) G *mūladanḍāmaratnīm*

3) Thus G. Read perhaps: यदजिनं धारयेद् ब्रह्म वर्धयेद्यद्वासो धारयेत्क्षत्रं वर्धयेद्^०

चीनप्रवणे समे वा देशे स्थण्डिलमुद्धत्यावोद्ध्याग्निं ¹⁾
मथिवा लौकिकं वाहृत्य न्युष्योपसमादधाति' ॥ १ ॥

प्रागग्रैर्दर्भैरग्निं परिस्तृणात्यपि वोदगग्राः पश्चात्पु-
स्ताच्च भवन्ति' दक्षिणः पक्ष उपरिष्ठाद्भवत्यधस्तादुत्तरो ²⁾
5 दक्षिणेनाग्निं ब्रह्मायतने दर्भान्संस्तीर्य मयि गृह्णाम्यग्रे
अग्निमिति द्वाभ्यामात्मन्यग्निं ³⁾ ध्यात्वोत्तरेणाग्निं ⁴⁾ पात्रेभ्यः
संस्तीर्य यथार्थं द्रव्याणि प्रयुनक्त्यश्मानमकृतं वासो ग्जिनं
मौञ्जीं मेखलां त्रिवृतं ब्राह्मणस्य मौर्वीं राजन्यस्य सौत्रीं
वैश्यस्य बैल्वं पालाशं वा दाण्डं ब्राह्मणस्य नैयग्रोधं ⁵⁾
10 राजन्यस्यौदुम्बरं वैश्यस्यैकविंशतिदारुमिध्मं संनक्षत्याहु-
तिपरिमाणं वा' तस्मिञ्छ्रम्याः परिधीनुपसंनक्षति' दर्वीं ⁶⁾
कूर्चमाज्यस्थालीं प्रणीताप्रणयनं प्रोक्षणीपात्रमुपवेषं येन
चार्थः सकृदेव ⁷⁾ सर्वाणि यथोपपादं ⁸⁾ वैतस्मिन्काले
ब्रह्मा यज्ञोपवीतं कृत्वाप आचम्यापरेणाग्निमतिक्रम्य दक्षि-
15 णतो ब्रह्मायतनात्तृणं निरस्याप ⁹⁾ उपस्पृश्याग्निमभिमुख
उपविशत्यपरेणाग्निं प्राञ्जुख उपविश्य समावप्रहिन्नाग्रौ ¹⁰⁾

1) G °uddhṛtyā°, Bh °uddhannyā°
°adhastā uttaro

3) Thus G; N °त्मन्निं

2) Thus Bh and Pr; G

4) Thus G Bh; N गृहीत्वो°

5) N नैयग्रोधं; G naigreyam

6) G om. darvīm

7) Thus N; G satud°

8) Thus N; G yathopapātām

9) Thus N Bh; G nirasya yajño-

pavitām kṛtvā

10) Thus N Pr; G Bh °aprachśannāgrau

दर्भौ प्रादेशमात्रौ पवित्रे कृतान्येन नखाच्छिवाद्भिरनु-
मृज्य ॥ २ ॥

पवित्रान्तर्हिते पात्रे ऽप आनीयोपबिलं पात्रं पूरयि-
त्वोदगग्राभ्यां पवित्राभ्यां त्रिरुत्पूय समं प्राणैर्धारयमाणो
ऽविषिञ्चन्हरत्युत्तरेणाग्निं¹⁾ प्रणीताः सादयित्वा दर्भैर-⁵
पिदधाति 'प्रणीतावत्प्रोक्षणीः संस्कृत्य बिलवन्त्युत्ताना-
नि²⁾ कृत्वा विषायेध्मं त्रिः सर्वाभिः प्रोक्षति' दर्वीं
निष्टप्य³⁾ संमृज्य पुनर्निष्टप्य³⁾ निदधाति 'संमार्गानभ्यु-
क्ष्याग्नावादधाति' पवित्रान्तर्हितायामाज्यस्थाल्यामाज्यं
निरूप्योत्तरेणाग्निमङ्गारान्निबृक्ष्य तेष्वधिश्चित्यावद्योत्य दर्भ-¹⁰
तरुणाभ्यां प्रत्यस्य त्रिः पर्याग्निं कृत्वोदगुद्वास्याङ्गारान्प्र-
त्यूक्ष्योदगग्राभ्यां पवित्राभ्यां पुनराहारं त्रिरुत्पूय पवित्रे
अग्नावाधाय शम्याभिः परिदधात्यपरिणाग्निमुदीचीनकुम्भां⁴⁾
शम्यां निदधाति संस्पृष्टे मध्यमया प्राचीनकुम्बे⁵⁾ दक्षि-
णामुत्तरां चापरिणाग्निमुदगग्रं⁶⁾ कूर्चं निधाय तस्मिन्प्रा-¹⁵
ङ्मुख⁷⁾ उपविशति 'यज्ञोपवीतं कृत्वाप आचम्य दक्षिणतः
कुमार उपविश्यान्वारभते' ॥ ३ ॥

1) Thus Pr; Bh *viṣiñcinn*°, GN *bhiṣiñcan*° 2) Thus Bh; G *bilava-*
tyattānāni; N बिलवन्त्युत्तानानि 3) Thus N Pr; G *niṣṭīpya* 4) G
°*kumbhām*, N °कुम्भां 5) G °*kumbhe* N °कुम्बे 6) Between *agnim*
and *udagagram* G ins. *udīcīna* 7) From °*mukha* to the end of
the *kaṇḍikā* G has but partly preserved the words in margine.

अथ परिषिञ्चत्यदिते ऽनुमन्यस्वेति दक्षिणतो ऽनुमते
 ऽनुमन्यस्वेति पश्चात्सरस्वते ऽनुमन्यस्वेत्युत्तरतो देव
 सवितः प्रसुवेति समन्तमेवं कृत्वा परिषिञ्चति' कृतव-
 न्मत्त्वान्नमतीध्मं¹⁾ त्रेधाभ्यज्य सकृद्देवादधात्ययं त इध्म
 5 आत्मा ज्ञातवेदस्तेन वर्धस्व चेन्द्भि वर्धय चास्मान्प्रजया
 पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन समेधय स्वाहेत्युत्तरं²⁾ परि-
 धिसंधिमन्ववहृत्य दर्वीं दक्षिणाप्राञ्चमासीनः संततमृजु-
 माधारमाधारयति प्रजापतिं मनसा ध्यायन्न च स्वाहा
 करोति' दक्षिणं परिधिसंधिमन्ववहृत्येन्द्राय स्वाहेति
 10 प्राञ्चमुदञ्चं संततमृजुमाधारमाधार्याज्यभागौ जुहोत्यग्नये
 मेधपतये स्वाहेत्युत्तरार्धपूर्वार्धे सोमाय मेधपतये स्वाहेति
 दक्षिणार्धपूर्वार्धे' तावन्तरेणेतरा आहुतीर्जुहोति' सर्वद-
 विहोमाणामेष कल्पो' मत्त्वान्ते नित्यः स्वाहाकारो'
 ऽमत्वास्वमुष्मै स्वाहेति यथादेवतमादिष्टदेवते³⁾ ' ऽथाना-
 15 दिष्टदेवते⁴⁾ ' अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहा प्रजापतये
 स्वाहा विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहाग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति'
 व्याहृतीभिर्जुहोत्येकैकशः समस्ताभिश्च' ॥ ४ ॥

1) Thus N and Bh; G *kṛtavanmantrāṇāmīti*°

2) Thus N. G *svāhā karoti dakṣiṇam*; Bh Pr also *uttaram*

3) Thus N Bh Pr; G *yathādevateyam*°

4) Thus N; G *yathā*'

तत एता आहुतीर्जुहोति या तिरश्ची निपद्यसे ऽहं वि-
 धरणी इति । तां वा घृतस्य धारया जुहोमि वैश्वकर्मणीं
 स्वाहा ॥ यानूची¹⁾ निपद्यसे ऽहं संराधनी²⁾ इति । तां वा
 घृतस्य धारयाग्नौ संराधनीं³⁾ यजे स्वाहा ॥ संराधन्यै⁴⁾ देव्यै
 स्वाहा ॥ प्रसाधन्यै⁵⁾ देव्यै स्वाहा ॥ सदसस्पतिमद्भुतं⁵
 प्रियमिन्द्रस्य काम्यम् । सनिं मेधामयासिषं स्वाहा ॥
 युक्तो वह् ज्ञातवेदः पुरस्तादग्रे विद्धि कर्म क्रियमाणं
 यथेदम् । त्वं भिषग्भेषजस्यासि कर्ता त्वया गा अश्वा-
 न्युरुषान्सनेम⁶⁾ स्वाहा ॥ आयुर्दा देव जरसं गृणानो
 घृतप्रतीको घृतपृष्ठो अग्रे । घृतं पिबन्नमृतं चारु गव्यं¹⁰
 पितेव पुत्रं जरसे नयेमं स्वाहेत्यथ वाससो ऽत्नान्संमार्ष्टि
 या⁷⁾ अकृत्तन्नवयन्या अतन्वत याश्च देवीरत्नानभितो
 ऽददत्त । तास्वा देवीर्जरसे संव्ययत्वायुष्मानिदं परिधत्स्व
 वास इत्यथैनं परिधापयति परिधत्त धत्त⁸⁾ वाससैनं शता-
 युषं कृणुत⁹⁾ दीर्घमायुः । बृहस्पतिः प्रायच्छद्वास एतत्सो-¹⁵
 माय राज्ञे परिधातवा उ ॥ जरां गच्छासि परिधत्स्व वासो

1) Thus Pr; G *yānuca*; N यानुचा2) Thus Pr; G *saṃrādhinī*;N संग्राधना 3) Thus Pr; G *saṃrādhinīm*; N corr.

4) Thus N;

G Pr *saṃrādhinyai*5) Thus N; G Pr *prasādhinyai*

6) G N

Pr °*sanemi*

7) G om.

8) Thus Pr; G N om. See SMB. I. 1. 6

HG. I. 4. 2 Āp. MB. II. 2. 6.

9) Thus N Bh; G *kṛṇuhi*

भवा कृष्टीणामभिशस्तिपावा । शतं च जीव शरदः
सुवर्चा रायश्च पोषमुपसंव्ययस्वेति' ॥ ५ ॥

परिहितमभिमन्त्रयते परीदं वासो अधिधाः¹⁾ स्वस्तये
भूरापीनामभिशस्तिपावा । शतं च जीव शरदः पुत्रची-
र्वसूनि चार्यो विभजासि²⁾ जीवन्नित्यंथास्य²⁾ प्रथमवास्य-
मादत्ते यस्य ते प्रथमवास्यं कुरामस्तं त्वा विश्वे अवन्तु
देवाः । तं त्वा भ्रातरः सुहृदो³⁾ वर्धमानमनुजायन्तां
बहवः सुजातमित्यथैनं मौञ्ज्या मेखलया त्रिवृता मध्यतः
संनक्षति या बृहती डुरिता रराणा शर्म वदूथं पुनती
न आगात् । प्राणापानाभ्यां बलमाभरती⁴⁾ स्वसा देवानां
सुभगा मेखलेयमिति' ग्रन्थिं ग्रथ्णाति प्राणानां ग्रन्थिरसि
स मा विस्वस इत्यंथाजिनमुत्तरं⁵⁾ परिधत्ते मित्रस्य चक्षु-
र्धरूणं बलीयस्तेजो यशस्वि स्थविरं समिद्धम् । अनाह्नस्यं
वसनं जरिणु परीदं वाज्यजिनं दधे ऽह्नमिति' जयाभ्याता-
नात्राष्ट्रभृत इति कुत्वैता आहुतीर्जुहोति पूर्णा पश्चादिमं
मे वरुण तत्त्वा यामि त्वं नो अग्ने स त्वं नो अग्ने त्वमग्ने
अयास्ययाश्चाग्ने ऽस्यनभिशस्तीश्च यदस्य कर्मणो ऽत्यरीरिचं
प्रजापत इत्युत्तमां हुत्वा गुरवे वरं ददाति' ॥ ६ ॥

1) Thus Pr; N वासोधिधा; G *vāso avidhā*
vibhajāsujiwann°

2) Thus N Pr; G *suhṛdho*. See Āp. MB II. 6. 15

सुवृधो

4) Thus G; N Pr °*āvahanti*

5) G om. *uttaram*

अपरेणाग्निं द्यान्दर्भान्पूर्वापरानुदगग्रान्स्तृणाति 'तेषु
 पूर्वापरावुपतिष्ठेते ' प्राञ्जुखः प्रत्यञ्जुखस्य हस्तं गृह्णीया-
 दित्येकं ' प्रत्यञ्जुखः प्राञ्जुखस्येत्यपरमथैनयोः प्रैषकृदञ्ज-
 ली उदकेन पूरयत्यथास्याञ्जलिनाञ्जलावुदकमानयति ¹⁾
 शं नो देवीरभिष्टय आपो भवन्तु पीतये । शं योरभिस्रवन्तु ⁵
 न इत्यथास्य दक्षिणेन हस्तेन दक्षिणं हस्तमभीवाङ्गुष्ठ-
 मभीव ²⁾ लोमानि ²⁾ गृह्णाति देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे
 ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां हस्तेन ते हस्तं गृह्णामि
 सवित्रा प्रसूतः को नामासीत्यसावितीतरः प्रत्याह ' तस्य
 नामाभिपद्य जपत्यसौ सविता ते हस्तमग्रभीदग्निष्ट आ- ¹⁰
 चार्यः कस्य ब्रह्मचार्यसि कस्मै ³⁾ त्वा काय त्वा कमुपन-
 याम्यागन्ता ³⁾ मा रिषेण्यतः ⁴⁾ प्रस्थावानो मावस्थातु ⁵⁾
 समन्यवो दृढाश्चिदमरिष्णावः ⁶⁾ कृशाश्चिदमरिष्णाव ⁶⁾ आ-
 गन्त ⁷⁾ संरभावहै ⁸⁾ प्रेतो मृत्युं नुदावहै ⁹⁾ न मृत्युश्चर- ¹⁵
 तीह ॥ ७ ॥

1) Thus N; G °āsyāñjalīnāvudakam°

vāṅguṣṭhalomāni

2) Thus N Pr; G abhā-

त्वा काय त्वामुप°

3) Thus Pr; G kasmāi tvā kamūpa°; N कस्मै

5) Thus N Pr; G māvasthā

6) G ṛḍhācidamariṣṇavaḥ kṛśā-

chidamariṣṇavaḥ; N दृष्टसमयिष्णावः कृशाद्विरमयिष्णावः; Pr ṛḍhāchśi-

dyamariṣṇavaḥ kṛśāchśidamariṣṇavaḥ

7) Thus N Pr; G āgantu

8) G Pr saṃrambhāvahai; N संग्रहवहै

9) Thus Pr; G nudāvahe,

N नरावहै

प्राणाय त्वाचार्याय परिददामि कुबेराय त्वा महाराजाय
 परिददामि तक्षकाय त्वा वैशालियाय परिददाम्यग्नये त्वा
 परिददामि वायवे त्वा परिददामि सूर्याय त्वा परिददामि
 प्रजापतये त्वा परिददामि प्रजापत इमं गोपायामुमिति ¹⁾
 5 परिदायाथास्य ¹⁾ दक्षिणमंसं प्रति बाहुमन्ववहृत्य ना-
 भिदेशमभिमृशति युवा सुवासाः परिवीत आगात्स उ
 श्रेयान्भवति ज्ञायमानः । तं धीरासः कवय उन्नयन्ति
 स्वाधियो ²⁾ मनसा देवयत्त इत्यथास्य दक्षिणं कर्णमात्रपति
 भूस्त्वयि दधामि 'भुवस्त्वयि दधामीत्युत्तरं' सुवस्त्वयि दधा-
 10 मीति दक्षिणमयि वोत्तरमेव द्विः सकृदेव दक्षिणमथैन-
 मश्मानमास्थापयत्यातिष्ठेममश्मानमश्मेव त्वं स्थिरो भव
 प्रमृणीहि दूरस्यून्सहस्व ³⁾ पृतन्यत इति 'ततः समिध-
 माधापयत्यग्नये समिधमाहारिषं ⁴⁾ बृहते ज्ञातवेदसे यथा
 त्वमग्ने समिधा समिध्यस एवं मामायुषा वर्चसा सन्या
 15 मेधया प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन समेधय स्वाहे-
 त्येकामादधाति' तिस्र एके 'सप्तैके' प्रदक्षिणमग्निं परिक्रम्य
 दक्षिणत उदगावृत्योपविश्योपसंगृह्य ⁵⁾ पृच्छति ॥ ८ ॥

1) Thus N; G *gopāyamūni paridāniyāthāsya*

2) Thus N Pr; G *svāśayo*

3) Thus Pr; G *tirasyūn°*; N *दूरस्यू°*

4) Thus G Pr; N °माहार्ध

5) G om. °*opaviśy°*

सावित्रीं भो अनुब्रूहीति 'तस्मै सावित्रीं पच्छो ऽन्वाह
 भूस्तत्सवितुर्वरेण्यं भुवो भर्गो देवस्य धीमहि सुवर्धियो
 यो नः प्रचोदयादित्यथ द्वितीयं द्वे च व्याहृती सावित्रीं
 चार्धचर्चशो ' ऽथ तृतीयं सर्वाश्च व्याहृतीः सावित्रीं चा-
 नवानं ' पुरस्तात्प्रत्यञ्जुख्यैक आहुस्तां ¹⁾ खल्विमां सा- ⁵
 वित्रीं संवत्सरादेक आहुर्द्वादशरात्रादेके त्रिरात्रादेके सद्य
 एके ' ऽथैनं पौरोडाशीयानां प्रथममुपकारयत्यथस्मै दण्डं
 प्रयच्छन्नाह ब्रह्मचार्यसि समिध अधेक्ष्यपो ऽज्ञान कर्म
 कुरु मा दिवा ²⁾ सुषुप्त्या ²⁾ भिक्षाचर्यं चराचार्याधीनो
 वेदमधीष्वेत्यप एवाचार्यकुले ऽश्रियादित्येकमपरं कामम- ¹⁰
 श्नीश्चेति ह्यर्थो ³⁾ भवतीति ³⁾ शात्मलीमूलो भारद्वाजो
 वांथास्याष्टाचवारिंशद्वर्षाणि ⁴⁾ पुराणं वेदब्रह्मचर्यं संप्र-
 दिशत्या वेदाध्ययनादित्येक आहुर्गोदानकर्मण इत्येके
 ऽथैनं दक्षिणे पाणावभिपद्योत्थापयत्युदायुषा स्वायुषेत्या-
 दित्यमुदीक्षयति तच्चक्षुर्देवहितं ⁵⁾ पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत्यथेम ¹⁵
 शरदः शतं जीवेम शरदः शतं नन्दाम शरदः शतं ⁶⁾
 मोदाम शरदः शतं भवाम शरदः शतं शृण्वाम शरदः

1) Thus N Bh; G āhuwapastām

2) Thus N Pr; G divādisupthāh

3) Uncertain reading; G °śvetihārtthobhavati; N °श्चेति दाप्नोतवसीति

4) N °रिंशत्; G Bh °rimśatam°

5) From devahitam unto jyokca

G om.

6) N om. नन्दाम शरदः शतं, but see TĀ IV. 42. 5.

शतं प्रब्रवाम शरदः शतमजीताः स्याम शरदः शतं ज्योष्क
सूर्यं दृश इति' ॥ १ ॥

ततो भिक्षते यां मन्यत इयं मा¹⁾ न प्रत्याख्यास्य-
तीति²⁾ 'तामाहृत्योपनिधायाचार्याय प्राह' तिस्रो भिक्षते
5 उपरिमिता वा' त्रिरात्रमक्षारलवणाश्वधःशायी भवत्यं-
थास्य चतुर्थी³⁾ मेधाजननं⁴⁾ कुर्वन्ति' यत्रैकमूलः पलाशः
प्राचीं वोदीचीं वा दिशं तं परिसमूह्य⁵⁾ प्रक्षाल्य
प्रदक्षिणमाज्येनाभ्यञ्ज्जपति⁶⁾ सुश्रवः सुश्रवसं मा कुरु
यथा त्वं सुश्रवः सुश्रवा अस्येवं मां सुश्रवः सुश्रवसं कुरु
10 यथा त्वं सुश्रवो देवानां वेदेषु निधिगोपो ऽस्येवमहं
ब्राह्मणानां वेदेषु निधिगोपो भूयासमित्यंथास्य षोडश-
वर्षस्य गोदानं कुर्वन्ति' तस्य चौडेन कल्पो व्याख्यात'
एतावन्नाना सर्वान्केशान्वापयते' गुरवे गां वरं ददाति'
न प्राग्गोदानकर्मण स्नानीयमभिहृते न गन्धान्संवत्सरं
15 कृतगोदानो ब्रह्मचर्यं चरत्यग्निगोदानो वा भवति' ॥ १० ॥

चत्वारि विवाहकरणानि वित्तं रूपं प्रज्ञा बान्धव-
मिति' तानि चेत्सर्वाणि न शक्नुयाद्वित्तमुदस्येत्ततो रूपं'

1) Thus emended; G *manyateyammātā*; N मन्यते ऽयं मा

2) N om. इति

3) G Bh *caturtthām*

4) G *medhājinam*

5) G ins. *upari*

6) Thus Bh; G *°nābhyuñjapati*; N *°नाभ्यामं जपति*

प्राज्ञायां च तु बान्धवे च विवदन्ते ' बान्धवमुदस्येदित्येक
 आदुरप्रज्ञेन हि कः संवासो ' ज्यैतदपरं न खल्विय-
 मर्थेभ्य उच्यते ¹⁾ ' प्रजननार्थो ²⁾ ज्ञ्यां प्रधानः ³⁾ ' स यो
 ज्ञं संलक्षणाया ⁴⁾ स्यात्स ⁵⁾ तामावहेत यस्यां प्रशस्ता
 जायेरन्नं स्वपत्नीमुपगृहीत न चरन्ती ' प्रथममभ्यागच्छं- ⁶⁾
 स्तां ⁶⁾ मङ्गल्यानि परिपृच्छेच्चतुरो लोष्ठानादरेद्वेदिलोष्टं ⁷⁾
 गोमयलोष्टं सीतालोष्टं ⁸⁾ श्मशानलोष्टमिति ' तामादृषा-
 मेकमादत्स्वेति ' सा चेद्वेदिलोष्टमाददीताध्यापकं यायजूकं
 जनयिष्यतीति विद्याद्यंदि गोमयलोष्टं बहुपशुं जनयि-
 ष्यतीति विद्याद्यंदि सीतालोष्टं कृष्टराधिकं जनयिष्यतीति ¹⁰⁾
 विद्याद्यंदि श्मशानलोष्टमादहनशीक्षणी ⁹⁾ परिख्यातेति ⁹⁾
 विद्यान्नेनामुपगृहीताथ खलु बहूनि लक्षणानि भवन्ति '
 श्लोकं ¹⁰⁾ तु लाक्षणा ¹¹⁾ उदाहरन्ति यस्यां मनो अनुरमते ¹²⁾
 चक्षुश्च प्रतिपद्यते ¹³⁾ । तां विद्यात्युण्यलक्ष्मीकां किं ज्ञानेन

1) Thus MSS.

2) Thus N; G *prajānārtho*

3) Thus G; N

प्राधान्यः

4) Thus N Bh; G *samlakṣāya*

5) Thus N Bh;

G om. *sa*6) G *°gachśannā* N *°भ्यागता* Bh *°gachśanna*

7) Thus

N Bh; G *°vedaloṣṭam*8) Thus N; G *sikatāloṣṭam*

9) Uncer-

tain reading. G *°ādahanaśikṣṇī parikhyāteti*; N *°मादहनं परिणीतेति*; Bh *ādahāśikṣṇī parikhyātā*10) Thus Bh; G *°svokan* N श्लोकः

11) G

lokṣṇā N लाक्षणाम् ° Bh *lākṣṇā*

12) Thus G; N अभिरमते

13) Thus

G; N प्रतिनमते

करिष्यतीत्युदगयन उपगृह्णीत 'विज्ञायते उदगयनं देवानामिति' दैवं पुनरिदं कर्म' ॥ ११ ॥

दक्षिणायन ¹⁾ इत्यपरं 'विज्ञायते दक्षिणायनं पितृणामिति' पितृसंयुक्तं पुनरिदं कर्म' पूर्वपक्ष उपगृह्णीत'
 5 विज्ञायते पूर्वपक्षो देवानामिति 'दैवं पुनरिदं कर्मापरपक्ष इत्यपरं' विज्ञायते अपरपक्षः पितृणामिति' पितृसंयुक्तं पुनरिदं कर्म' पूर्वाह्ण उपगृह्णीत' विज्ञायते पूर्वाह्णे देवानामिति 'दैवं पुनरिदं कर्म' मध्यंदिन उपगृह्णीत' विज्ञायते मध्यंदिनमृषीणामित्यृषिसंयुक्तं पुनरिदं कर्माथापि
 10 विज्ञायते तस्मान्मध्यंदिने सर्वाणि पुण्यानि संनिपतितानि भवन्तीत्यपराह्ण उपगृह्णीत' विज्ञायते अपराह्णः पितृणामिति' पितृसंयुक्तं पुनरिदं कर्माथापि विज्ञायते भगस्यापराह्णे इति' भगसंयुक्तं पुनरिदं कर्माथापि विज्ञायते तस्मादपराह्णे कुमार्यो भगमिच्छमानाश्चरन्तीति ²⁾ 'पुण्याह उप-
 15 गृह्णीतापि वै खलु लोके पुण्याह एव कर्माणि चिकीर्षन्ते' तस्मादक्षीलनामंश्चित्रे नावस्येन्न यजेत' यथा पापाहे कुरुते तादृगेव तदिति परिचष्ट एव पापाहं' विज्ञायते तु खल्वेकेषामिन्वकाभिः प्रसृज्यन्ते ³⁾ ते वराः प्रतिनिन्दिता

1) Thus N; G *dakṣiṇāyā*

2) Thus N; G *°ichśamānāyāśc°*

3) G *prasayante*; N प्रवृज्यन्ते; Bh *prasajyante*. See Ap. G. II. 16.

मघाभिर्गावो ¹⁾ गृह्यन्ते फल्गुनीभ्यां व्यूह्यत ²⁾ इति ³⁾ 'यां
कामयेत दुहितरं प्रिया स्यादिति तां निध्यायां दद्या-
त्प्रियैव भवति नैव तु पुनरागच्छतीति विज्ञायते' ॥ १२ ॥

तत आह स्नापयतैनामिति 'स्नातयि वाससी प्रयच्छति
या अकृन्तन्नवयन्या अतन्वत याश्च देवीरन्तानभितो ऽददत् । ⁵⁾
तास्त्रा देवीर्जरसे संव्ययत्वायुष्मतीदं परिधत्स्व वास
इत्यथैनां परिधापयति परिधत्त धत्त वाससैनां शतायुषीं
कृणुत दीर्घमायुः । बृहस्पतिः प्रयच्छद्वास एतत्सोमाय
राज्ञे परिधातवा उ ॥ जरां गच्छासि परिधत्स्व वासो
भवा कृष्टीनामभिशस्तिपावती ⁴⁾ । शतं च जीव शरदः ¹⁰⁾
सुवर्चा रायश्च पोषमुपसंव्ययस्वेति ⁵⁾ 'परिहितामभिमन्त्र-
यते परीदं वासो अधिधाः स्वस्तये ऽभूरापीनामभिश-
स्तिपावती । शतं च जीव शरदः पुत्रचीर्वसूनि चार्या ⁶⁾
विभज्जासि जीवतीत्यंथास्या अग्रेण ज्ञातिकुलमग्निमुपसमा-
धायाधारावाधार्याज्यभागौ जुहोत्यग्नये जनिविदे ⁷⁾ स्वा- ¹⁵⁾
हेत्युत्तरार्धपूर्वार्धे सोमाय जनिविदे स्वाहेति दक्षिणार्ध-
पूर्वार्धे' तत ⁸⁾ एता आहुतीर्जुहोति भूः स्वाहा भुवः

1) G Bh *makhābhīr°*; N om.

2) G *vyūhyate*; N उह्यत

3) G

om. 4) Thus Pr; G *pāvati*; N पावती

5) N Bh give the

precedent mantra's sakalapāthena; G pratikena

6) Thus G; N चार्यो

7) Thus N Bh; G om. from *janivide* unto *svāheti* (l. 16).

8) Thus N; G *ta*

स्वाहा सुवः स्वाहा भूर्भुवः सुवः स्वाहा ॥ या तिरश्ची
यानूची संराधन्यै¹⁾ प्रसाधन्यै²⁾ सदसस्पतिं युक्तो वह
ज्ञातवेद इति' जयाभ्यातानान्राष्ट्रभृत इति कुर्वेता आ-
हुतीर्जुहोति ॥ १३ ॥

- 5 अग्निरैतु³⁾ प्रथमो देवतानां सो ऽस्यै प्रजां मुञ्चतु⁴⁾
मृत्युपाशात् । तदयं राजा वरुणो ऽनुमन्यतां यथेयं स्त्री
पौत्रमधं न रोदात्स्वाहा ॥ इमामग्निस्त्रायतां गार्हपत्यः
प्रजामस्यै नयतु दीर्घमायुः । अशून्योपस्था जीवतामस्तु
माता पौत्रमानन्दमभिप्रबुध्यतामियं स्वाहा ॥ मा ते गृहे
10 निशि घोष उत्थादन्यत्र तद्गुदत्यः संविशन्तु । मा तं
विकेश्युर आवधिष्ठा जीवपत्नी पतिलोके विराज पश्यन्ती
प्रजां सुमनस्यमानां स्वाहा ॥ द्यौस्ते पृष्ठं रक्षतु वायुर्ब्रह्म
अश्विनौ च स्तनं धयन्तं⁵⁾ सविताभिरक्षतु । आ वाससः
परिधानाद्गृहस्पतिर्विश्वे देवा अभिरक्षतु पश्चात्स्वाहा ॥
15 अप्रजस्तां⁶⁾ पौत्रमृत्युं पाप्मानमुत वाधम् । शीर्ष्णाः स्रज-
मिवोन्मुच्य द्विषद्भ्यः प्रतिमुञ्चामि पाशं⁷⁾ स्वाहेति' पूर्णा

1) Thus Pr; G *saṃrādhinyai*

2) Thus N Pr; G *prasādhinyai svāhā*

3) Thus N Pr; G Bh °*etu*

4) G *muñcati*; N मुञ्चतु

5) G *dhanantam*; N पवधन्तं; but see Āp. MB I 4. 10.

6) Thus N Pr; G *aprasāstām*

7) Thus G Pr; N पापं; see HG I. 19. 7.

पश्चादिमं^{१)} मे वरुण तत्त्वा यांमि त्वं नो अग्ने स त्वं
नो अग्ने त्वमग्ने अयास्ययाश्चाग्ने ऽस्यनभिः शस्तीश्च यदस्य
कर्मणो ऽत्यरीरिचं प्रजापत इत्युत्तमां ऊवा गुरवे वरं
ददाति' ॥ १४ ॥

अपरेणाग्निं^{२)} दद्यान्दर्भान्पूर्वापरानुदगग्रान्स्तृणाति'^५
तेषु पूर्वापरानुपतिष्ठेते' प्राञ्जुषः प्रत्यञ्जुष्या हस्तं गृह्णी-
यादित्येकं' प्रत्यञ्जुषः प्राञ्जुष्या इत्यपरमथैनयोः प्रैषकृ-
दञ्जली उदकेन पूरयत्यथास्याञ्जलिनाञ्जलावुदकमानयति
शं नो देवीरभिष्टय आपो भवन्तु पीतये । शं योरभिस्रवन्तु
न इत्यथास्या दक्षिणेन हस्तेन दक्षिणं हस्तमभीवाङ्मुष्ट-^{१०}
मभीव लोमानि गृह्णाति देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे
ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्याम् ॥ हस्तेन ते हस्तं
गृह्णामि सौभगत्वाय मया पत्या जरदष्टिर्यथासः । भगो
अर्यमा सविता पुरंधिस्ते त्वा देवा अदुर्मह्यं पत्नीम् ॥
अधोर्चक्षुरपतिष्येधि शिवा पशुभ्यः^{३)} शतमा प्रजायै ।^{१५}
क्षुरपविर्जारेभ्यो जीवसूर्वरिसूः स्योना मह्यं त्वादुर्गार्हप-
त्याय देवाः ॥ तां नः पूषज्जिवतमामेरयस्व यस्यां बीजं

1) Thus N; G abbreviates, see I. 6.

2) Thus N; G again abbreviates, see I. 7.

3) Thus N; G Pr *patibhyah*

मनुष्या वपन्ति । या न ¹⁾ ऊत्र उशती विस्रयाति ²⁾
यस्यामुशन्तः प्रहरेम शेफम् ³⁾ ॥ १५ ॥

सोमः प्रथमो विविदे गन्धर्वस्ततो ऽपरः । तृतीयो
अग्निष्टे पतिस्तुरीयस्ते मनुष्यजाः ॥ सोमो ददद्गन्धर्वाय
5 गन्धर्वो ऽग्नये ददत् ⁴⁾ । रयिं च पुत्रांश्चादादग्निर्मह्यमथो
श्माम् ⁵⁾ ॥ सरस्वति प्रेदमव सुभगे वाजिनीवति ⁶⁾ ।
तां त्वा विश्वस्य भूतस्य प्रगायामस्यग्रत इत्यथैनौ ब्रह्मा-
भिमल्लयते समितं संकल्पेथां ⁷⁾ सं वां सृजामि हृदये ।
संसृष्टं मनो अस्तु वां संसृष्टः प्राणो अस्तु वामित्यथैना-
10 मश्मानमास्थापयत्यातिष्ठेममश्मानमश्मेव त्वं स्थिरा भव ।
प्रमृणीहि ⁸⁾ दुरस्यून्सहस्व ⁹⁾ पृतनायत इति ¹⁰⁾ । प्रद-
क्षिणमग्निं परिणयति विश्वा उत त्वया वयं धारा उदन्या
इव । अतिगाहमेहि द्विष इत्ययास्या भ्राताञ्जलिनाञ्जला-
वुपस्तीर्णाभिधारितान्त्ताजानावपतीयं ¹¹⁾ नार्युपब्रूते ऽग्नौ
15 त्ताजानावपत्ती । दीर्घायुरस्तु मे पतिरेधन्तां ज्ञातयो

1) Thus N Pr; G ta

2) G *visryātai*; N विस्रयातं; Pr *visrayātām*

3) Thus G Pr; N श्रेषं

4) Thus N Pr; *dadāt*

5) Thus G; N

Pr *paśūṃśca mahyaṃ putrāṃścāgnirdadāt vatho tvāṃ*

6) Thus Pr;

G N °*vatī*7) Thus N Pr; G *sakalpayatām*; Bh *saṃkalpayathām*. See

TS. IV. 2. 5. 1.

8) Thus Pr; G N *pravṛṇāhi*

9) Thus N Pr;

G *tirasyūn°*10) Thus Pr; G N *pṛtanāyatīti*

11) G ins.

nārīti | *īyan*; see introd.

मम ॥ भगेन त्वा संसृजामि मासरेण सुरामिवेत्यथैनां
वाचयतीमान्लाजानावपामि समृद्धिकरणान्मम¹⁾ । तुभ्यं
च संवननांस्तदग्निरनुमन्यतामियं²⁾ स्वाहेत्यैवमेव त्रिरा-
स्थापयति त्रिः परिणयति त्रिरावपत्यथैनां³⁾ प्राचीं
वोदीचीं वा ॥ १६ ॥

5

सप्त पदानि प्रक्रमयत्येकमिषे विष्णुस्त्वान्वेतु द्वे ऊर्जे
विष्णुस्त्वान्वेतु त्रीणि व्रताय विष्णुस्त्वान्वेतु चत्वारि
मायोभवाय विष्णुस्त्वान्वेतु पञ्च पशुभ्यो विष्णुस्त्वान्वेतु
षड्रायस्पोषाय विष्णुस्त्वान्वेतु सप्त सप्तभ्यो ह्योत्राभ्यो
विष्णुस्त्वान्वेतुविति 'सप्तमे पदे समीक्षमाणो जपति सखा⁴⁾ 10
सप्तपदा⁴⁾ भव⁴⁾ सखायौ सप्तपदावभूव⁵⁾ । सख्यं ते गमेयं
सख्यात्ते मा योषं सख्यान्मे मा योष्ठा इत्यथास्या⁶⁾ दक्षिण-
मंसं प्रति बाहुमन्ववहृत्य हृदयदेशमभिमृशति मम हृदये
हृदयं ते अस्तु मम चित्ते चित्तमस्तु ते । मम वाचमेकमना
शृणु मामेवानुव्रता भव सहचर्या मया भवेत्यथास्या 15
दक्षिणं कर्णमाजपति मां ते चित्तं प्रविशतु मां चक्षुर्मामु
ते मनः । मयि सर्वाणि भूतानि मयि प्रज्ञानमस्तु ते ॥

1) Thus N; Pr °karaṇāmama; G °kāraṇammama 2) Thus G
Pr; N संवननं तद्° 3) N त्रिरावापय° 4) Thus G Bh; N Pr om.
5) Thus N; G sakḥūyau saptapadā babhūva; Pr sakḥūs saptapadā babhūva
6) G om. atha

मधु हे ¹⁾ मध्वागाहे जिह्वा मे मधुवादिनी । मुखे मे
सारथं मधु दत्सु संवननं कृतम् ॥ चाक्रवाकं ²⁾ संवननं
यन्नदीभ्य उदाहृतम् । यद्वेगन्धर्वी ³⁾ वित्तस्तेन ³⁾ संव-
निनौ स्वः ⁴⁾ । मां चैव पश्य सूर्यं च मान्येषु मनः ⁵⁾
⁵ कृथा इति' ॥ १७ ॥

अथास्याः स्वधितिं मूर्ध्नि धारयन्हिरण्यं वोदकुम्भेना-
वसिञ्चत्यापो हि ष्ठा मयोभुव इति तिसृभिर्हिरण्यवर्णाः
शुचयः पावका इति चतसृभिः पवमानः सुवर्जन इत्ये-
तेनानुवाकेनावसिच्य ⁶⁾ यथार्थं वहत्युक्ष्यमानामनुमन्त्र-
¹⁰ यते ⁷⁾ ये वध्वश्चन्द्रं वहतुं यद्मा यन्ति जनामनु ⁸⁾ ।
पुनस्तान्यज्ञिया देवा नयन्तु यत आगता इत्यथैनां गृह्णा-
नुक्ष्यानडुहे रोहिते चर्मण्युपवेशयतीह गावो निषी-
दत्विरहाश्वा इह पुरुषाः । इहो सहस्रदक्षिणो ऽभि पूषा
निषीदत्वित्यथैनामाग्नेयेन स्थालीपाकेन याजयत्यथैतस्य
¹⁵ स्थालीपाकस्योपहृत्याभिघार्य जुहोत्यग्नेये स्वाहाग्नेये ऽग्नि-

1) Thus N; G ge 2) N चक्रवाकं; G cākravā am 3) Thus
G N; Bh 'gandharvā. See HG I. 24. 6; Baudh. G I. 6: yadvittau de-
vagandharvau 4) Thus G Pr; N स्वके. See HG I. 24. 6. 5) Thus
Pr; G manamakṛchā; N मन कृथा 6) G om. nuvākenā 7) Thus
N; G °upyamānām°; Bh Pr °āhyamānām° 8) N जनसामन; G
vaśāmanu. See RV. X. 85. 31; Āp. MB. I. 6. 9.

वते स्वाहाग्नये ज्ञादाय स्वाहाग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति ¹⁾ ' यावज्जीवमेतमग्निं ब्रीहिभिर्यवैर्वा सायं प्रातः परिचर-
त्यग्नये स्वाहेति सायं पूर्वामाहुतिं जुहोति ' प्रज्ञापतये
स्वाहेत्युत्तरां ' सौरीं पूर्वा प्रातरेके समामनत्यौपासनो ²⁾
नित्यो धार्यो ' अनुगतो मन्थ्यः श्रोत्रियागाराद्वाहार्यो ⁵
अन्यतरस्य चैतदहुरपवासः ³⁾ ' ॥ १८ ॥

अष्टम्यः ⁴⁾ पर्वाणि ⁵⁾ चोपवसत्यग्नेयेन ⁶⁾ स्यात्लीपाकेन
पर्वसु यजते ' वाग्यत आस्त ⁷⁾ आ ⁷⁾ नक्षत्राणामुदयाहु-
दितेषु नक्षत्रेषु वत्समन्वारभ्योत्थापयत्युदायुषा स्वायुषे-
त्यथैनां ध्रुवमरुन्धतोमन्यानि च नक्षत्राण्यभिवीक्षयति ¹⁰
नमो ब्रह्मणे ध्रुवायाच्युतायास्त्वित्येतेनानुवाकेन ⁸⁾ ' ध्रुव-
मुपतिष्ठते ध्रुवक्षितिर्ध्रुवयोनिर्ध्रुवमसि ध्रुवत ⁹⁾ स्थितम् ।
त्वं नक्षत्राणां मेध्यसि ¹⁰⁾ स मा पाहि पृतन्यत इति '
सप्तर्षयः प्रथमां कृत्तिकानामरुन्धतीं ध्रुवतां ये ह नि-
न्युः ¹¹⁾ । षट्कृत्तिका मुख्ययोगं वहन्तीयमस्माकं भ्राजत्वष्ट- ¹⁵

1) Between *svāheti* and *yāvaj°* G ins. *vyāhṛtibhirjuhu* 2) Thus N; G °*aupāsane* 3) Thus N; G *vaitad°* 4) Thus G Bh; N अष्टम्याः 5) Thus G N; Bh *parvaṇi*. Baudh. G. II. 12: *parvaṇi cāg-niyasthālīpākaḥ* 6) Between °*vasaty* and °*agneyena* G ins. *athainām*. See Hir I. 23. 7. 7) Thus N Bh; G *āstā* 8) Thus N Bh Pr; G *dhanavāyā°* 9) Thus MSS. 10) Thus N; G *meddhyā*; Pr *medhyasi* 11) Thus N; G *nanyuḥ*

मीत्यरुन्धतीं ' त्रिरात्रमक्षारलवणाशिनावधःशायिनौ ब्र-
 ह्मचारिणौ भवतो ' ऽथ चतुर्थ्यामपररात्रे^{१)} उत्तरागारे
 ऽग्निमुपसमाधाय जयाभ्यातानान्राष्ट्रभृत इति कुर्वेता आ-
 हुतीर्जुहोत्यग्ने प्रायश्चित्ते त्वं देवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्रा-
 ५ ह्मणस्त्वा नाथकामः प्रपद्ये । यास्यां पतिघ्नी तनूः प्रजाघ्नी
 पशुघ्नी लक्ष्मिघ्नी जारघ्नीमस्यै तां कृणोमि स्वाहा ॥
 वायो प्रायश्चित्त आदित्य प्रायश्चित्ते प्रजापते प्रायश्चित्ते त्वं
 देवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वा नाथकामः प्रपद्ये ।
 यास्यै निन्दिता^{२)} तनूस्तामितो नाशयामसि स्वाहे-
 १० ति ' ॥ ११ ॥

अथैनां तूष्णीं हिंकृत्य वाग्यत उपेत्यामूहमस्मि सा
 त्वं द्यौरहं पृथिवी त्वं सामाहमृक्कं तावेहि संभवाव सह
 रेतो दधावहै पुंसे पुत्राय वेत्तवै रायस्योषाय सुप्रजास्त्वाय
 सुवीर्यायेत्यंथास्या अपवृत्तार्थो ऽपवृत्तार्थयै^{३)} मुखेन मुखं
 १५ संनिधाय प्राणित्येतं^{४)} प्राणमपानिहीति ' तं सा प्रत्यपा-
 नित्यंथास्या आचान्तोदकायै^{५)} पाणी प्रक्षाल्याभिमृशति
 करदधच्छ्वेन वा पञ्चशाखेन हस्तेनाविद्धिषावता सा-

1) Thus N; G *caturthām*°; Pr °*pararātrau*; Bh *apararātre*

2) Thus N Bh Pr; G *nininditā* 3) G *pravṛttāṛthāyām*; N प्रवृत्तार्थयै;
 Bh *apavṛttāṛthāyā* 4) G *pranīpatyai*°; N प्रणित्ये° 5) Thus G
 N; Bh °*odakāyāḥ*

हृस्त्रेण¹⁾ यशस्विनाभिमृशामि सुप्रजास्त्वायेति भसद्देशं ' यदा मलवद्वासा स्यादथैनां ब्राह्मणप्रतिषिद्धानि व्रतानि संशास्ति यां मलवद्वाससमिति 'चतुर्थ्या²⁾ स्नातां प्रयत-
वस्त्रां ब्राह्मणसंभाषां³⁾ सं ते मनसा मन इत्येतेनानुवा-
केनोपसंविशति ' सर्वाण्युपायनानि मल्लवन्ति भवन्तीत्या-⁵
श्मरथ्यो ' यच्चादौ यच्चर्तावित्यालेखनः ' ॥ २० ॥

अथास्याः प्रथमगर्भिण्याश्चतुर्थे मासि सीमन्तं कुर्वन्त्या-
पूर्यमाणपक्षे पुण्ये नक्षत्रे पयसि स्थालीपाकं अपयित्वा-
त्तरागारे ऽग्निमुपसमाधाय जयाभ्यातानान्राष्ट्रभृत इति
हुवैता आहुतीर्जुहोति भूर्भुवः सुवः प्रजापत⁴⁾ इति⁴⁾ 10
चतस्रस्त्रेण्य शलल्या त्रीणि⁵⁾ दर्भपुञ्जीलानि⁵⁾ शला-
लुग्रप्समित्युपनियम्योर्ध्वं⁶⁾ सीमन्तमुन्नयति भूर्भुवः सुवो
राकामहं यास्ते राके ॥ सोम एव नो रजेत्याहुर्ब्रा-
ह्मणीः⁷⁾ प्रजाः । विवृत्तचक्रा आसीनास्तीरेण यमुने
तवेति तीरेणासौ तवेति वा यस्यास्तीरे वसति ' पुर-¹⁵
स्तादग्नेरेतानि निधाय त्रीनोदनानुद्धृत्य सर्पिषोपसिच्यो-
पनिद्धात्युदशरावं चतुर्थं ' तेषामेकैकमवेक्षमाणां⁸⁾ पृच्छति

1) Thus Pr; G N *sahasreṇa*

3) Thus G; N कृतब्राह्मणं

5) Thus G; N त्रिभिर्दर्भपुञ्जीलैः

7) G N om. the visarga

2) Thus N; G *caturthām*4) Thus N Bh; G *prajāpatirī*

6) Thus G Bh; N °पनिपत्यो°

8) Thus Bh Pr; G °*māṇā*; N °माणां

किं पश्यसीति ' पुत्रांश्च पशूंश्चेति प्रत्याह ¹⁾ ' तेषामेकं
ब्राह्मणान्भोजयेदेकं ²⁾ ब्राह्मणारिकं ³⁾ सह कुमारैः सा
प्राश्नाति ' वाग्यत आस्त आ नक्षत्राणामुदयादुदितेषु
नक्षत्रेष्विति समानम् ' ॥ २१ ॥

- 5 अथ पुंसवनं तृतीये मासि चतुर्थ्यादौ वा तिष्येण वा
हस्तेन वानुराधैर्वीतरैर्वा प्रोष्ठपदैर्न्यग्रोधावरोधमाहृत्या-
नवस्नातया कुमार्या दृष्टपुत्रे ⁴⁾ दृष्टपुत्रेण ⁴⁾ पेषयित्वा-
त्तरागारे ऽग्निमुपसमाधाय जयाभ्यातानान्राष्ट्रभृत इति
हुत्वैता ⁵⁾ आहुतीर्जुहोति ⁵⁾ यस्त्वा हृदा किरिणेति चतस्रो '
10 ऽपरेणाग्निं प्राचीमुत्तानां ⁶⁾ निपात्याथास्या दक्षिणे ना-
सिकाहिद्रे ऽङ्गुष्ठेनानुनयति पुंसवनमस्यमुष्या इति ' सा
हेत्याह ' पुमांसमेव जनयत्यथ क्षिप्रंसुवनं ' यज्ञोपवीतं
कृत्वाप आचम्यानाप्रतिन शरावेणानुस्रोतसमुदकमाहृत्य
पत्तस्तूर्यत्तीं निधाय मूर्धञ्छोष्यतीमभिमृशति ⁷⁾ दशभि-
15 स्वाङ्गुलिभिरभिमृशामि ⁸⁾ दशमास्याय सूतवा ⁹⁾ इत्यथैना-
मद्भिर्वोक्षति यथैव वातः पवते यथा समुद्र एजति ।

1) Thus N; G *pratyāyāma*

2) Thus G N Bh; Pr *brāhmaṇam*

3) Thus G Bh; N ब्राह्मणीं चेकं; Pr *brāhmaṇīm ekam*

4) Thus Pr;

G Bh *dr̥ṣakpu*° N उदकपु°

5) G *hutvaitāhutir*°

6) Thus N Bh;

G *prācinam*°

7) Thus N Bh; Pr *śoṣyantīm*; G *°joṣyantim*°. See Āp.

G 14. 14.

8) G Bh *daśabhiṣvāṅgulibhir*° N Pr *daśabhisvāṅgulibhir*°

9) Thus N; G Pr *sūtava*

एवं कुमार एतत्तु सह जरायुणावपद्यतामित्यथ यद्यपरा¹⁾
 न¹⁾ पतेत्याणिनोदकमादाय¹⁾ मूर्धन्येनामवसिञ्चेत्तिलदे
 ज्वपद्यस्व न मांसमसि नो दलमवपद्यस्वासाविति²⁾
 यदि³⁾ गर्भः संसेदाद्रेण पाणिना त्रिवर्ध्वं नाभिरुन्मृजेत्य-
 राञ्च⁴⁾ वा नार्वाञ्च⁵⁾ वष्टा बध्नातु बन्धनैः । स ऋतूनु-⁵
 पशेष्व⁶⁾ दशमासो ज्वीरहेति ' ॥ २२ ॥

विज्ञातायाः⁷⁾ परिदां करोति ' दक्षिणार्धे जगारस्या-
 ग्रिमुपसमाधाय सर्षपान्फलीकरणमिश्रानञ्जलावध्युष्य जु-
 होति शण्डो⁸⁾ मर्क उपवीरस्तुण्डिकेर उत्तूखलः ।
 च्यवनो नश्यतादितः स्वाहेत्येवं द्वितीयमेवं तृतीयाम-¹⁰
 थापरां केशिनी⁹⁾ श्वलोमिनी खजाबोजोपकाशिनी¹⁰⁾ ।
 अपेत नश्यतादितः स्वाहेत्येवं द्वितीयमेवं तृतीयामथा-
 परामर्यम्णाः⁹⁾ कुम्भीपात्रः¹¹⁾ पात्रपाणिर्निपुणिः¹²⁾ ।
 अपेत¹³⁾ नश्यतादितः स्वाहेत्येवं¹⁴⁾ द्वितीयमेवं तृती-

1) Thus Bh; G *yadyapamānatat°*; N °पततेत्या° 2) Thus MSS; read perhaps with Baudh G VII 2 *avapadyasva svastyā iti* 3) G om.

4) Thus Bh Pr; G N *parāñca* 5) G *nirvāñca*; N नर्वञ्चि; Bh Pr *nirvāñcan* 6) Thus Pr; G °*upaviśeṣva*; N °नुपशे - 7) Thus N Bh; G *nī°*

8) See HG II. 3. 7; PG I. 16. 23; Āp. MB II. 13. 8. 9) G om. from *keśinī* unto *aryamaṇaḥ* 10) N स्वज्ञाबोजोप°; Pr *kha-*

jāpolopa° 11) Thus G Bh Pr; N कुम्भी तन्द्री पात्रं 12) Thus N Pr; G *pāṇinipunīḥ* 13) Thus G Pr; N परेत 14) G om. from

ityevaṃ unto *miśravāsasaḥ*

यामथापरां¹⁾ मिश्रवाससः कौबेरका रक्षोरज्जेन प्रेषिताः ।
 ग्रामं सज्जानयो²⁾ गच्छतीच्छन्तो ऽपरिदाकृतान्स्वाहा ॥
 एतान्ध्रतैतान्गृहीतित्ययं³⁾ ब्राह्मणो दूतः । तानग्निः पर्य-
 सरत्तानिन्द्रस्तान्बृहस्पतिः । तानहं⁴⁾ वेद ब्राह्मणः
 5 प्रमृशतः कूटदत्तान्विकेशान्तलम्बनस्तनान्स्वाहा⁵⁾ ॥ नक्तं-
 चारिण⁶⁾ उरस्पेशाञ्छूलहस्तान्कपालपान्⁷⁾ । पूर्व⁸⁾
 एषां पितैत्युच्चैः⁹⁾ श्राव्यकर्णकः । माता जन्या सर्पति
 ग्रामे विधुरमिच्छती¹⁰⁾ स्वाहा ॥ प्रदोषचारिणी¹¹⁾ स्वसा
 संधिना प्रेक्षते कुलम् । या स्वपत्नं बोधयति यस्यै
 10 विज्ञातायां मनः¹²⁾ । तासां त्वं कृष्णवर्त्मने लोमानं
 हृदयं यकृत् । अग्ने अक्षीणि निर्दह स्वाहेत्येवमेव नि-
 ष्क्रामति च प्रपद्यामाने चावपताहरहरा निर्दशताया¹³⁾
 इति' ॥ २३ ॥

सा¹⁴⁾ यदि पुमांसं जनयति तमभिमृशति वृधदिति¹⁵⁾
 15 मध्यमं पलाशपलाशं संवेद्य तेनास्य दक्षिणं कर्णमाजपति

1) G om. from *ityevam* unto *miśravāsasaḥ* 2) Thus G; N सज्जानयो
 3) Thus N Pr; G °ghnatayitān° 4) Thus N; G °aha 5) G °vi-
 keśallambana°; N °विकेशालम्बन° 6) Thus N Bh; G *nahtān°*
 7) Thus N; G °ñchśūlya° 8) Thus N; G *parva* 9) Thus G; N
 पितेत्यु° 10) Thus G; N विधुरमि° 11) Thus G Bh; N °धारिणी
 12) Thus N; G *enah* 13) Thus G Bh; N निर्दश°; Pr *nirdiśa°*
 14) Thus N Pr; G *vasā* 15) Thus Pr; G *vṛthad°*; N पृथ्वादि°

भूस्त्वयि दधामीति ' भुवस्त्वयि दधामीत्युत्तरं ' सुवस्त्वयि
 दधामीति दक्षिणमपि वोत्तरमेव द्विः सकृदेव दक्षिणम-
 थैनमभिमन्त्रयते ऽश्मा भव परशुर्भव हिरण्यमस्तृतं भव ।
 वेदो वै पुत्रनामासि स जीव शरदः शतम् ॥ मेधां ते
 देवः सविता मेधां देवी सरस्वती । मेधां ते अश्विना- 5
 वुभावाधत्तां पुष्करस्रजौ । वेदो वै पुत्रनामासि स जीव
 शरदः शतमित्यथैनं दधि मधु घृतमिति संसृज्य त्रिभिर्द-
 र्भपुञ्जीलैर्हिरण्येन वा त्रिः प्राशयत्यपां¹⁾ त्वौषधीनां रसं
 प्राशयाम्यायुर्वर्चो यशो मेधां त्वयि दधामि सवित्रा प्रसू-
 तस्त्वष्टा वीरमधात्स मे शतायुरेधि²⁾ भूर्भुवः सुवरि- 10
 त्यथास्य दक्षिणेन हस्तेन दक्षिणं हस्तमभीवाङ्मुष्टमभीव
 त्लोमानि गृह्णात्यग्निरायुष्मानित्येतैर्मन्त्रैर्नवनीतिन पाणी
 अभ्यज्य³⁾ हिरण्यं हस्ते कृत्वा ॥ २४ ॥

अग्नौ प्रताप्याभिमृशत्यग्नेस्त्वा⁴⁾ तेजसा सूर्यस्य⁵⁾ वर्च-
 सेन्द्रस्येन्द्रियेण विश्वेषां त्वा देवानां क्रतुनाभिमृशामि ॥ 15
 अङ्गादङ्गात्संभवसि हृदयादधि जायसे⁶⁾ । आत्मा वै पुत्रना-

1) Thus Pr; G N *praśayanty°*

2) Thus N Pr; G °*etidhi*

3) Thus Pr; G *abhyarceya*; N अभिमृज्य

4) Thus Pr; G °*agnesvā*; N गेष्ट्वा

5) Thus N Pr; G *sūryya*

6) Thus N; G *athajāyatyē*

मासि स जीव शरदः शतमित्यथैनं¹⁾ वात्सप्रेणाभिमृशति
 दिवस्परीत्यनुवाकेन 'यत्र शेते तदभिमृशति वेद ते भूमि
 कृदयं दिवि चन्द्रमसि श्रितम् । वेदामृतस्य²⁾ गोप्सार्²⁾
 माहं²⁾ पौत्रमघं रुदमित्यथैनं मातुरुपस्थ आदधाति मा
 ते पुत्रं³⁾ रक्तो वधीन्मा⁴⁾ धेनुरत्यासारिणी । प्रिया धनस्य
 भूया ह्यमाना⁵⁾ स्वे वश इति 'स्तनं प्रतिधापयत्ययं
 कुमारो जरां धयतु दीर्घमायुः । तस्मै त्वं स्तनं⁶⁾ प्रप्या-
 यायुर्वर्चो⁶⁾ यशो बलमिति 'संविष्टाभ्यां परिदां करोति
 नामयति न रुदति यत्र वयं वदामसि यत्र चाभिमृशा-
 10 मसीति 'शिरस्त उदकुम्भं निदधात्यापः सुतेषु जाग्रत
 रक्षांसि निरितो⁷⁾ नुदध्वमिति 'नैतासामपामुदकार्यं
 कुर्वत्यथ यदि चिरं⁸⁾ न विज्ञायते⁹⁾ स्रजमेनां दर्शयेत्प-
 रिमुक्तायां क्षिप्रमेवोपनिर्हरेद्यदा¹⁰⁾ यदा सूतिकारोगः¹¹⁾

1) After °मित्य N ins. शोभयं --- धिर्णयमन्तर्धायतव --- मेधां ते देवः सविता
 मेधां देवी सरस्वती मेधां ते अश्विना उभावाधत्तं पुष्करस्रजौ । वेदो वै पुत्रनामासि
 स जीव शरदः शतमित्य

2) G *vadāhasya gepāmahaṃ*; N वेदामृतस्य गोप्सासहं; Pr *vedāmṛtasya
 gopāham*. See SMB I. 5. 11: *vedāmṛtasyāham nāma*

3) Thus N Pr; G *pumim*

4) Thus Pr; G *vaśan*°; N हिंसी°

5) Thus N; G *ye*°
 13. 2; HG II. 4. 3.

6) Thus G; N स्तनं प्रप्याया°; see Āp. MB II.
 7) G *nirṛto*; N निरिदो

8) G *cinan*; N --

9) Thus G; N विज्ञायेत

10) Thus N Bh; G *kṣipramenāndarsayed*°

11) G *sūtikarogasyadadakṣi*°; N सुकारोगस्या दक्षि°; Bh *sūtikāroge syāt*;
 Pr *sūtakāroga syāt*

स्यादक्षिणस्य¹⁾ पदस्ततोदकेन पाष्णिं क्लेदयित्वा तदा तदा
तं²⁾ देशमवमार्ष्टि यत्रास्या दुःखं भवति धनुर्मटची³⁾
पुरुषस्य हस्तयोरेकशतं⁴⁾ शृणोरङ्ग⁵⁾ ते धापयितारस्त्वं⁶⁾
रोगस्येशिषे त्वमु रोगस्य⁷⁾ सूतिकारोगभैषज्यमस्यमुष्या⁸⁾
इति ' ॥ २५ ॥

5

उपनिर्हरति सूतिकाग्निमौपासनमतिहरति ' स एष
उत्तपनार्थो भवति ' नास्मिन्किं चन कर्म क्रियते ' दशम्यां
स्नातौ मातापुत्रौ ' शुच्यगारं कुर्वत्युपनिर्हरत्यौपासनं
सूतिकाग्निमतिहरत्यन्तरागारे⁹⁾ ऽग्निमुपसमाधाय जयाभ्या-
तानाब्राह्मृत इति कुर्वता आहुतीर्जुहोति धाता ददातु¹⁰⁾
नो रयिमित्यष्टौ ' दशम्यां पुत्रस्य नाम दधाति द्यक्षरं¹¹⁾
चतुरक्षरं वा घोषवदाद्यत्तरत्तस्यं दीर्घाभिनिष्ठानातं ' तद्धि
प्रतिष्ठितमिति विज्ञायते ' पिता मातित्यग्रे¹²⁾ ऽभिव्याहरे-
यातां¹³⁾ ' विज्ञायते मम नाम प्रथमं ज्ञातवेदः पिता माता
च दधतुर्यदय इति ' द्वे¹⁴⁾ नामनी¹⁵⁾ कुर्याद्विज्ञायते च

15

1) Zie noot 14, pag. 26.

2) From *taṃ* unto *yatrāsyā* G very

corrupt. 3) G *maḍajī*; N corr.; Bh *manthajī*; Pr *mādaḥ* 4) Thus

N Pr; G °*etaraṃ* 5) Thus Pr; G *greṇor*; N corr. 6) Thus N

Pr; G °*tvā* 7) Thus N Pr; G *rogam* 8) Thus G Bh; Pr *sūtakā*°

9) G *autakāgnim*°; N सूतकाग्नि°; Bh *sūtāgnim*° 10) Thus N; G

dvakṣuran 11) Thus N; G *pitā mātyagre*; Bh *pitā mātā cāgre*

12) Thus Bh; G *bhivāharetām*; N भिव्याहरेयातां 13) Thus N Bh; G

venāma

तस्माद्विनामा ब्राह्मणो ऽर्धुक इति 'नक्षत्रनाम द्वितीयं
स्यादन्यतरदुह्यं¹⁾ स्यादन्यतरेणैनामामन्त्रयेरन्²⁾ ॥ २६ ॥

विप्रोष्य हरिणी द्वर्वे आदाय गृहानुपादेति गृहा
मा बिभीत मा वेपिद्वमूर्जं बिभ्रत एमसि । ऊर्जं बिभ्रद्वः³⁾
5 सुमनाः सुवर्चा⁴⁾ गृहानेमि मनसा मोदमानः ॥ येषां⁵⁾
प्रवसन्नध्येति⁶⁾ येषु सौमनसो⁷⁾ बद्धः⁸⁾ । गृहानुपह्वया-
महे ते नो ज्ञानन्तु ज्ञानतः ॥ इमे गृहाः प्रति जीवि-
ष्वस्युर्जं बिभ्रतो जगतः सुशेवाः । एह⁹⁾ वत्सः¹⁰⁾
क्रन्दत्वा¹¹⁾ कुमार आ धेनवो बद्धला नित्यवत्साः ॥
10 उपरूतं गोम्रश्चमुपरूता अजावयः¹²⁾ । अथो अन्नस्य की-
लाल उपरूतो गृहेषु मे ॥ ऊर्जं बिभ्रत एमस्यूजा वः
संसृजामि एमध्वं मा बिभीतनेति¹³⁾ 'तृणे प्रास्यति' शिवा
उपमितः प्रमितश्च सत्त्विति¹⁴⁾ द्वार्ये संमृशति 'क्षेमाय
वः शिवः शाल्यै प्रपद्य इति प्रपद्यते¹⁵⁾ दक्षिणपूर्वा-

1) Thus Bh; G om. *anyataradguhyam*; N अन्यतर गुह्यं 2) Thus N; G °āmantrayīt; Bh °āmantrayīran 3) G om. the visarga.

4) G *suvarccāḥ* |; N सुमेधा 5) Thus N; G *eṣām* 6) G *pavasannarddhyemā*; N प्रसन्नयेति 7) Thus N; G *saumanasaumanasau*

8) G *babhuh*; N बहुः 9) G Bh Pr *ehi*; N इति 10) Thus N Pr; G Bh om. the visarga. 11) Thus G; N कं दत्त्वा; Pr *kandatvā*

12) Thus N Pr; G *ajivayah* 13) G *babhūte*; Pr *bhūtaneti*; N corr.; see AV VII. 60. 1; Kauś. 89. 12. 14) Thus N Bh Pr; G *santīti*

15) Thus N; G om.

भ्यामनुवीक्षते ¹⁾ अभयं वो ²⁾ जस्त्वभयं ²⁾ मे अस्त्विति'
 भार्या संगच्छमानामनुमन्त्रयते विश्वा उत तया वयमि-
 त्येतया 'पुत्रं संगच्छमानमनुमन्त्रयते ज्ज्ञादङ्गात्संभवसीति
 द्वाभ्यामथैनं मूर्धस्त्रिरवजिघ्रेत्यशूनां त्वा हिंकारेणाभिजि-
 ग्रामि प्रजापतये ³⁾ त्वा ³⁾ हिंकारेणाभिजिग्रामि ³⁾ प्रजाप- ⁵⁾
 तिस्त आयुर्दधातु स मे शतायुरेधि भूर्भुवः सुवरिति'
 सर्वेभ्यः प्राणेभ्यो जातासि सा जीव शरदः शतमिति
 इदितुरथैनं षष्ठे मास्यन्नं प्राशयति 'तस्य स एव प्रा-
 शनकल्पो यो ⁴⁾ मेधाजनन ⁴⁾ एतावन्नाना ⁴⁾ भूरित्यग्रे
 प्राशयति भुव इति द्वितीयं सुवरिति तृतीयम्' ॥ २७ ॥ ¹⁰⁾

अथास्य सांवत्सरिकस्य चौडं कुर्वन्ति यथर्षि यथोपज्ञं
 वा ⁵⁾ 'विज्ञायते च ⁵⁾ यत्र बाणाः संपतन्ति कुमार वि-
 शिखा इवेति बद्धशिखा इवेत्यथान्नं ⁶⁾ संस्कृत्य ब्राह्म-
 णान्भोजयित्वाशिषो वाचयित्वात्तरागारे अग्निमुपसमाधाय
 जयाभ्यातानान्नाद्रभृत इति हुत्वेता आहुतीर्जुहोति पूर्णा ¹⁵⁾
 पश्चादिमं ⁷⁾ मे वरुण तच्चा यामि त्वं नो अग्ने स त्वं नो
 अग्ने त्वमग्ने अयास्यनभिशस्तीश्च यदस्य कर्मणो ज्यरीरिचं

1) Thus N Bh; G *anuvikṣateta*; Pr *anuvikṣeta*

2) N वोस्त्वभयं;

Bh *vobhayam*; Pr *vo abhayam*; G om.

3) N om.

4) Thus

Bh; G om. *yo* and *etāwannānā*; N om. यो मेधाजनन

5) G om.

6) Thus N; G *°arthānnam*

7) G om. from *imam* unto *gurave*

प्रजापत इत्युत्तमां कृत्वा गुरवे वरं ददात्यंपरेणाग्निं गो-
मयपिण्डं सर्वबीजानीत्युपनियम्य सर्वबीजानामग्रं गोमय-
पिण्डे न्युष्य शीतोष्णा¹⁾ अपः¹⁾ समानीय²⁾ ताभिरस्य
दक्षिणं गोदानमुनत्वाप³⁾ उन्दत्तु जीवसे दीर्घायुत्वाय
वर्चस इति 'त्रेण्या शलल्या विनीय त्रीणि दर्भपुञ्जीला-
न्यूर्ध्वाग्राण्युपनियच्छत्योषधे⁴⁾ त्रायस्वैनं स्वधिते मैनं
द्विंसीरिति लोहितायसं क्षुरं तिर्यञ्चं निधाय⁵⁾ प्रवपति
यदृषीणां त्रायुषं जमदग्नेः कश्यपस्य त्रायुषम् । यदेवानां
त्रायुषं तन्मे अस्तु त्रायुषम् ॥ येन पूषा बृहस्पतेरग्ने-
रिन्द्रस्य चायुषे ऽवपत्तेन ते वपाम्यसौ दीर्घायुत्वाय वर्चस
इत्येवमेवोत्तरं गोदानं वापयते 'केशान्वापयित्वा गोमय-
पिण्डे निदधात्यथैनं गोमयपिण्डं गोष्ठ उदकान्त उदुम्बरमूले
दर्भस्तम्बे वा निदधात्यथैनं स्नातमलंकुर्वन्ति' ॥ २८ ॥
इति भारद्वाजसूत्रे प्रथमः प्रश्नः ॥

15 श्रवणकर्म व्याख्यास्यामः 'श्रावण्यां पौर्णमास्यामुपक-
ल्पयते ऽक्षतधानाश्चाक्षतसक्तं⁶⁾ ज्ञात्यं चाञ्जनमस्तमित

1) N शीतोष्णा अपः; G Bh *śītoṣṇāpas*

2) Thus G Pr; N समानीय

3) G Bh Pr °*unakty*°; N °मुनत्वा°

4) Thus G; N °एयुपनिधाय ओषधे

5) Thus N Pr; G om.

6) Thus N; G °*dhānāścakṣatasajñamśca*;

Bh °*dhānāścakṣatantyajñamśca*

आदित्ये उत्तरागारे ऽग्निमुपसमाधाय जयाभ्यातानान्नाद्रभृत
 इति कृत्वाक्षतधानानां¹⁾ चाक्षतसक्तूनां¹⁾ च समवदाया-
 मिधार्य जुहोत्यग्नेयाय पाण्डराय पार्थिवानामधिपतये
 स्वाहेति प्रथमामाहुतिं जुहोति 'श्वेताय वायव्यायान्तरि-
 क्षाणामधिपतये स्वाहेति द्वितीयामभिभुवे सूर्याय दिव्या-
 नामधिपतये स्वाहेति तृतीयामुपनिष्क्रम्य स्थण्डिल²⁾
 एवैता आहुतीर्जुहोत्यपि वा समीची नामासि प्राची³⁾
 दिगिति³⁾ सर्पाहुतीः⁴⁾ 'प्राशनार्था⁵⁾ धाना उपकल्प्या-
 क्षतधानाश्चाक्षतसक्तूंश्च⁶⁾ ज्ञात्यं चाञ्जनं स्थण्डिले न्युष्या-
 भिमन्त्रयते नमो अस्तु सर्पेभ्य इति तिसृभिस्ततो यावत्तं¹⁰⁾
 देशं कामयत⁷⁾ इमं⁷⁾ सर्पा नागच्छेयुरिति तं संततयो-
 दधारयानुपरिषिञ्चत्यप⁸⁾ श्वेत पदा जहि पूर्वेण चापरेण
 च । सप्त च मानवैरिमास्तिस्त्रश्च राजबन्धवैः⁹⁾ ॥ न वै
 श्वेतस्याधाचारे¹⁰⁾ ऽहिर्ददंश कां¹¹⁾ चन । श्वेताय वैद-

1) Thus N; G °dhānāncakṣatasamjñān but see introd. 2) G N Bh sthaṇḍilam;
 3) G prācīdagiti; N प्राचीरिति. See TS V. 5. 10. 1.
 4) Thus Bh; G sarvā āhutiḥ; N सर्पति 5) G prāśanārtthan; N
 प्राशनाया; Bh prāśadhanārtthā 6) G utkalpyākṣatadhāścakṣatasam-
 jñāśca; N very corr.; Bh upakalpya 7) G B kāmāyate imam; N
 कामयतेमुं 8) G santatodadhārayā°; N °धार्योपनिषिञ्च° 9) G
 lājābandhavaiḥ; N शाकबन्धवै; see HG II. 16. 8. 10) G °ārdhha-
 maddhyācāre; N °स्याचारे 11) Thus G N; see, however, HG II.
 16. 8; PG II. 14. 5.

व्याय नम इति 'तत एता धाना असमेत्यावगिरन्ति
यावन्तो हविरुच्छिष्टाशा भवन्ति 'तत एतांश्चतुरो^{१)} मा-
सान्सर्पेभ्यो बलिं हरन्ति 'सत्तून्वैवमर्यान्कुर्वत्यपि वा
यद्यदन्नं क्रियते तस्य तस्य ' ॥ १ ॥

- 5 तत आयुह्याण्यां पौर्णमास्यामेवमेवैतत्कर्म क्रियते '
यदन्यद्धानाप्राशनात्परिषेचनादिति सर्वं तत्क्रियत 'आ-
ग्नेयेन स्थालीपाकेन पर्वसु यजते 'तस्य पुरस्तात्स्विष्टकृत
एता आहुतीर्जुहोतीडायाः पदं घृतवच्चराचरं ज्ञातवेदो
हविरिदं जुषस्व । ये ग्राम्याः पशवो विश्वरूपास्तेषां
10 सप्तानामिह रन्तिरस्तु पुथ्यै स्वाहा ॥ यां देवाः प्रतिन-
न्दन्ति रात्रिं धेनुमिवायतीम् । संवत्सरस्य या पत्नी सा
नो अस्तु सुमङ्गली स्वाहा ॥ पौर्णमासी^{२)} पूरयत्याया-
त्यपरापरम्^{३)} । अर्धमासान्विभजन्ती सा नः पूर्णाभिरक्षतु
स्वाहा ॥ शिवा पशुभ्यो^{४)} दारेभ्यः शिवा नक्तं शिवा
15 दिवा । संवत्सरं^{५)} कल्पयन्ती सा नः कामदुघा भव-
त्स्वाहा^{६)} ॥ पूर्णा पश्चात्त्रमग्ने अयासि प्रजापत इति
तिस्रस्तंतः^{७)} सौविष्टकृतं जुहोत्यग्ने स्विष्टकृते स्वाहेत्यथ

1) Thus Bh; G N एताश्चतुरो 2) Thus Bh; G *pūrṇamāsi*; N पौर्णमासीं
3) G *pūrayimtyā ety°*; N Bh *pūrayantyāyety°* 4) Thus N Bh; G
patibhyo 5) G *vatsara*; N संवत्सरस्य 6) Thus G; N भव स्वाहा
7) G om. *tataḥ*; N चतस्रः ततः

हेमन्तप्रत्यवरोहणं ' यत्र प्रत्यवरोह्यन्भवति ¹⁾ तदुपति-
ष्ठते ²⁾ प्रति क्षत्रे प्रति तिष्ठामि राष्ट्रे ³⁾ प्रत्यश्वेषु प्रति
तिष्ठामि गोषु । प्रति प्रजायां प्रति तिष्ठामि भव्ये ⁴⁾ ॥
स्योना पृथिवि नो ⁵⁾ भवानृक्षरा निवेशनी ⁶⁾ । यच्छा
नः ⁷⁾ शर्म सप्रथा इति ' ॥ २ ॥

5

शालाकर्म व्याख्यास्यामः ' शालां कारयिष्यमाण ⁸⁾
आपूर्यमाणपक्षे पुण्ये नक्षत्रे ब्राह्मणानन्नेन परिविष्य
परिलिख्येद्देव ⁹⁾ ध्रुवां ⁹⁾ निमिनोमि ⁹⁾ शालां क्षेमे तिष्ठतु
घृतमुक्षमाणा । तां त्वा ¹⁰⁾ शाले ¹⁰⁾ सर्ववीराः सुवीरा
अरिष्टवीरा अनुसंचरेमेति दक्षिणां द्वारस्थूणामुच्छ्रयती- ¹⁰⁾
द्देव ध्रुवा ¹¹⁾ प्रतितिष्ठ शाले ऽश्ववती गोमती ¹¹⁾ सूनू-
तावती । ऊर्जस्वती पयस्वती घृतवत्युच्छ्रयस्व ¹²⁾ मरुते
सौभाग्येत्युत्तरामा ¹³⁾ त्वा कुमारस्तरुण आ वत्सो जग-
ता ¹⁴⁾ सह । आ त्वा परिस्रुतः ¹⁵⁾ कुम्भ आ दध्नः कल-

1) Thus G; N प्रत्यवरोह न भवन्ति; Bh *pratyavarohayisyān bhavati*

2) G Bh °*upadiṣṭhate*; N °*पगिनिमन्ते*

3) Thus N Bh; G *riṣṭe*

4) G *bhavyo*; N हव्ये

5) G om.

6) G *niveśaṣaṇi*; N निवेशिनी

7) G om. the visarga

8) Thus Bh; G *kāriṣyamāṇa*; N कारयिष्यमासा

9) G *parilikhya ihaivāminomi*; N परिलिख्य ध्रुवां निमिममि

10) Thus

N; G *cāṣāle*

11) G om.

12) G om. *ghṛtavaty*; N त्युक्ष्यस्व; but

see AV. III. 12. 2.

13) Thus N; G °*uttareṇamā*

14) Thus N;

G *gajagatā*

15) G N *parisṛtaḥ*; see MG II. 11. 12; AG II. 8. 16;

PG III. 4. 4. Āp. MB II. 15. 4.

शीर्यन्निति ¹⁾ संमिते ²⁾ अभिमृशत्येवमेव स्थूणाराज्ञावु-
 च्छत्येवमभिमृशत्यृतेन ³⁾ स्थूणावधिरोह वंशोग्रो ⁴⁾ वि-
 राजन्नपसेध ⁵⁾ शत्रून् । अथास्मभ्यं सर्ववीरां रयिं दा इति
 पृष्ठवंशमधिरोपयति 'मानस्य ⁶⁾ पत्नि ⁶⁾ शरणा ⁶⁾ स्योना
⁵⁾ देवेभिर्विमितास्यग्रे । तृणं वसाना ⁷⁾ सुमना ⁷⁾ असस्त्वं ⁸⁾
 शं न ⁹⁾ दधि ⁹⁾ द्विपदे शं चतुष्पद ¹⁰⁾ इति ¹⁰⁾ ह्यनाम-
 भिमृशति ¹¹⁾ ' ॥ ३ ॥

अगारप्रवेशं ¹²⁾ व्याख्यास्याम 'आपूर्यमाणपक्षे ¹³⁾ पुण्ये
 नक्षत्रे उत्तरागारे ऽग्निमुपसमाधाय जयाभ्यातानान्नाष्ट्रभृत
¹⁰⁾ इति दुर्वैता आहुतीर्जुहोति वास्तोष्पत इति द्वे ' वा-
 स्तोष्पते प्रतरणो न ⁹⁾ दधि ⁹⁾ गयस्कानो ¹⁴⁾ गोभिर-
 श्वेभिरिन्दो ¹⁵⁾ । अजरासस्ते सख्ये स्याम पितेव पुत्रान्प्रति
 नो जुषस्व स्वाहा ॥ परं मृत्यो अनुपरेहि पन्थां यस्ते
 स्व इतरो देवयानात् । वास्तोष्पते शृण्वते ते ब्रवीमि

1) G *kalariyanniti*; N कलश्रीर्यमिति

2) Thus N; G *sajyate*

3) Thus Bh; G N *etena*

4) Thus G; N वंशोर्ध्वो . See HG I. 27. 7;

Āp. MB II. 15. 5.

5) Thus N; G *apasetha*

6) Thus AV III.

12. 5; G *mānasvapatnaśśarāṇārthe*; N मा नः सपत्नः शरणा; Bh *mānas-*
sapattaśśareṇā

7) Thus N; G *vasanāssuno*

8) G *adhastvaṃ*; N

असं; see AV III. 12. 5

9) G *nayedhi*

10) Thus emended. G N

catuspade

11) G *chśantābhi*°; N उह्यमानामभि°

12) G *akāra*°

13) G om. from *mānapakṣe* unto *āhutir*° l. 10

14) Thus N; G

gayasthāno

15) G N *indro*; see RV VII. 54. 2; HG I. 28. 1 etc.

मा नः प्रजां रीरिषो मोत¹⁾ विरान्स्वाहेति ' भूमिमभि-
मृशति प्रति क्षत्रे प्रति तिष्ठामि राष्ट्र इति द्वाभ्यामिदं
श्रेयो ऽवसानं²⁾ यदागां स्योने³⁾ मे द्यावापृथिवी अभू-
ताम् । अनमोवाः प्रदिशः सन्तु मक्ष्यं गोमद्भनवदश्वव-
द्वर्जस्वत्सुवीरवदिति⁴⁾ चैतयाकृतं वास आच्छाद्य तद्वास्तु⁵⁾
परिमापयेदृतं⁶⁾ वृणीष्व माचार्यं⁶⁾ मा नो हिंसीः कदा-
चन ॥ स्योना पृथिवि भवानृक्षरा निवेशनी⁷⁾ । यच्छा-
नः शर्म सप्रथा इत्युदायुषा स्वायुषेत्युपोत्यायोपसमूक्ष्य
ब्राह्मणानन्नेन परिवेषयेत् ' ॥ ४ ॥

तत्पूर्वं वास्तुशमनमथान्यच्छरणे कृत उदुम्बरपत्ता-¹⁰⁾
शानि⁸⁾ ससुषिराणि⁹⁾ यवैः सह गोमयं शाड्वलं¹⁰⁾
रासभं¹¹⁾ मधु चैवात्र¹²⁾ सप्तमं तैरगारं वास्तु च परि-
प्रोक्षेतपूर्णं उदधिर्भवति प्रज्वलितो¹³⁾ ऽग्निर्भवति¹³⁾ ' ब्रा-
ह्मणमग्रे प्रवेशयति¹⁴⁾ ' ब्राह्मणमाह प्रविशानीति ' प्रवि-

1) Thus N; G om. *mo* 2) Thus N; G *vasanam* 3) Thus N;
G *syona* 4) G *°jasva asuvirāditi*; N *°तस्वत्सुवीरवदिति* 5) Thus
Bh; G *°ṛkta*; N *°दृतं* 6) G *māmabāryya*; माचार्य; Bh *māvā*
7) Thus G; N निवेशिनी 8) Thus N Bh; G *audumbara°* 9) Thus
G Bh; N ससिराणि 10) Thus G B; N -- चलं 11) Thus G; N
रासभं; Bh *rasābhām* 12) Thus G Bh; N चैव तु 13) Thus G
Bh; N प्रज्वलितान्नि° 14) Thus Bh; G *praveśati*; N om.

शतु भवानायुषा¹⁾ वर्चसा²⁾ श्रियावृत³⁾ इति ब्राह्मणा-
 नुमतः प्रविशति भूः प्रपद्ये भुवः प्रपद्ये श्रियं प्रपद्ये
 श्रीर्मा प्रविशत्विति⁴⁾ 'ब्राह्मणमनु⁵⁾ प्रविश्य जयाभ्याता-
 नात्राष्ट्रभृत इति कुत्वाग्निं देवानां मह्यत्यग्निर्देवानामधि-
 5 पतिः पुरीषो⁶⁾ हव्यवाहनः⁷⁾ । तं त्रैमि⁸⁾ शरणं देव
 सपुत्रः⁹⁾ सह ज्ञातिभिः स्वाहा ॥ सदासभार्यः सामात्यः
 सायामग्नये स्वाहेत्यग्निं मह्यित्वाय राजानमीडते¹⁰⁾ तद्धतं
 वै बलं राज्ये तत्पूर्तमिह¹¹⁾ जीवते । हिरण्यवर्णं ह्यर्घ्यं
 अर्थं मह्यं साधय स्वाहा ॥ कुबेराय¹²⁾ स्वाहा¹²⁾ महा-
 10 राजाय स्वाहा वैश्रवणाय स्वाहेति 'राजानं मह्यित्वायेन्द्रं
 देवानां मह्यति त्रातारमिन्द्रमिन्द्रं विश्वा अवीवृधन्नि-
 तीन्द्रं मह्यित्वा विश्वान्देवान्मह्यति विश्वे देवा विश्वे¹³⁾
 देवा¹³⁾ इति द्वाभ्यां¹²⁾ 'विश्वान्देवान्मह्यित्वा ॥ ५ ॥

अथ पञ्चैध्मानभ्याधाय¹⁴⁾ जुहोति मेधां मनसि जुहोमि
 15 स्वाहा ॥ मनो मेधायां जुहोमि स्वाहा ॥ श्रद्धां तपसि

1) Thus N; G °āyusmān; N ins. तेजसा 2) N ins. यज्ञसा 3) Thus
 G; N श्रिया वृत 4) G viśatviti; N प्रविशानि 5) G brāhmaṇā-
 numataḥ; N ब्रह्मणानु 6) Thus emended; G puñjīṣṭho; N पुरिष्ठो
 7) Thus N; G hajanah 8) Thus emended; G tannaumi; N तं त्रैमि
 9) G svaputras; N सूखदा 10) Thus N Bh; G rājadhānīm°
 11) Thus N; G tvaddattam° 12) G om. 13) N om. 14) Thus
 Bh; G pañcorddhān°; N पञ्चैध्मान°

जुहोमि स्वाहा ॥ तपः श्रद्धायां जुहोमि स्वाहा ॥
 मृत्योर्मुखं विदधामि स्वाहा ॥ ये देवाः पुरःसदो अग्नि-
 नेत्रा ¹⁾ रक्षोहणस्ते नः पालु ते नो ज्वलु तेभ्यो ²⁾
 नमस्तेभ्यः स्वाहा ³⁾ ॥ शान्तमिदमवसानं ⁴⁾ प्रपद्ये ⁵⁾ स्वा-
 हा ॥ ये देवा दक्षिणसदो ⁶⁾ ये देवाः पश्चात्सदो ये देवा ⁵⁾
 उत्तरसदो ये देवा उपरिषदो बृहस्पतिनेत्रा रक्षोहणस्ते ⁷⁾
 नः पालु ते नो ज्वलु तेभ्यो नमस्तेभ्यः स्वाहा ⁸⁾ ॥
 शान्तमिदमवसानं प्रपद्ये स्वाहा ॥ पूर्णा पश्चादिमं मे
 वरुण तत्त्वा यामि त्वं नो अग्ने स ⁸⁾ त्वं ⁸⁾ नो ⁸⁾ अग्ने ⁸⁾
 त्वमग्ने अयास्ययाश्चाग्ने अस्यनभिः शस्तीश्च यदस्य कर्मणो ¹⁰⁾
 ज्योतीरिचं प्रजापत इत्युत्तमां ऊवा ब्राह्मणानन्नेन परि-
 वेषयेद्यद्वास्तु गर्हितं यत्र वान्यः ⁹⁾ परिभवेत्तत्रापि सुख-
 मासीत शमयन्वास्वृतावृतावेतद्वौम्यस्य ¹⁰⁾ वचनमसितस्य
 तुरङ्गस्य च मुनेः काव्यस्य दाल्भ्यस्य 'नैतद्विद्वान्पराभ-
 वेत् ¹¹⁾ ॥ ६ ॥

1) Thus N Bh; G *gnetetṛi* 2) Thus N; G तेजो 3) G N om.;
 see TS I. 8. 7. 1, 2. 4) Thus N; G *śāntim*° 5) Thus N; G Bh
pratipadye 6) G ins. *yamanetrā* 7) G om. from *rakṣohaṇas*°
 unto *uttamām* l. 11 8) N om. 9) Thus N Bh; G *cānnyah* 10) G
°vāstu nastvatāvutātāvetachśaumya; N शमयन्ना स्मृतावेत°; Bh *vr̥tāvṛtau*...
etaddhaumyasya 11) N *°vidvānna*°; if we insert भवेत् after गर्हितं
 (l. 12) and cancel च (l. 14), the last passage is metrical (śloka).

श्वग्रहप्रायश्चित्तं ¹⁾ श्वोपस्पृष्टे ¹⁾ तच्चज्ञोपवीतं कृत्वाप
 आचम्यानाप्रीतिन शरावेणानुस्रोतसमुदकमाहृत्याथ सभा-
 यां ²⁾ मध्ये ऽधिदेवनमुद्धृत्यावोद्धाक्षान्युष्याक्षेपु हिरण्यं
 निधायोपरिष्ठात्सभायां व्यूह्य तृणानि तेन कुमारमन्व-
⁵ वहृत्याक्षेपूतानं ³⁾ निपात्य ⁴⁾ दध्ना लवणोदकमिश्रेणा-
 भ्युक्ष्य जपत्याघ्नति कंसं दक्षिणतः ⁵⁾ कुर्कुरः ⁵⁾ सुकुर्कुरः ⁵⁾
 कुर्कुरो ⁵⁾ बालबन्धनः ⁶⁾ । उपरिष्ठाद्यदेजाय तृतीयस्या-
 मितो दिवि ॥ औलब ⁷⁾ इत्तमुपाह्वयायार्जिच्छामः ⁸⁾
 शबलः । अधोराम उलुम्बलः सारमेयो ह धावति
¹⁰ समुद्रमिव ⁹⁾ चाकशत् ¹⁰⁾ ॥ बिभ्रन्निष्कं ¹⁰⁾ च रुकं च शुना-
 मग्रं ¹¹⁾ सुवीरिणः ¹²⁾ । सुवीरिण ¹³⁾ सृज सृजैकव्रात्य ¹⁴⁾
 शुनक ¹⁴⁾ सृज इत् ॥ तत्सत्यं यत्वेन्द्रो ऽब्रवीद्वा स्या-
 शयस्वेति ¹⁵⁾ तास्त्वं ¹⁶⁾ स्याशयिवागच्छस्तं ¹⁷⁾ त्वाब्रवीद-
 विदह ¹⁷⁾ इत्यविदं ¹⁷⁾ ह्रीति ¹⁸⁾ वरं वृणीष्वेति कुमा-

- 1) Thus N; Bh *śvā upaspr̥ṣṭe*; G *śvo bhūte* 2) Thus Bh; N समायां;
 G *samādhāya* 3) Thus N Bh; G *°kṣeṣūkta* 4) G om. 5) Thus
 G; N कुर्कुर स कुर्कुरो; Bh *kṛkuras sukr̥kura* 6) G *vālaban-*
dhanah; N वात्येबन्धना 7) Thus Bh; G *aulasa* 8) G *uttam upāhvaya-*
tāthājjīrchśyāmaś; N - त्तमुपाह्वय वाक्षीभ्यां; see HG II. 7. 2; Āp. MB II. 16. 2
 9) Thus N; G *samudra iva* 10) G *cākāśacibhranniṣkan*; N °विभुर्नि°
 11) Thus N; G *śvanām°* 12) G om.; N च वीरिणः 13) G *suvi-*
raṇa; N सुवीरिण 14) G *°vrātyaścanaka*; N सृजैक चात्म शुनक
 15) G *spāyaśasveti*; N स्मायज्ञोति 16) G *tāmstvam*; N तातं 17) G
 °*avidahāyityo*; N °गङ्गः । ततं ज्ञातवीर विदक्षांश इत्य° 18) G *iti*; N क्षीति

रमेवाहं वरं वृण इत्यब्रवीः ॥ निगृह्य बाहू प्लवसे¹⁾
 ग्रामिव²⁾ चाकशत् ॥ विश्वनिष्कं च रुक्मं च शुनामग्रं
 सुवीरिणः³⁾ । सुवीरिण⁴⁾ सृज सृजैकव्रात्य शुनक सृज
 हत् ॥ तत्सत्यं यत्ते सरमा माता लोहितः पिता ।
 अमी ये⁵⁾ के⁵⁾ सरस्यका अवधावति तृतीयस्यामितो⁵⁾
 दिवि ॥ तेकश्च ससरमतण्डुलः कुलश्च विकुलश्चार्जुनश्च
 लोहितश्च⁶⁾ । उत्सृजेमं⁶⁾ शुचीमनस्त्वं पिशङ्गलोहितः⁷⁾ ॥
 डुला ह नाम वो माता मण्डाकको⁸⁾ ह वः पिता ।
 हृदयेहि सीसरम सारमेय नमस्ते अस्तु सीसर ॥ सं
 तप्ता हन्ति चक्री वो⁹⁾ न सीसरीदत । हृदयेहि सीस-¹⁰⁾
 रम¹⁰⁾ सारमेय¹⁰⁾ नमस्ते अस्तु सीसर ॥ समश्चा¹¹⁾
 वृषणः पदो न सीसरीदत । श्वानमिच्छादन्न पुरुषं¹²⁾
 हृदिति ' त्रिः प्रातर्मध्यंदिने सायमगदो द्वैव¹³⁾ भवती-
 त्याह¹³⁾ ' ततः कुर्याद्यदि नागदः¹⁴⁾ स्यात्' ॥ ७ ॥

शूलगवं व्याख्यास्याम ' आपूर्यमाणपक्षे पुण्ये नक्षत्रे¹⁵⁾

1) G svavase; N प्लवसे 2) G jyām°; N corr. 3) G subīraṇah; N
 सुवीरिणः 4) G subīraṇa; N सुवीरिण 5) Thus G; N रुक्मे
 6) G °taścotvajemaṇ; N °तश्चोत्सृजेमं 7) Thus G; N °लोहितः 8) G
 kaṇḍākako; N मण्डाकको 9) Thus N; G vera 10) N सीसरस°;
 G sisārameya 11) Thus N; G samaśca 12) G gata; N परिषिद्ध;
 see Āp. MB II. 16. 11. 13) Thus N Bh; G vetyāha 14) Thus
 N Bh; G vānadata

पयसि स्थालीपाकं श्रपयित्वा प्राचीं वोदीचीं वा दिश-
 मुपनिष्क्रम्य स्थण्डिलं कल्पयित्वाग्निमुपसमाधाय संपरि-
 स्तीर्यापरेणाग्निं द्वे कुटी कृत्वा शूलगवमावाहयत्या त्वा
 वहन्तु हरयः सुचेतसः¹⁾ श्वेतैरश्वैः सह केतुमद्भिः ।
 5 वाताजिरैर्मम हव्याय शर्वीमिति ' दक्षिणस्यां शूलगव-
 मुत्तरस्यां मीढुषीं मध्ये जयन्तं ' यथोऽमुदकानि प्रदाय
 त्रीनोदनानुद्धृत्य यथोऽमेवोपस्पृशयत्युपस्पृशतु²⁾ मीढा-
 न्मीढुषे स्वाहोपस्पृशतु मीढुषी मीढुष्यै स्वाहा जयन्तो-
 पस्पृश जयन्ताय स्वाहेति ' शूलगवस्याग्निमभ्युदाहृत्य
 10 जुहोति भवाय देवाय स्वाहा शर्वाय देवाय स्वाहेशा-
 नाय देवाय स्वाहोग्राय देवाय स्वाहा भीमाय देवाय
 स्वाहा रुद्राय देवाय स्वाहा पशुपतये देवाय³⁾ स्वाहा
 महते देवाय स्वाहेति' ॥ ८ ॥

पत्न्योदनस्य पत्नीभ्यो जुहोति भवस्य देवस्य पत्न्यै
 15 स्वाहा शर्वस्य देवस्य पत्न्यै स्वाहेशानस्य देवस्य पत्न्यै
 स्वाहोग्रस्य³⁾ देवस्य³⁾ पत्न्यै³⁾ स्वाहा भीमस्य देवस्य
 पत्न्यै स्वाहा रुद्रस्य देवस्य पत्न्यै स्वाहा पशुपतेर्देवस्य

1) G *suketubhi*; N श्वसचेतसः; see MS II. 9. 1; HG II. 8. 2; Āp. MB II. 18. 10.

2) G °*vopasprśannupasprśatu*; N °वोपस्पृशति उपस्पृशति;

Bh *upasparśayitvā*

3) G om.

पत्न्यै स्वाहा मरुतो देवस्य पत्न्यै स्वाहेति ' जयन्ताय
 स्वाहेति मध्यमस्य जुहोति ' सर्वेषामोदनानां सकृत्सकृ-
 त्समवदायाभिधार्य जुहोत्यग्नये स्विष्टकृते स्वाहेत्यथोपति-
 ष्ठते स्वस्ति नः पूर्णमुखः परिक्रामवित्यथातः पूर्णवि-
 हारो ' गृहपोपस्पृश गृहपाय स्वाहा गृहप्युपस्पृश गृह्यै ६
 स्वाहा जयन्तोपस्पृश जयन्ताय स्वाहेति षट् पलाशा-
 न्यथापराणि घोषिण उपस्पृशत घोषिभ्यः स्वाहा आसिन
 उपस्पृशत आसिभ्यः स्वाहा विचिन्वन्त उपस्पृशत वि-
 चिन्वद्भ्यः स्वाहा प्रचिन्वन्त उपस्पृशत प्रचिन्वद्भ्यः स्वाहा
 समञ्चन्त उपस्पृशत समञ्चद्भ्यः स्वाहेति दशाथापराणि १०
 देवसेना उपस्पृशत देवसेनाभ्यः स्वाहेति दशैवाथापराणि
 या आख्याता देवसेना याश्चानाख्याताश्च ता उपस्पृशत
 ताभ्यः स्वाहेति दशैव ' ॥ १ ॥

अथापराणि द्वारपोपस्पृश द्वारपाय स्वाहा द्वारप्युप-
 स्पृश द्वार्यै स्वाहेति चत्वार्यथ पूर्णपुष्टं ^{१)} कृत्वा तस्मि- १५
 न्नूपस्तीर्णाभिधारितमोदनपिण्डं समवदाय ^{२)} परोगोष्ठे ^{२)}
 वृक्ष आसजति निषङ्गिण उपस्पृशत निषङ्गिभ्यः ^{३)} स्वा-

1) G *paṃkupuṭam*; N वर्णपुगं; Bh *parṇapūgam*

2) Thus N; G *°dāyāpare goṣṭhe*; Bh *aparagoṣṭhe*

3) G *niṣṅgibhya*; N निषङ्गिणै

हेत्यथोपतिष्ठते नमो निषङ्गिण¹⁾ इषुधिमत्²⁾ इत्यप्रती-
 क्षमेत्याथान्वासारिभ्यो जुहोत्यन्वासारिण उपस्पृशतान्वा-
 सारिभ्यः³⁾ स्वाहेति द्वे पलाशे 'अथोपतिष्ठते'⁴⁾ नमस्ते
 रुद्र मन्यव इत्येतैरेकादशभिरनुवाकैः प्रथमोत्तमाभ्यां
 5 वाभित एतमग्निं⁵⁾ गा⁵⁾ स्थापयति⁵⁾ यथा धूममाजिघ्रेयु-
 रित्याज्यशेषमोदनशेषमुदकुम्भशेषमित्येकधा समवनीयो-
 डुम्बरशाखया प्रदक्षिणं²⁾ गास्त्रिः⁶⁾ प्रोक्षति शिवं गोभ्यः
 शिवं गोपतय इत्यृषभस्य पृष्ठे शेषं निनयत्येतं युवा-
 नमित्येताभिः पञ्चभिरथातः क्षेत्रपत्यस्य⁷⁾ 'गवां मार्गे'
 10 ऽनग्नौ⁸⁾ क्षेत्रस्य पतिं यजते क्षेत्रस्य पतये स्वाहेति
 चतुर्षु सप्तसु वा पलाशेषु 'तं तथावाहयति'⁹⁾ यथा
 शूलगवं 'तूर्णं यजते' पाको देव 'उपतिष्ठते क्षेत्रस्य
 पतिना वयमिति द्वाभ्यामथैनं क्षेत्रपत्यं¹⁰⁾ ये¹¹⁾ सना-
 भयो¹¹⁾ भवन्ति ते प्राप्नन्ति¹²⁾ यथा वैषां कुलधर्मो'
 15 भवति ' ॥ १० ॥

अमावास्यायामपराह्णे मासिश्राद्धमपरपक्षस्य¹³⁾ वायु-

1) Thus N Bh; G *niṣiṅga*

2) G om.

3) G om. the visarga

4) Thus Bh; G N corr.

5) Thus G Bh; N °गिमास्थापयन्ति

6) G om. *gās*

7) Thus Bh; G N *kṣetra°*

8) G Bh *nāgnau*

9) Thus N Bh; G *tantavānnayati*

10) Thus Bh; G N *kṣetra°*

11) G *esanābhayo*; N सेनादयो

12) Thus Bh; G *prāśna*; N प्राप्नन्ति

13) Thus N Bh; G °*pakṣasu*

द्वहःसु' पितृभ्यो ऽन्नं संस्कृत्य प्राचीनावीतं कृत्वाग्निमु-
 पसमाधाय दक्षिणाप्रागग्रैर्दक्षैरग्निं परिस्तीर्य दक्षिणपूर्व-
 मवान्तरदेशमभिमुखः¹⁾ पितृनावाह्यत्यायात पितरः सो-
 म्या गम्भीरैः पथिभिः पूर्वैः । प्रजामस्मभ्यं ददतो रयिं
 च दीर्घायुवं च शतशारदं च ॥ आयात पितामहाः प्रपि-⁵
 तामहाश्चानुगैः सह²⁾ । असुंगमाः²⁾ सत्ययुजो ऽवृकासः ।
 आ नो हवं पितरो ऽध्यागमन्तु । एह गच्छन्तु पितरो
 हविषे अत्तवा³⁾ इत्येतामेव दिशमभ्यपः⁴⁾ प्रसिञ्चत्यापो
 देवीः प्रक्षिणुतेमं यज्ञं पितरो नो जुषतां⁵⁾ मासीनामू-
 र्जमुत⁵⁾ ये भजन्ते ते नो रयिं सर्ववीरां नियच्छन्त्विति¹⁰
 परिषिच्य जुहोति याः प्राचीः संभवत्याप उत्तरतश्च याः ।
 अद्भिर्विश्वस्य भुवनस्य धर्त्रीभिरन्तरन्यं पितुर्दधे ऽमुष्मै
 स्वाहा ॥ अन्तर्दधे पर्वतैरन्तर्मह्या पृथिव्या । दिवा
 दिग्भिरन्ताभिर्द्वितीभिर्न्तरन्यं⁶⁾ पितामहादधे ऽमुष्मै स्वा-
 हा ॥ अन्तर्दधे ऋतुभिरहोरात्रैः⁷⁾ ससंधिकैः⁷⁾ । अर्धमासैश्च¹⁵
 मासैश्चान्तरन्यं प्रपितामहादधे ऽमुष्मै स्वाहा ॥ यद्वः

1) G *dakṣiṇam*°2) Thus Pr; G *sahāyumaṅgamās*; N सहारङ्गमात्3) Thus G; N अभव; Pr *attave*4) G *āpa*; N °भ्यापः

5) G N

Pr *juṣantāmāsīnām*°6) G om. *ūtibhir*

7) Thus G; N °सुसंधिभिः;

Pr °*rātraīśca sandhigaiḥ*

क्रव्यादङ्गमदहृल्लोकानयं¹⁾ प्रणयज्ञातवेदाः । तद्वो अहं
पुनरावेशयाम्यरिष्टाः सर्वैरङ्गैः संभवत पितरः²⁾ स्वधा
नमः पितृभ्यः³⁾ स्वाहेति' ॥ ११ ॥

अथान्नस्य जुहोत्यग्नये पितृमते स्वाहा सोमाय पितृमते
5 स्वाहा यमायाङ्गिरस्वते पितृमते स्वाहा स्वधा नमः
पितृभ्यः स्वाहाग्नये कव्यवाहनाय स्विष्टकृते स्वधा नमः
पितृभ्यः³⁾ स्वाहेति' परिषिच्य दक्षिणतो दर्भमुष्टिं निधाय
तस्मिन्दक्षिणापवर्गास्त्रीनुदकाञ्जलीनुपनिनयत्यसाववने-
निद्वेति⁴⁾ पितरमसाववनेनिद्वेति⁵⁾ पितामहमसाव-
10 वनेनिद्वेति⁶⁾ प्रपितामहमत्रैव⁷⁾ नामादेशमवाचीनपा-
णिस्तस्मिन्दक्षिणापवर्गास्त्रीन्पिण्डान्निदधात्येतत्ते ततासौ
मधुमदन्नं सरस्वतो यावानग्निश्च पृथिवी च तावत्यस्य
मात्रा तावतीं त एतां मात्रां भूतां ददामि यथाग्निरक्षितो
ऽनुपदस्त एवं मक्ष्यं पित्रे⁸⁾ ऽक्षितो ऽनुपदस्तः²⁾ स्वधा
15 भवतां त्वं स्वधामक्षितं तैः सहोपजीव यांश्च⁹⁾ त्वमत्रा-
न्वसि⁹⁾ ये च त्वामनु ॥ एतत्ते¹⁰⁾ पितामहासौ मधुमदन्नं

1) Thus Pr; G °adamgāllōkānnayan; N °दहृल्लोकानयन् 2) G Pr
om. the visarga 3) G om. the visarga. 4) Thus N; G °anīm-

kṣveti; Bh °avanīmṣveti; Pr avanēniyūṃkṣva 5) Thus N; G °anikṣ-
veti; Pr avanēniyūṃkṣva 6) Thus N; G °avanīmṣveti; Pr avane-
niyūṃkṣva 7) N om. from प्रपितामहम् unto स्वधामक्षितं l. 15

8) Thus Pr; G pitrai 9) Thus G N; Pr yāmścātramatvānvasi
10) N om. from एतत्ते unto अत्र पितरो p. 45 l. 11, inserting इति before अत्र

सरस्वतो यावान्वायुश्चान्तरिक्षं च तावत्यस्य मात्रा ता-
वतीं त एतां मात्रां भूतां ददामि यथा वायुरक्षितो
ऽनुपदस्त एवं मक्षं पितामहायाक्षितो ऽनुपदस्तः¹⁾ स्वधा
भवतां त्वं स्वधामक्षितं तैः सहोपजीव यांश्च त्वमत्रान्वसि
ये च त्वामनु ॥ १२ ॥

5

एतत्ते प्रपितामहासौ मधुमदन्नं सरस्वतो यावानादि-
त्यश्च द्यौश्च तावत्यस्य मात्रा तावतीं त एतां मात्रां
भूतां ददामि यथादित्यो ऽक्षितो ऽनुपदस्त एवं मक्षं
प्रपितामहायाक्षितो ऽनुपदस्तः¹⁾ स्वधा भवतां त्वं स्वधा-
मक्षितं तैः सहोपजीव यांश्च त्वमत्रान्वसि ये च त्वामनु ॥ 10
अत्र²⁾ पितरो²⁾ यथाभागं मन्द्ध्यमित्युक्त्वा पराडावर्तत'
ओष्मणो³⁾ व्यावृत्त उपास्ते 'व्यावृत्त ऊष्मण्यभिपर्यावर्तते
ऽव्यावृत्ते वांमीमदन्त पितरः सोम्या⁴⁾ इत्यभिपर्यावृत्य⁵⁾
नमस्कारैरुपतिष्ठते नमो वः पितरो रसायेति प्रतिप-
द्याहं तेषां वसिष्ठो भूयासमित्यन्तेनाद्भिः पात्रं प्रक्षाल्य¹⁵
पूरयित्वा⁶⁾ प्रसव्यं⁶⁾ त्रिः परिषिञ्चति पुत्रान्यौत्रानभित-
र्पयन्तीरापो भधुमतीरिमाः । स्वधां पितृभ्यो अमृतं दुहाना

1) G Pr om. the visarga 2) Thus N Pr; G tato 3) Thus
N; G Pr ūṣmaṇo 4) Thus G; Bh saumyā; Pr saumyāsah 5) Thus
Bh Pr; G iti paryābhṛtyā; N इत्यभिमन्त्र्यावृत्य 6) Thus N Bh; G
°tvāpasavyam; Pr aprasavyam

आपो देवीरुभयांस्तर्पयन्तु ॥ ऊर्जं वहन्तीः^{१)} क्षीरमुदकं
 घृतं पयः कीलालं परिस्रुतं नदीरिमा उदन्वतीर्वितस्वि-
 नीः^{२)} सुतीर्था^{३)} अमुष्मिन्लोक उप वः क्षरन्तु । ऊर्जस्व-
 तीः पयस्वतीर्मधुना घृतेन स्वधा स्थ तर्पयत मे पितृ-
^५ नित्यप्रतीक्षमेत्य ॥ १३ ॥

अथान्नमभिमृशति पृथिवी ते पात्रं द्यौरपिधानं^{४)}
 ब्रह्मणस्त्वा मुखे जुहोमि ब्राह्मणानां त्वा प्राणापानयो-
 र्जुहोम्यक्षितमसि मेषां क्षेष्टा अमुत्रामुष्मिन्लोके पृथिवी^{५)}
 समा^{५)} तस्याग्निरूपद्रष्टृर्चस्ते^{५६)} महिमा ॥ पृथिवी ते पात्रं^{७)}
^{१०} द्यौरपिधानं ब्रह्मणस्त्वा मुखे जुहोमि ब्राह्मणानां त्वा
 प्राणापानयोर्जुहोम्यक्षितमसि मेषां क्षेष्टा अमुत्रामुष्मि-
 न्लोके अन्तरिक्षं समं तस्य वायुरूपद्रष्टा सामानि ते
 महिमा ॥ पृथिवी ते पात्रं द्यौरपिधानं ब्रह्मणस्त्वा मुखे
 जुहोमि ब्राह्मणानां त्वा प्राणापानयोर्जुहोम्यक्षितमसि
^{१५} मेषां क्षेष्टा अमुत्रामुष्मिन्लोके द्यौः^{८)} समा तस्यादित्य
 उपद्रष्टा यजूंषि ते महिमेति ' ब्राह्मणानन्नेन परिविष्य

1) G N Bh Pr om. the visarga 2) G °vedasanīs; N उदस्वतीर्वितस्विनी;
 Pr °vedasunīs 3) Thus N; G sutirtvā; Pr sutirtthā 4) Thus N;
 G °abhidhānam 5) Thus G N; see, however, Baudh. Dh II 8. 14. 12;
 comp. also Caland, Altind. Ahnencult p. 99 6) Thus N; Pr °upa-
 draṣṭā | ṛcas°; G °upadṛṣtvā ṛcas° 7) From this point unto ब्राह्मणान°
 l. 16 G N abbreviate 8) G dyau +; N द्यौ समा; Pr dyaus samā

प्रदिष्टमुदपात्रं चादाय ¹⁾ दक्षिणपूर्वमवात्तरदेशं गत्वा
 प्रदिष्टमुदपात्रेणोपप्रवर्तयति ²⁾ परायात पितरः सोम्या
 गम्भीरिः पथिभिः ³⁾ पूर्वैः । अथ मासि पुनरायात नो
 गृहान्द्विरत्तुं सुप्रजसः सुवीरा इति 'सर्वतः समवदाय
 शेषस्य प्राश्नातीदमन्नं पूर्यतां ⁴⁾ चापूर्यतां ⁴⁾ च ⁴⁾ तन्नः सह ⁵⁾
 देवैरमृतमस्तु प्राणिषु त्वामृतं जुहोमि स्वाहेति' ॥ १४ ॥

अष्टकां व्याख्यास्याम 'उपरिष्ठान्माध्याः प्राक्फाल्गु-
 न्या ⁵⁾ यो बहुलस्तस्याष्टमी ⁶⁾ ज्येष्ठया संपद्यते 'तामेका-
 ष्टकेत्याचक्षते 'तस्यां संभारानुपकल्पयते ⁷⁾ 'गां प्रशस्या-
 ष्टकापूषं चतुःशरावं तूष्णीं निर्वपति 'षट्कपालो भवत्ये- ¹⁰⁾
 ककपालो वा 'तस्य दर्विहोमिकः ⁸⁾ संस्कारस्तमौपासने ⁹⁾
 अपयिवौपासन एव जुहोत्युलूखला ग्रावाणो घोषमक्रत
 हविः कृण्वन्तः परिवत्सरीणम् ¹⁰⁾ । एकाष्टके सुप्रजा
 वीरवन्तो वयं स्यामः पतयो रयीणां स्वधा नमः पितृभ्यः
 स्वाहा ॥ अयं चतुःशरावो धृतवानपूषः ¹¹⁾ पयस्वानग्ने ¹¹⁾ ¹⁵⁾

1) Thus N Bh; G *cāvadāya*

2) Thus Bh; G corr.; N प्रतिष्ठितमुदपा-

त्रेणापः प्र° 3) G om.

4) G *pūritāñcāpūryyatāñca*; N पूर्यतां च;Pr *āpūryyatāñcāpūryyatāñca*5) Thus Bh; G *°phālanyā*; N om.6) Thus N Bh; G *balastasyāmīṣṭamī*

7) Thus G Bh; N °पकल्पते

8) G corr.; N दर्विहोमिकः; Bh *dārvikahomika*9) G °*tām*° 10) Nपरिवत्सरीणां; G *parīṇam*11) N °पूषवान्पयस्वा°; G *ghṛtavāna....**yasvām agne*

रयिमान्पुष्टिमांश्च । प्रतिगृह्णन्तु पितरः संविदानाः¹⁾ स्विष्टः
 सुद्धतो ऽयं ममास्तु स्वधा नमः पितृभ्यः स्वाहा ॥
 वहापूषं जातवेदः पितृभ्यो यत्रैनान्वेत्य²⁾ निहितान्परके ।
 अपूपकुल्या³⁾ उप तान्क्षरन्तु सत्या एषामाशिषः⁴⁾ सन्तु⁴⁾
 ५ कामैः⁴⁾ स्वधा⁵⁾ नमः⁵⁾ पितृभ्यः स्वाहेति 'पुरस्तात्स्वि-
 ष्टकृत एता आहुतीर्जुहोति पूर्णा पश्चात्त्रमग्ने अयासि
 प्रजापत इति तिस्रस्तंतः सौविष्टकृतं जुहोत्यग्ने कव्यवा-
 हनाय स्विष्टकृते स्वधा नमः पितृभ्यः स्वाहेति ' ॥ १५ ॥

श्चो भूते पितृभ्यो गामालभते 'ऽग्निमुपसमाधाय यथा
 10 पुरस्तादाज्येन प्रायश्चित्तं कुत्वैकेन⁶⁾ बर्हिषैकमूलया च
 वपाश्चपण्योपाकरोति ' पितृभ्यस्त्वा जुष्टामुपाकरोमीतीमां⁷⁾
 पितृभ्यो गामुपाकरोत्यूर्जस्वतीं पयस्वतीं तां मे जुषतां⁸⁾
 पितरः⁸⁾ समेताः । मेदस्वती धृतवती स्वधावती सा मे
 पितृन्सांपर्यै⁹⁾ धिनोवित्युपाकरणीयां¹⁰⁾ हुवा पितृभ्य-
 15 स्वा जुष्टां प्रोक्षामीति प्रोक्षितां पर्यग्निकृतां प्रत्यक्शिरसं
 दक्षिणापदीं संज्ञपयन्ति ' संज्ञप्ताया¹¹⁾ अद्भिः¹¹⁾ प्राणाना-

1) G N om. the visarga 2) Thus G; N यत्रैता° 3) Thus N; G
 apūpaḥ kulyā 4) Thus N; G eṣāmaśumaiḥ 5) G om. 6) Thus
 N Bh; G hutvaika 7) Thus G; N °मीति गां 8) G juṣṭi....ras; N
 रयान्ता° 9) Thus G N; see HG II. 15. 2 10) G dhinostvi°; N
 चिनोस्त्वि°. G N °upākaraṇīyam; Bh upākaraṇīyamāhutiṃ 11) Thus
 Bh; G saṃjñāpayitārotbhiḥ; N संज्ञप्ताया अद्भिः

प्याय्य¹⁾ तूष्णीमेव²⁾ वपामुद्धृत्य हृदयमुद्धरति³⁾ प्रज्ञाति
 च⁴⁾ मतस्ते 'अौडुम्बर्या वपाश्रपण्यां वपां अपयित्वौडु-
 म्बरेषु शूलेषु⁵⁾ पृथगितराणि⁶⁾ अपयित्वौडुम्बर्या द्वयो-
 पस्तीर्णाभिधारितां वपां जुहोति वह वपां ज्ञातवेदः
 पितृभ्यो यत्रैनान्वेत्य निहितान्पराके । मेदसः कुल्या उप⁵
 तान्क्षरन्तु सत्या एषामाशिषः सन्तु कामैः स्वधा⁷⁾ नमः⁷⁾
 पितृभ्यः⁷⁾ स्वाहेति' ॥ १६ ॥

उपस्थिते⁸⁾ अन्न⁸⁾ ओदनस्य⁸⁾ मांसानामिति समवदाय
 सर्पिर्मिश्रस्य⁹⁾ जुहोत्येकाष्टकां पश्यत दोहमानामन्नं मां-
 सवद्धृतवत्स्वधावत् । तद्वाह्णैरतिपूतमनन्तमक्षय्यं¹⁰⁾ 10
 मे¹¹⁾ अस्तु स्वधा नमः पितृभ्यः¹²⁾ स्वाहा ॥ एकाष्टका
 तपसा तप्यमाना संवत्सरस्य पत्नी दुडुहे¹³⁾ प्रपीना ।
 तां दोहमुपजीवाय पितरः सहस्रधा मुच्यमानां¹⁴⁾ पुर-
 स्तात्स्वधा नमः पितृभ्यः स्वाहा ॥ वहन्नं ज्ञातवेदः
 पितृभ्यो यत्रैनान्वेत्य¹⁵⁾ निहितान्पराके । अन्नस्य कुल्या 15

1) Thus N; Bh °āpyāya; G om. pyāyaya

2) G om. tūṣṇī; N तुष्णीं

3) Thus Bh; N °द्धरति; G om.

4) Thus Bh; G N om.

5) Thus

G Bh; N शूलेषु

6) Thus G Bh; N यत्रमि°

7) Thus N; G pitr̥bhya

svadhā nama

8) Thus N Bh; G upasthitaudanasya

9) Thus

N Bh; G sammīśrān

10) N °रभिपूतः पुंनतमक्षय; G °atipratamanta-

makṣayyam

11) G om.

12) G om. the visarga

13) G

daduhe; N दुहे

14) Thus G; N दुह्यमानं

15) Thus G; N यत्रैनान्वे°

उप तान्क्षरन्तु सत्या एषामाशिषः सन्तु कामैः स्वधा¹⁾
 नमः¹⁾ पितृभ्यः¹⁾ स्वाहेति 'पुरस्तात्स्विष्टकृत एतानुप-
 होमान्जुहोतीयमेव²⁾ सा या प्रथमा व्यौच्छदेकाष्टका
 तपसा तप्यमाना या प्रथमा व्यौच्छत्संवत्सरस्य प्रतिमां
 ५ प्रज्ञापत इति पञ्च 'ततः सौविष्टकृतं जुहोत्यग्नये कव्य-
 वाहनाय स्विष्टकृते स्वधा नमः पितृभ्यः स्वाहेति' श्वो
 भूते पितृभ्यो मांसशेषेण मासिश्राद्धस्यावृता श्राद्धं³⁾
 करोति ' ॥ १७ ॥

वेदमधीत्य स्नास्यनुपकल्पयते पालाशीं⁴⁾ समिधमुद-
 10 पात्रं चैरकां चोपवर्हणं च स्नानीयपिण्डं च सार्वसुर-
 भिपिष्टं चन्दनं च सूत्रं सोपधानं मणिं सपाशं बादरं
 मणिमुत्तरासङ्गं च सान्तरमरुते च प्रवर्तौ⁵⁾ च स्रजं
 चाञ्जनं चादर्शोपानहौ⁶⁾ दण्डं च ह्रत्रं चाय नक्षत्राणि
 तिष्ठ⁷⁾ उत्तरे फल्गुनी हस्तश्चित्रा⁸⁾ स्वाति विशाखे
 15 इत्येतेषामेकस्मिन्पुरोदयादादित्यस्य व्रजं प्रपद्यत 'एतद-
 हःस्नातानां⁹⁾ ह वा एष एतत्तेजसा¹⁰⁾ तपति' तस्मा-

1) Thus N; G *pitr̥bhya svadhā nama*; see p. 49 note 7

2) G

etāmupahomām ju°; N उपहोमानु°

3) Thus N Bh; G *māsiśrāddham*

4) Thus N Bh; G *pālāśam*

5) Thus N; G *pravṛttau*

6) Thus G N

7) G *taṣva*; N तिय; see HG I. 9. 3

8) G N *hasta citrā*

9) MSS

om. the visarga

10) N om. एतत्

देनमेतदहर्नाभितपेदन्तलोम्ना चर्मणा द्वारमपिधाय पूर्वार्धं
 व्रजस्याग्निमुपसमाधाय मध्यंदिने पालाशीं समिधमादधातीमं
 स्तोममर्हते ज्ञातवेदसे रथमिव संमहेमा मनीषया ¹⁾ ।
 भद्रा हि नः प्रमतिरस्य संसद्यग्रे सख्ये मा रिषामा वयं
 तव स्वाहेति ' तत एतान्संभारान्सकृदेव सर्वानाहृत्य ^५
 तानुत्तरतो अग्निर्निधायापरेणाग्निमुत्तरतःपरिषेवनामेरका-
 मास्तीर्य तस्यामुदक्शिरा निपद्यते' ॥ १८ ॥

दक्षिणतो नापित उपविशति । तस्य क्षुरमभिमन्त्रयते
 शिवो नामासि स्वधितिस्ते पिता । नमस्ते अस्तु मा मा
 हिंसीरित्यंद्गिरुच्यमानमभिमन्त्रयते शिवा मे भवथ संस्पृश ¹⁰
 इति ²⁾ क्षुरमभिनिधीयमानमभिमन्त्रयते यदृषीणां त्र्यायुषं
 जमदग्नेः कश्यपस्य त्र्यायुषम् । यद्देवानां त्र्यायुषं तन्मे
 अस्तु त्र्यायुषमिति 'वपन्तं यत्क्षुरेण मर्चयता सुपेशसा ³⁾
 वप्रा ⁴⁾ वपसि वर्चसा मुखं मा न ⁵⁾ आयुः प्रमोषीरिति'
 श्मश्रूणि वापयित्वोपपन्नौ निवापयते अथ केशान्वथोपपा- ¹⁵
 द्मङ्गान्येवमेवात ⁶⁾ ऊर्ध्वं वापयते ' पश्चार्धं व्रजस्योपवि-
 श्य ⁷⁾ मेखलां विस्रस्य परिकर्मणे प्रयच्छतीमां कृत्वा

1) Thus N; G *manīṣā* 2) N ins. अथ 3) Thus N; G *sampāśasā*

4) Thus G; N वप्रा; see HG I. 9. 16; AV VIII. 2. 17 5) G *nu*; N न

6) G N Bh °*yathopapātam*°

7) Thus N Bh; G *praśasya*

स्तम्ब उपगूहेति ' तां स कृत्वा स्तम्ब उपगूहतीदमहम-
 मुष्यामुष्यायणस्य द्विषन्तं भ्रातृव्यमुपगूहाम्युत्तरो ऽसौ
 द्विषद्भ्य इति ' तत आप उपशेरत उष्णाश्च शीताश्च '
 शीतासूष्णा आनयति दैवमानुषस्य व्यावृत्त्या इति विज्ञा-
 ५ यते ' संसृष्टाभिरद्भिरभिषिञ्चत्यापो हि ष्ठा मयोभुव इति
 तिसृभिर्द्भिरणवर्णाः शुचयः पावका इति चतसृभिः
 पवमानः सुवर्जन इत्येतेनानुवाकेन ' स्नानीयेन प्रता-
 प्य^{१)} ॥ ११ ॥

दत्तान्प्रक्षालयते ऽन्नाद्याय व्यूहध्वं सोमो रज्जेदमाग-
 १० मत्^{२)} । स मा प्रविशत्वन्नाद्येन भगेन च दीर्घायुरहमन्नादो
 भूयासमिति ' सार्वसुरभिणा प्रलेप्स्यमानः^{३)} प्रोक्षति नमः
 शाकज्जम्भाम्भ्यां^{४)} नमस्ताभ्यो देवताभ्यो या^{५)} अभिग्रा-
 ह्मिणीरित्यथानुलिम्पेद्यद्वर्चो^{६)} अप्सरासु च गन्धर्वेषु च
 यद्यशः । दिव्यो यो मानुषो गन्धश्च^{७)} स^{८)} माविशता-
 १५ दिहेति ' समुन्नीय चन्दनेनानुलेप्स्यमान एवं प्रोक्षत्येवम-
 नुलिम्पेदथाकृतमन्तरं^{८)} परिधत्त आयुरसीति ' जरामशी-
 येत्युत्तरं ' यज्ञोपवीतं कृत्वाप आचम्य जयाभ्यां तानान्नाष्ट्रभृत

1) Thus G Bh; N प्रतिप्य
 Bh; G *pralepsamānah*; N corr.

2) Thus N; G *rājetvam*°

3) Thus

śākajañjapābhyām

4) Thus G; N शाकजन्तभ्याभ्यां; Bh

5) G om. *yā*; N यमिग्रा°

6) Read गन्धः

7) Thus N; G *sā*

8) Thus N; G °*anulimpeṭāthātām*°

इति हुत्वैता¹⁾ आहुतीर्जुहोति¹⁾ दीक्षा तपो मनसो²⁾
 मातरिश्वा बृहस्पतिर्वाचो अस्याः स योनिः । वेदांसि³⁾
 विद्या मयि सन्तु चारवो⁴⁾ अग्निषोमा यशो अस्मासु
 धत्तम् ॥ अग्निर्येन विराजति सोमो येन विराजति सूर्यो
 येन विराजति विराडेन⁵⁾ विराजति तेनाहं विश्वतः⁵⁾
 परिविराज्यासमिहैकवृत्स्वाह्वेति⁶⁾ ॥ २० ॥

अपरेणाग्निं प्राञ्जुष उपविश्य⁷⁾ सोपधानं मणिं प्रव-
 यति 'सपाशं बादरं मणिमुदपात्रे ऽवधाय प्रदक्षिणं पर्या-
 प्लावयतीयमोषधे⁸⁾ त्रायमाणा सहमाना सहस्वती सा
 मा हिरण्यवर्चसं ब्रह्मवर्चसिनं मा करोवित्युद्धृत्याक्षणा-¹⁰⁾
 यैव⁹⁾ पर्याहृत्य प्रतिमुञ्चते¹⁰⁾ ऽपाशो ऽसीत्युरसि स्था-
 पयत्युरो मे मा संशारीः शिवो मोपशेष्व मक्ष्यं दीर्घा-
 युत्वाय शतशारदयेति 'हस्तेन बादरं मणिमूर्गसीत्यर्को
 मणिर्ब्राह्मणस्य पुलको वैश्यस्य राज्ञो गर्दभसुग्रीवो 'ऽर्को
 मणिर्ब्राह्मणस्य वैश्यस्य पुलको मणिः । राज्ञो गर्दभसुग्रीवो¹⁵⁾

1) G *hutvaitāhutir°*

2) N ins. इति

3) Thus N; G *vetadasa*4) G *carapo*; N चार नो; see Āp. Ś. VI. 23. 15) Thus N; G *viram-*yena 6) G *parivirādyāsamihaitavṛkṣvāhā*; N परिविरा स्मासुमिहैकवृत्°;
 see Āp. Ś. VI. 23. 17) G ins. *sūtram*8) G *paryyāpūyati*yamoṣadhe; N पर्याप्लावयति यमोषधे; Bh *paryyāplāvayati* . . . yamoṣadhe;
 see HG I. 10. 69) G *karoti uktadakṣiṇayaiva*; N °त्युद्धृतसूत्रेणाक्षणार्थेव;Bh *uddhṛtyākṣiṇyaiva*10) Thus N Bh; G *pramuñcate*

यस्य कस्य कपित्थक इति मणिधारणे गाथा¹⁾ भवति 'निधायाहृतमन्तरं परिधत्त आयुषे त्वेति' जरामशीयेत्युत्तरमहृतस्य²⁾ दशायां²⁾ प्रवर्तौ³⁾ प्रबध्य⁴⁾ दर्व्यामाधाया-
 ल्यस्योपघातं जुहोत्यायुष्यं वर्चस्यं सुवीर्यं रायस्योषमौद्भि-
 5 यमिदं हिरण्यमायुषे वर्चसे जैत्रियायाविशतान्मां⁵⁾ स्वा-
 हा ॥ उच्चैर्वाजि पृतनाजित्सत्रसाहं⁶⁾ धनंजयम् । सर्वाः
 समृद्धीर्द्दयो⁷⁾ हिरण्ये ऽस्मिन्समाहिताः⁸⁾ स्वाहा ॥
 शुनमदं⁹⁾ हिरण्यस्य पितुरिव नामाग्रभैषम्¹⁰⁾ । तं मा
 हिरण्यवर्चसं पुरुषु प्रियं कुरु स्वाहा ॥ प्रियं मा देवेषु
 10 कुरु प्रियं मा ब्राह्मणे¹¹⁾ कुरु । प्रियं विश्वेषु शूद्रेषु¹²⁾
 प्रियं राजसु मा कुरु स्वाहा ॥ संराजं च स्वराजं चा-
 भिष्टीर्या च नो गृहे । लक्ष्मी राष्ट्रस्य या मुखे तथा
 मा संसृजामसि स्वाहेति' ॥ २१ ॥

उद्धृत्य प्रक्षाल्य दक्षिणमेवाग्रे प्रतिमुञ्चत आयुष्यं
 15 वर्चस्यमित्येतदेव¹³⁾ मणिकुण्डलबन्धने विद्यादथ स्रजं

1) G Bh *gādhā*; N -- धी

Bh *uttariyadaśāyām*

prabuddhya; N corr.

6) G *pṛtanājistrāsāhan*; N

the visarga; N समा भृताः

11) Thus N; G *brahmaṇā*

Āp. MB II. 8. 4

2) G *ahatasyaśāyā*; N °त्रं हतं सा दशायां;

3) Thus N; G Bh *pravṛttau*

5) G *jaitriyāyāmīsatām*; N जैत्रियायाविशतां मां

6) G *pṛtanājistrāsāhan*; N पृतनासाहं सभासाहं; see HG I. 10. 6; Āp. MB

7) G N *samṛddhī ṛddhayo*

8) G om.

9) G *śūnam*

10) Thus G; N °ग्रहैषम्

11) Thus N; G *rudreṣu*; see HG I. 10. 6; Āp. MB II. 8. 4

12) Thus N Bh; G °etayaiva

प्रतिमुञ्चते शुभिके शिर आरोह शोभयन्ती मुखं मम ।
 मुखं हि मम शोभय भूयांसं च भगं कुरु ॥ यामाहुर-
 ज्जमदग्निः श्रद्धयै कामायान्यै¹⁾ । इमां तां²⁾ प्रतिमुञ्चे ऽहं
 भगेन सह वर्चसेत्यथाङ्गि³⁾ यदाज्ञनं त्रैककुदं ज्ञातं हिमवत
 उपरि⁴⁾ मयि⁴⁾ पर्वतवर्चसमित्यादर्शमिवेक्षते यन्मे वर्चः⁵⁾
 परापतितमात्मानं परिपश्यतः । इदं तत्पुनराददे भगेन
 सह वर्चसेति' वाग्यत आस्त⁵⁾ आ⁵⁾ नक्षत्राणामुदया-
 ङ्ङितेषु⁶⁾ नक्षत्रेषूपानह्वावुपमुञ्चते⁷⁾ द्यौरसीति दक्षिणां⁸⁾
 पृथिव्यसीत्युत्तरामुपमुच्याभिमन्त्रयते⁹⁾ प्रतिष्ठे स्थो देवते¹⁰⁾
 मा मा संताप्तमिति' दण्डमादत्ते लोके¹¹⁾ वेदायास्मि¹²⁾ 10
 द्विषतो वधाय सपत्नाञ्छ्वापदान्सरीसृपान्हुस्तिनश्चेति¹³⁾
 ह्रस्वमादत्ते प्रजापतेः शरणमसि ब्रह्मणः हृदिरित्युपनि-
 ष्क्रम्य दिशो ऽनुवीक्षते देवीः¹⁴⁾ षडुर्वरिह¹⁵⁾ नः कृणो-
 तेति' चन्द्रमसमुदीक्षते मा रधाम द्विषते सोम राजन्निति'
 यत्रास्य रातिर्भवति तेन संभाष्य यथार्थमेतीत्येकमथैतद- 15

1) Thus N; G *kāmādhīnyai*2) Thus N; G *tāham*

3) G

°*athāntte*; N °याङ्गे4) Thus N; G *uparayi*5) Thus N; G *āstā*6) Thus N; G °*upadayād*°

7) After नक्षत्रेषु N ins. उपनिष्क्रम्य

8) Thus Bh; G N *dakṣiṇam*9) G N Bh °*abhimucyā*°

10) G ins.

°*mā mā dābhyam*

11) Thus G Bh; N om.

12) Thus G; N

वेदासम

13) G *sapatnāñchāpa*°; N सपत्नाञ्छाप°

14) N देवी;

G Bh *daiṁṣ*15) Thus N; G *ṣaḍurvī āvaru*

परं 'तूष्णीमेव तीर्थं स्नातोदेत्य तूष्णीं पालाशीं समि-
धमादधाति¹⁾ ' संवत्सरं न मैथुनं चरति द्वादशरात्रं त्रिरात्रं
वा सर्वा²⁾ स्थितयः²⁾ ' ॥ २२ ॥

अथार्थं³⁾ ' जिह्वीर्षन्नर्थं⁴⁾ वेदयते जिह्वीर्षमिति ' कुरु-
5 तेत्याह ' कंसे दध्यानीय मध्वानयति ' रुसीयस्यानीय वर्षी-
यसापिदधाति⁵⁾ ' पूर्वः कूर्चेन प्रतिपद्यते ' ञ्चङ्गाद्येना-
न्वङ्गुर्ध्वेणान्वङ्गाचमनीयेनान्वङ्गधुपर्केणानुसंभ्रजत्यथास्मा
आसनमिति वेदयते ' तत्प्रतिमन्त्रयते⁶⁾ राष्ट्रभृदस्याचार्या-
सन्दी मा त्वद्योषमिति⁷⁾ राजा ब्राह्मणो वा ' राष्ट्रभृद-
10 स्थधिपत्यासन्दी मा त्वद्योषमिति ग्रामणीः सेनानीर्वा⁸⁾थास्मै
पाद्यमिति वेदयते ' तत्प्रतिमन्त्रयत आपः पादावनेजनी-
र्द्विषत्तं नाशयन्तु मे । अस्मिन्कुले ब्रह्मवर्चस्यसानि मयि
महो मयि यशो मयीन्द्रियं वीर्यम् । आ मा गन्यशसा
वर्चसा संसृज पयसा तेजसा च तं मा प्रियं प्रजानां कुर्व-
15 धिपतिं पशूनामिति ' सव्यं पादं प्रतिगृह्य दक्षिणं प्रति-
गृह्णीयादक्षिणं राजा ग्रामणीः सेनानीर्वा ' ॥ २३ ॥

1) N ins. इत्यपरं
G *athān*; N अथार्थ
G *varṣīyasyā*^o
tvavoṣam^o

2) Thus G Bh; N सर्वस्मिन्नगरं

3) Thus Bh;

4) G ins. *iti*; N द्वितीयनर्थं

5) Thus N Bh;

6) From here unto आपः l. 11 N om.

7) G

अथास्मा अर्घ्यमिति ¹⁾ वेदयते ' तदेतेनैव प्रतिमन्त्र्य ²⁾
 विराजो दोहो ³⁾ ऽसि ³⁾ विराजो दोहमशीय मयि दोहः
 पद्यायै विराज इति प्रतिगृह्य निनर्यति समुद्रं वः
 प्रहिणोमि स्वां योनिमपिगच्छत । अहिद्रः प्रजया भूयासं
 मा परासेचि मत्पय इत्यथास्मा आचमनीयमिति वेद- ⁵
 यत ' आचामत्यमृतोपस्तरणमसीत्याचान्तोदकायाथास्मै म-
 धुपर्क इति वेदयते ' तत्प्रतिमन्त्रयते ⁴⁾ यन्मधुनो मधव्यं
 परममन्नाद्यं रूपं तेनाहं मधुनो मधव्येन परमेणान्नाद्येन
 रूपेण परमो ऽन्नादो मधव्यो भूयासमिति ' प्रतिगृह्य प्रा-
 श्नाति त्रय्यै विद्यायै यशो ऽसि यशसो यशो ऽसि ब्रह्मणो ¹⁰
 दीप्तिरसि तं मा प्रियं प्रजानां कुर्वधिपतिं ⁵⁾ पशूनामिति ।
 भूर्भुवः सुवरिति त्रिराचम्याथ रातये प्रयच्छति स्वयं वा
 सर्वं प्राश्नात्यथास्मा आचमनीयमिति वेदयत ' आचामत्य-
 मृतापिधानमसीत्याचान्तोदकायाथास्मै गौरिति वेदयते ' ¹⁵
 तां प्रतिमन्त्रयते गौरस्यपकृतपाप्माप पाप्मानं जहि पा-
 प्मानं मम चामुष्य च जहि द्विषन्तं हनीथा ⁶⁾ मम द्विषं
 कुरुतेति ' ॥ २४ ॥

1) Thus G Bh; N अर्घ्य°

G dohāsi 4) G om.

hatithā; N जह्यो

2) N ins. प्रतिगृह्णाति

5) Thus N; G kurvanti paśum

3) Thus N Bh;

6) G

अथास्मा अन्नं संस्कृत्य भूतमिति वेदयते' तत आह
 ब्राह्मणांश्चतुरो नानागोत्रान्भोजयतेति' तेषु भुक्तवत्स्व-
 न्नामाहुरन्ति' तदेतेनैव प्रतिमल्य प्रतिगृह्य¹⁾ प्रत्यवरुह्य²⁾
 प्राश्नाति यथा³⁾ मधुपर्क' प्रत्यवरुह्यैवात ऊर्ध्वमन्नानि
 5 प्राश्नीयादित्येकमथैतदपरमर्धेष्वेवैष नियमः⁴⁾ स्याद्यथा-
 कामीतरेष्वथ यदि गामुत्सृजेत्तामभिमन्त्रयते गौर्धेनुभव्या⁵⁾
 माता रुद्राणां दुहिता वसूनां स्वसादित्यानाममृतस्य
 नाभिः । प्र णु वोचं चिकितुषे जनाय मा गामदिति
 वधिष्ट ॥ पिबतूदकं तृणान्यत्तु ॥ ओमुत्सृजतेत्यथ सोम-
 10 प्रवाकाय 'यत्रास्मै सोमं प्राह तद्यज्ञोपवीतं कृत्वाप
 आचम्य प्राङ्गोदङ्गा तिष्ठञ्जपत्यासीनो वा भूर्भुवः सुवरायुर्मे
 प्रावोचो वर्चो मे प्रावोचो यशो मे प्रावोचः श्रियं मे
 प्रावोच आयुष्मानहं वर्चस्वी यशस्वी श्रीमानपचिति-
 मान्भूयासं⁶⁾ भूर्भुवः सुवः सर्वं भूयासमित्युक्त्वा प्रति
 15 वाचष्टे प्रति वां जानीत' एतेनैव भूतप्रवाकार्यो तन्मा
 क्षायीत्यन्तेन⁷⁾ ॥ २५ ॥

अथास्मा अन्नं सनिमिवाभिमन्त्रयते⁸⁾ ञ्मिव ते⁹⁾ दृशे⁹⁾

1) Thus N Bh; G *pratihṛsva*

2) Thus Bh; G *pratyaruhyā*; N

प्रत्यचहं 3) Thus N Bh; G *yadā*

4) G Bh om. the visarga; N corr.

5) Thus G Bh; N धेनुर्भव्या

6) G *śriyamān*

7) G *kṣayī*; N corr.

8) Thus N; G *sannamitvā*; Bh *sannamayitvā*

9) G *tandṛṣe*; N तेजसे

भूयासं वित्तमिव ते¹⁾ दृशे¹⁾ भूयासं श्रीरस्यर्वाच्याविशा-
 स्मान्संस्त्रवत्²⁾ दिशो महीः समागच्छतु सूनृताः । सर्वे
 कामा अभियन्तु मा प्रिया अभिरक्षन्तु मा प्रियाः ॥ यशो
 ऽसि यशो ऽहं त्वयि भूयासमसावित्यभिमन्त्र्यार्थं³⁾ ब्रुवते ।
 व्यवजिहीर्षमाणः पण्यस्यावदाय⁴⁾ जुहोति यदहं धनेन⁵⁾
 प्रपणं⁵⁾ चरामि धनेन देवा धनमिच्छमानः⁶⁾ । तस्मि-
 न्सोमो रुचमादधात्वग्निरीशान इन्द्रो बृहस्पतिश्च स्वा-
 हेत्यथ संवादजयनं⁷⁾ 'संवादमेष्यन्नात्तह्वः सव्येन हस्तेन
 ह्वं⁸⁾ समावृत्य⁹⁾ दक्षिणेन फलीकरणमुष्टिं जुहोत्यव-
 जिह्वक निजिह्वकाव वा हविषा यजे । तत्सत्यं यदहं¹⁰⁾
 वदाम्यधरो¹⁰⁾ मदसौ¹¹⁾ वदात्स्वाहेति 'येन संवदते तम-
 भिमन्त्रयत¹²⁾ आ ते वाचमास्यां¹³⁾ दद¹³⁾ आ मनस्यां
 हृदयादधि¹⁴⁾ । अङ्गादङ्गात्ते वाचमाददे यत्र यत्र ते वाङ्
 निहिता तां त आददे । तत्सत्यं यदहं वदाम्यधरो मत्प-
 न्यस्वासाविति¹⁵⁾ ' ॥ २६ ॥

15

- 1) Thus G; N तेजसे 2) Thus emended; G *śrīraservācyāvīdiśāsmāt*;
 N श्रीरस्येवाच्याविशासमानं^o 3) G om. *asāv* 4) Thus N Bh; G
punyasayā^o 5) G N *pramṇam*; see Āp. MB II. 22. 4 6) G
ichśamāh; N इमानाः 7) Thus N; G *saṁvādajayinas*; Bh *saṁ-*
vādajayam 8) Thus Bh; G *citraṁ*; N जुत्रं 9) Thus G Bh; N
 समावृत्य 10) Thus N Bh; G *atharo* 11) N om. मद; G *asā*
 12) Thus N Bh; G *tad*^o 13) Thus Mss.; read probably वाचमास्याद् दद
 14) Thus G; N हृदयदर्पितां 15) Thus N; G *padyasvāhā*

यद्यस्मै सुभृत्याः¹⁾ प्रव्रजेयुरग्निमुपसमाधायेण्डानि²⁾
 जुहुयादनु पो³⁾ ऽह्वदनुह्वयो निवृत्तो वो न्यवीवृतत्⁴⁾ ।
 ऐन्द्रः परिक्रोशो वः परिक्रोशतु सर्वतः ॥ यदि मा-
 मतिमन्यध्वमदेवा⁵⁾ देववत्तरम् । इन्द्रः पाशेन सिवा⁶⁾
 ५ वो⁷⁾ मक्ष्यमित्पुनरानयादिति⁷⁾ वदेद्वा 'खादिरं शङ्कुं
 निहृत्य नीललोहिताभ्यां सूत्राभ्यामपसव्यैस्त्रिः परिवे-
 ष्येदावर्तन वर्तयेत्यपि वै यदि दूरगा भवन्तीह कैव
 वर्तन्ते' यं कामयेत⁸⁾ नायं मत्पद्येतेति⁹⁾ दक्षिणे पाणा-
 वभिषयेत यस्मिन्भूतं च भव्यं च विश्वे देवाः समाहि-
 10 ताः । तेन गृह्णामि त्वामहं मक्ष्यं गृह्णामि त्वामहं ब्रह्मणे
 त्वा गृह्णामीति 'न ह्यैवास्मात्पद्यते'¹⁰⁾ 'यं कामयेत नायं'¹¹⁾
 मच्छियेतेत्यमावास्यां¹¹⁾ रात्रिं सुप्तं¹²⁾ जीवविषणे स्वं
 मूत्रमानीयापसव्यैस्त्रिः परिषिञ्चन्परीयात्परि त्वा गिरिर-
 मिहं¹³⁾ परि भ्रातुः परि ष्वसुः । परि सर्वेभ्यो ज्ञातिभ्यः

1) Thus N Bh; G *suhṛtyāḥ* 2) Bh °*dhāyayenwāni*; G °*dhāya*
yanwāgnin; N °*धायेल्लानि* 3) Thus G N Bh; read वो 4) G °*nya-*
mimṛjat; N corr.; see Āp. M B II. 22. 9 5) G °*manyaddhvandevā*;
 N °*मन्यदेवा* 6) G *siktā*; N शिक्ता; see PG III. 7. 3; Āp. MB II. 22.
 10; HG I. 14. 4 7) G *vo vāhyamiti punarāyād*°; N क्वेम-त्पुनराया इति
 8) Thus N Bh; G *kāmata* 9) Thus Bh; G °*padyedeti*; N °*पद्येतेति*
 10) Thus Bh; G °*padyante*; N corr. 11) Thus Bh; G °*avāvāsyām*;
 N नापद्येति तमसावास्यां 12) Thus Bh; G *suptān*; N सप्तं 13) Thus
 Bh; G °*aharamihaṃ*; N °*रहमिदं*; see Āp. MB. II. 22. 5

परिषीतः¹⁾ क्लेष्यसि¹⁾ ॥ शश्वत्परिकुपितेन संक्रामेणा-
वहिदा । उलेन परिमीढो²⁾ ऽसि परिमीढो²⁾ ऽस्युलेनेति'
न द्वैवास्मात्पच्यते' दीर्घसत्त्वमासिष्यमाणाः³⁾ ॥ २७ ॥

प्रवासमेष्यन्भार्यायाः परिदां करोति' स्थूलाढारिका
जीवचूर्णानि कारयित्वा मावास्यायां रात्र्यां⁴⁾ सुतायामुपस्थं⁵
प्रतिवपति सोमावास्य परिधमन्येभ्यः पुरुषेभ्यो ऽन्यत्र
मदिति' यद्यस्यां बहुतयापीच्छन्ति⁵⁾ न द्वैव सिध्यन्ति'
यदि कामयेत सिध्येयुरिति बभ्रुमूत्रेण प्रक्षालयस्वेत्येनां⁶⁾
ब्रूयात्प्रवासमेष्यन्नामन्त्रयत इदं वत्स्यामः प्राण आयुषि⁷⁾
वत्स्याम इत्यथैनमभिमन्त्रयत⁸⁾ आ मन्द्रैरिन्द्र हरिभिर्याहि¹⁰
मयूररोमभिः । मा ता के चिन्त्येमुरिन्न पाशिनः । दधन्वेव
ता इहि⁹⁾ ॥ प्राण आयुषि वसासौ पृथिव्यामग्नौ प्रति-
तिष्ठ¹⁰⁾ वायावन्तरिक्षे सूर्ये दिवि यां स्वस्तिमग्निर्वायुः
सूर्यश्चन्द्रमा आपो ऽनुसंचरन्ति तां स्वस्तिमनुसंचरासौ ॥
प्रच्यवस्व भुवस्पत इति प्रतिपद्य श्येनो भूत्वा परापते-¹⁵

1) G *pariṣītadaṃ tveṣyasi*; N परिषीदमाक्लेष्यसि 2) G *pariṣīḍo*; N corr.

3) G Bh *dīrghasūtram*°; N दीर्घमा°; see introd. 4) Thus N Bh; G
rātriyām 5) Thus G; N Bh *bahutayā ivechśanti* 6) G *pra-*

kṣālyasvainām; N प्र-नयस्वेत्येनां; Bh *prakṣālayetyenām* 7) G om. from

here unto *vasāsau* l. 12 8) Thus Bh; N 'यैनाम'° 9) N इति

10) Thus N; G *pratitiṣṭhati*

त्यन्तेन 'यं कामयेत स्वस्त्ययं पुनरागच्छेदिति'¹⁾ तमेतेन
 त्र्येनान्वीक्षित²⁾ महि त्रीणामवो³⁾ ऽस्त्वित्तिव³⁾ पुन-
 रागच्छति'यं कामयेत नायं पुनरागच्छेदिति तमन्वीक्षित
 साकं यद्धम प्रपतेत्येतयाथैनमभिमन्त्रयते⁴⁾ परमां वा परा-
 5 वतमिन्द्रो नयतु वृत्रहा । यतो न पुनरायसि शाश्वती-
 भ्यः⁵⁾ समाभ्य इति'न ह्यैव पुनरागच्छति' ॥ २८ ॥

अथ रथारोहणं' यदि रथं लभत आपूर्यमाणपक्षे पुण्ये
 नक्षत्रे योजयित्वास्थास्यन्पक्षसी⁶⁾ अभिमृशति बृहदसीति⁷⁾
 दक्षिणं⁸⁾ रथंतरमसीत्युत्तरं⁹⁾ वामदेव्यमसीति¹⁰⁾ मध्यम-
 10 मश्चमास्थाय¹¹⁾ चक्रे संमार्घ्यङ्कौ न्यङ्कावभित इत्यनुवाक-
 शेषेण' यदि शमरथो भवति तद्यज्ञोपवीतं कृत्वाप आ-
 चम्य भूमिमभिमृशतीह धृतिरिह स्वधृतिरिह रत्तिरिह
 रमतिरित्यथ हस्त्यारोहणं' यदि हस्तिनं लभत आपूर्य-
 माणपक्षे पुण्ये नक्षत्रे कल्पयित्वाभ्युपविशतीदमहममुमानु-

1) Thus N Bh; G *purogachśed* 2) G *ṛcānvī*; N -नेनान्वी; Bh
tryacenānvī 3) Thus N; G *trīṇāmavostvīhaiva*; Bh *avarastu iti ihaiva*
 4) Thus N Bh; G *prapadyatety* 5) G *śaśvatibhyas*; N शाश्वतीस्;
 see TB III. 3. 11. 3 6) Thus emended; G *yojayitvāstharasyan*; N
 त्रयित्वा पक्षसी 7) Thus N Bh; G om. 8) Thus G Bh; N दक्षिणां
 9) Thus Bh; G *uttara*; N *त्युत्तरां* 10) Thus N Bh; G *vāmevyamasati*
 11) G ins. *ity* between *aśvam* and *āsthāya*; N मध्यमास्थाय; Bh *madhya-*
mamiti sammr̥ṣet āsthāya

प्रायणमिन्द्रस्य¹⁾ वज्रेणाभिविशाम्युत्तरो²⁾ ऽहं द्विषद्भ्य³⁾
 इत्यथैनमभिक्रामयति⁴⁾ वह् काल वह् श्रियं माभिव-
 हेति⁵⁾ 'समानं शमरथेन' यद्यनुपस्तीर्णो स्थण्डिल उप-
 विशेषतदनुमन्त्रयते नमः पृथिवीषदे रुद्राय वातेषवे रुद्राय
 नमो रुद्राय⁶⁾ पृथिवीषद इति 'सर्पसृतौ सृजति⁷⁾ नमः 5
 सर्पसृते रुद्राय वातेषवे रुद्राय नमो रुद्राय सर्पसृत इति'
 शकृद्रीतौ⁸⁾ जपति नमः शकृत्सदे⁹⁾ रुद्राय वातेषवे
 रुद्राय नमो रुद्राय शकृत्सद इति 'यदि नवानि गोम-
 यान्यत्तरातिक्रामेद्गोष्ठमसीत्युक्तातिक्रामेत्¹⁰⁾ ' ॥ २१ ॥

यदि चतुष्पथं समया¹¹⁾ व्रजेत्तदनुमन्त्रयते¹²⁾ नमः 10
 पृथिवीषदे रुद्राय वातेषवे रुद्राय नमो रुद्राय पृथिवीषद
 इति 'यदि श्मशानं समया व्रजेत्तदनुमन्त्रयते नमस्तत्सदे
 रुद्राय वातेषवे रुद्राय नमो रुद्राय तत्सद इति' नदी-
 मुदन्वतीं दृष्ट्वा जपति नमो ऽप्सुषदे रुद्राय वातेषवे
 रुद्राय नमो रुद्रायाप्सुषद इति 'यद्येनं संवर्तवात आ- 15

1) Thus Bh; G °ahamamasyāmsyāyaṇam°; N °हमामसुप्रायण°

2) G yājñenā°; N °णाभ्युपविशाम्यु°

3) G dviṣak; N द्विषद्भ्य

4) Thus G Bh; N °मतिक्रमयति

5) Thus N; G vāvivaheti

6) G om. from here unto शकृत्सद l. 8

7) Thus N alone; read pro-

bably जपति 8) Thus emended; N शकृद्रीतौ; Bh śakṛdatau; see Āp.

G. 9. 3

9) N जपेतत्सदे

10) Thus emended; G °antarātrih kāmē°;

N °न्तरान्यतिक्रमे°

11) Thus N; G samayādyajet°

गच्छेत्तदनुमन्त्रयते नमो अन्तरिक्षसदे¹⁾ रुद्राय¹⁾ वातिष्वे
 रुद्राय नमो रुद्रायान्तरिक्षसद इति¹⁾ यद्येनं सिचोपसृजे-
 त्तदनुमन्त्रयते²⁾ सिगसि न सिगसि वज्रो नमस्ते अस्तु
 मा मा हिंसीरित्यद्विरभ्युक्षेय्येनं वयो³⁾ अभिविक्षिपेत्त-
 5 दनुमन्त्रयते⁴⁾ ये पक्षिणः प्रथयन्ति बिभ्यतो⁵⁾ निर्ऋतैः⁵⁾
 सह । ते मा शिवेन तिग्मेन⁶⁾ तेजसोन्दत्तु वर्चसेत्यद्वि-
 रभ्युक्षेय्येनं फलमभिनिपतेत्तदनुमन्त्रयते यदि वृक्षादभ्य-
 पतत्फलं⁷⁾ यद्यन्तरिक्षात्तदु वायुरेव । यत्रास्पृक्षत्तनुवं⁸⁾
 यत्र वास आपो बाधतां⁹⁾ निर्ऋतिं पराचीरित्यद्विरभ्यु-
 10 क्षेय्येनमवर्षे¹⁰⁾¹¹⁾ प्रुषितमववर्षेत्तदनुमन्त्रयते¹¹⁾ दिवो
 नु मा बृहतो अन्तरिक्षादपां स्तोको अभ्यपतच्छिवेन¹²⁾
 समिन्द्रियेण मनसाहमागां ब्रह्मणा¹³⁾ क्लृप्तः¹³⁾ सुकृतेने-
 त्यद्विरभ्युक्षेत्¹⁴⁾ ॥ ३० ॥

1) Thus N; G *rudrāyāntarikṣasade*

2) G *°pasṛjeta tad°*; N

सिचोपसृजेत्तद°

3) Thus Bh; G *vāyo*; N वयांसि

4) Thus Bh; G

ihivikṣipet°; N लिक्षिपेतद°

5) Thus G; N बिभृतो निर्ऋति

6) Thus G;

N त्रिग्मेन; see HG I. 16. 5; Āp. MB. II. 22. 12

7) G *°abhyapatpha-*

lam; N °भ्यपत---

8) G *adhastātvrkṣat°*; N यतासृक्षत्तदनुवं; see Ap.

MB. II. 22. 12; HG I. 16. 7; AV VI. 124. 2

9) G *bālantān*; N

बाधतां

10) Thus G; N पराचारिर्

11) G om. *avarṣe prūṣitam*;

N °वर्षे पृषितं; Bh *apavarṣe prūṣitam*

12) G *abhyupaptachśivena*; N

अभ्यपतत् शिवेन; see HG I. 16. 6; Āp. MB II. 22. 13; AV VI. 124. 1

13) G *brahmakṣiptas*; N ब्रह्मणा क्लृप्तं

14) Thus G; N सुकृतेत्यद्विरभ्योक्षेत्

चित्रं वनस्पतिं दृष्ट्वा जपत्याराते अग्निर्ज्वलत्पारात्य-
 रशुरस्तु¹⁾ ते । निवाते वाभिवर्षतु जीव वर्षसहस्रं त्वम् ।
 नमस्ते ऽस्तु वनस्पते स्वस्ति मे ऽस्तु वनस्पत इति'
 प्राञ्जध्यंदिनात्क्षीरिणो वृक्षानुपस्पृशेन्नित्यं न्यग्रोधं च'
 सर्वत्र²⁾ स्वयंप्रज्वलिते ऽग्नौ समिधावादध्याडुद्दीप्यस्व जा- 5
 तवेदो ऽपघ्नन्निर्गतिं मम । पशूंश्च मक्ष्यमावह जीवनं च
 दिशो दिशः³⁾ स्वाहा ॥ मा नो हिंसीर्जातवेदो गामश्च
 पुरुषं पशुम् । अहिंसन्नग्न⁴⁾ आगहि श्रियं मयि परिपालय
 स्वाहेत्याधायोपतिष्ठते नमो अग्निषदे रुद्राय वातेषवे
 रुद्राय नमो रुद्रायाग्निषद इत्यनुभवं⁵⁾ परिभवं⁵⁾ परिवादं 10
 परिक्षवम्⁶⁾ । दुःस्वप्नं दुरुदितं⁷⁾ शकुनैस्तद्विषद्भ्यो दिशा-
 म्यहम् ॥ अनुभूतं परिभूतं शकुनैर्यदशाकुनम्⁸⁾ । मृगस्य
 सृतमक्षणाया⁹⁾ तद्विषद्भ्यो दिशाम्यहम् ॥ परेणैतु पापश-
 कुनिः परेणैतु परिक्षवः¹⁰⁾ । अक्षिस्पन्दो¹¹⁾ दुःस्वप्न¹¹⁾
 इष्टिरसंपद्यो¹¹⁾ नो द्वेष्टि तमृच्छवित्येतं मन्त्रं जपत्युपवाध 15

1) G °jvalitv°; N अग्निरस्तुवा° 2) Thus G Bh; N सर्वतः 3) MSS.
 om. the visarga 4) G ahinnagna; N अहिं संनग्न 5) Thus G N;
 Bh anuhavam parihavam 6) Thus G; N परिह्वं 7) G duritam;
 N दुरुदितं; see AV XIX 8. 4; from here unto मृगस्य l. 12 N has only
 शकुनेषां दुःशाकुनं 8) G °aśakunam 9) G sṛgam°; N मृतम्°
 10) G parikṣayah; N परिह्वः 11) Thus emended; G °dusvahaneṣṭi-
 rasamparid°; N अक्षिसंस्पर्शो गृहे नेष्टि°

उपबाधे च यथालिङ्गं 'सर्वत्रैवाप¹⁾ उपस्पृशेत्' ॥ ३१ ॥

अथैतान्यद्भुतप्रायश्चित्तानि²⁾ भवन्ति 'कुम्भां कपोत उपा-
वेक्षीन्मध्वागार उपावेक्षीत्स्थूणा व्यरौक्षीद्वल्मीक उदेति'
सो ऽहःक्षान्तः³⁾ प्रयतवस्त्रो ब्राह्मणसंभाषो ऽस्तमित
5 आदित्ये उत्तरागारे ऽग्निमुपसमाधाय⁴⁾ जयाभ्यातानान्ना-
ष्ट्रभृत इति कुर्वेता आहुतीर्जुहोति पूर्णा पश्चादिमं मे
वरुण तत्त्वा यामि त्वं नो अग्ने स त्वं नो अग्ने त्वमग्ने
अयास्ययाश्चाग्ने ऽस्यनभिःशस्तीश्च यदस्य कर्मणो ऽत्यरीरिचं
प्रजापत इत्युत्तमां हुत्वा ब्राह्मणानन्नेन परिवेषयेदथैव
10 पयसि स्थालीपाकः⁵⁾ पौत्र्यः पशव्यः⁶⁾ स्वर्ग्य आयुष्यः⁶⁾
स्वयंभोज्यस्तेन यजेत सर्वेषु पर्वस्वौदुम्बरमिध्ममभ्याधा-
यौदुम्बर्या दर्व्यौपस्तीर्णाभिधारितं स्थालीपाकं जुहोति
सहस्रमेतु प्रथमं बभ्रूय⁷⁾ यशसा सह । आगत्य बभ्रुः
पिङ्गाक्षः सहस्रेणावकाङ्क्षतु⁸⁾ स्वाहा ॥ दिशो दिशो जा-
15 तवेदो मह्यं जीवनमावह । पशूनां विश्ववृषाणां यथाहं
सुमते वसानि स्वाहा ॥ देवानां संभृतो रसः प्राजापत्यं

1) Thus G; N Bh *sarvatrāpa*

2) G °*abhyudaya*prāyaś°; N °*हूत*°;

Bh °*atbhutaya*°

3) G *hakṣātah*; N हस्तां तः; Bh *ahah* *kṣātah*; see

HG I. 14. 2; 17. 6

4) From here unto ब्राह्मणान° I. 9 G abbreviates

5) Thus N; G °*pākam*

6) G om. the visarga

7) Thus G; N प्रभुं

8) Thus G; N सहस्रेणाभिकाङ्क्षत

यशो महत् । जुहोम्यन्नानां रसमहिद्रा कीर्तिरस्तु मे
 स्वाहा ॥ अग्रावग्निश्चरति¹⁾ प्रविष्ट ऋषीणां पुत्रो अधिराजा
 एषः²⁾ । स्वाहाकृत्य ब्रह्मणा ते जुहोमि मा देवानां
 मिथुया कर्मागधेयम्³⁾ । मो³⁾ अस्माकं³⁾ मोमुहद्वागधेयं⁴⁾
 स्वाहेति 'यथोपदेशं काम्यानि बलयश्च' ॥ ३२ ॥ 5
 इति भारद्वाजसूत्रे द्वितीयः प्रश्नः ॥

एकाग्निद्वादशाहं विहितः पुनराधेयः' स⁵⁾ एष⁶⁾ औ-
 पनायनिको⁷⁾ ऽग्निरुक्तस्तस्य⁷⁾ परिचर्या⁸⁾ समिद्धिर्ब्रह्म-
 चर्ये⁸⁾ सायं प्रातर्यथोपदेशं' स्नात ओषधीभिर्यथोपपन्नेन
 वान्नेन⁹⁾ 'स्त्री चैवं भर्तारि प्रमीति पाणिग्रहणादूर्ध्वं' पा- 10
 र्वणः पौर्णमास्याममावास्यायां¹⁰⁾ वा रोहिण्यां मृगशिरसि
 पुनर्वसुर्वा मध्यंदिन¹¹⁾ आदधीतोद्धते¹¹⁾ ज्वोक्षिते सि-
 कतोपोत्ते¹²⁾ परिश्रिते निदधाति' याज्ञिकात्काष्ठादग्निं¹³⁾

1) G om. from here unto मिथुया l. 4 2) N एषः; see AV IV. 39.
 9; TS I. 3. 7. 2; TB II. 7. 15. 1 etc. 3) G om.; N om. मो 4) G
 momukhat°; N मोमुद्° 5) G om. 6) Thus G Bh; N एष 7) Thus
 Bh; G *aupāsanāyaniko*°; N औपनायनिकाग्नि° 8) Thus N Bh; G *pari-*
caryānyamitbhir° 9) N om. वा; G Bh ins. *ca* behind *annena*
 10) Thus Bh; G *paurṇamāvāsyaṃamāvāsyaūyām*°; N पौर्णामास्यामावास्यायां
 11) Thus Bh; G *maddhyandine mādadhita uddhate*; N मध्यंदिने आदधी°
 12) Thus Bh; G *sikateposte*; N सिकतोपोत्ते; Pr *sikatevopte* 13) Thus
 Pr; G Bh *yājñyāt*°; N याज्ञिका°

मथित्वा लौकिकं वाकृत्य प्रणवेनाहृति¹⁾ 'ब्रह्मा प्रण-
वेन प्रसौत्यासीनो²⁾ व्याकृतीभिः प्रणवेनादधाति³⁾ भूर्भुवः
सुवरो पृथिव्यां त्वामृत आदधामि सत्ये त्वामृत आदधा-
म्यते⁴⁾ त्वामृत आदधाम्यमृते त्वामृत आदधामि⁵⁾ विहाय⁵⁾
⁵ दौष्कृत्यं⁵⁾ साधुकृत्यमिति⁵⁾ 'तत एतैः पृथिव्यां⁶⁾ त्वामृत
आदधामि सत्ये त्वामृत आदधाम्यते⁷⁾ त्वामृत⁷⁾ आदधा-
म्यमृते⁷⁾ त्वामृत⁷⁾ आदधामीत्याज्येन चौषधीभिश्च शमनी-
याभिरङ्गुतीभिस्तिसृभिः शमयति या ते अग्ने पवमाना⁸⁾
पशुषु⁸⁾ प्रिया तनूर्या पृथिव्यां याग्नौ या रथंतरे या गायत्रे
¹⁰ इन्दसीदं ते तामवरुन्धे तस्यै ते स्वाहा ॥ या ते अग्ने
पावकाप्सु प्रिया तनूर्यान्तरिक्षे या वायौ या वामदेव्ये
या त्रैष्टुभे इन्दसीदं ते तामवरुन्धे तस्यै ते स्वाहा ॥
या ते अग्ने सूर्ये शुचिः प्रिया तनूर्या दिवि यादित्ये या
बृहति या जागते इन्दसीदं ते तामवरुन्धे तस्यै ते स्वा-
¹⁵ हेति' तिस्र आश्वत्थीः⁹⁾ समिधो घृतान्वक्ता आदधात्यग्न

1) Thus G Bh; N °दधाति instead of °हृति
prasūty°

2) Thus Bh; G N

3) Thus N Bh; G *pranavena cādadhāti*

4) Thus N;

G *ādadhāmi te*; Pr *ādadhāmi jane*

5) G °*dhāmīti vihāya dauṣkṛ-*

tyam sādhuṣṛtyam; N °धामि ह्यग्नौ मृत्यं साधुकृत्य°

6) G abbreviates

7) N om.

8) Thus G Bh Pr; N पशुषु पवमाना; see Āp. Ś V. 16. 4

9) MSS om. the visarga.

आयूंषि पवस¹⁾ इति¹⁾ तिसृभिः ' समुद्राद्गर्मिर्मधुमा^{२)}
 उदारदिति²⁾ तिस्रः शमीमयीः³⁾ 'प्रेद्धो अग्ने दीदिहि पुरो
 न इत्यौदुम्बरीं⁴⁾ 'विधेम ते परमे जन्मन्नग्न इति वैक-
 ङ्कतीं' तां सवितुर्वरेण्यस्य चित्रामिति शमीमयीं' तत-
 स्तूष्णीमौपासनं कृत्वा यास्ते अग्ने घोरास्तनुवः स्निक्क⁵⁾
 स्नीहितिश्चेत्येताभ्यामनुवाकाभ्यामुपस्थाय समानं⁵⁾ दार्वि-
 होमिका परिचेष्टा 'दार्विहोमिकां परिचेष्टां कृत्वा ॥ १ ॥

आज्यमधिश्रित्योत्पूय सुवं च जुह्वं च निष्टप्य संमृज्य
 चतुर्गृहीतिन सुचं पूरयित्वा द्वादशगृहीतिन वा पूर्णाङ्कतिं
 जुहोति' सप्त तै अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इत्येतामनुद्रुत्य⁶⁾ 10
 स्वाहाकारेण जुहोति' कृतायां पूर्णाङ्कतौ वरं ददाति
 धेनुं वासो ऽनडाहं हिरण्यं वा' सुचि⁷⁾ चतुर्गृहीतं
 गृहीत्वा तिस्रस्तत्तुमतीर्जुहोति तत्तुं तन्वन्नुदुध्यस्वाग्ने⁸⁾
 त्रयस्त्रिंशत्तत्तव इत्यपरं चतुर्गृहीतं गृहीत्वा चतस्रो ऽभ्या-
 वर्तिनीर्जुहोत्यग्ने ऽभ्यावर्तिनग्ने⁹⁾ अङ्गिरः पुनर्वर्जा सह 15
 रण्येत्यपरं चतुर्गृहीतं गृहीत्वानुष्यां जुहोत्यन्वग्निरुषसा-

1) Thus N; G *pavaseti*2) G °*madhumām udāra iti*; Pr °*madhu-**mām udārad*; N °*मधुमानिति*3) Thus N; G °*sāmīmayīm*

4) Thus

G; N °*दुम्बरीः*5) Thus G; N Bh °*samānamā*

6) Thus N Bh;

G om. *etām*7) Thus Bh; G *srur*; N om.; Pr *punaś*

8) Thus

Pr; G N °*āgnes*9) Thus N Pr; G °*bhyāvartti agne*

मग्रमल्यदित्येतयांपरं¹⁾ चतुर्गृहीतं गृहीत्वा मनस्वत्या
 जुहोति मनो ज्योतिर्जुषतामित्येतयांपरं चतुर्गृहीतं गृ-
 हीत्वा प्राजापत्या जुहोति प्रजापतये इत्येतयांपरं चतु-
 र्गृहीतं गृहीत्वा व्याहृतीभिर्जुहोत्येकैकशः समस्ताभिश्च'
 5 प्रत्येकं चतुर्गृहीतं²⁾ जुहुयादित्येकं 'यथा समादिष्टमित्य-
 परं' यथाकामी सर्वदर्विहोमेषु 'जयाभ्यातानान्राष्ट्रभृत
 इति कृत्वा ॥ २ ॥

एतस्मिन्नेवाग्रावोदनं श्रपयित्वा चतस्रो ज्नाहुतीर्जुहो-
 त्यग्नये स्वाहाग्नये पवमानाय स्वाहाग्नये पावकाय स्वा-
 10 हाग्नये शुचये स्वाहेति 'नवेन च सस्ये सस्ये' तत्रेमाभ्य
 आग्रयणदेवताभ्यः स्विष्टकृच्चतुर्थेभ्यः स्विष्टकृत्यञ्चमीभ्यो
 वा जुहोतीन्द्राग्निभ्यां स्वाहा विश्वेभ्यो देवेभ्यः³⁾ स्वाहा
 सोमाय स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यां स्वाहाग्नये स्विष्टकृते
 स्वाहेति 'पुरस्तात्स्विष्टकृत उपहोमं जुहोति शतायुधाय
 15 शतवीर्यायेति पञ्च' ततो ब्राह्मणान्भोजयेद्यावज्जीवमे-
 तमग्निं व्रीहिभिर्यवैर्वा सायं प्रातः परिचरत्यग्नये⁴⁾ स्वा-
 हेति सायं पूर्वामाहुतिं जुहोति प्रजापतये स्वाहेत्युत्तरां'
 सूर्याय स्वाहेति प्रातः प्रजापतये स्वाहेत्युत्तरामथ यदि

1) Thus N Pr; G °akhyatyetayabaran
 gṛhītair 3) Thus N Bh; G devatābhya

2) Thus Bh; G N catur-
 4) Thus N Bh; G paricaratv°

प्रयियासेत्प्रवसथकल्पो व्याख्यातः 'समित्समारोपणोपा-
 वरोहणमात्मन्यरण्योर्वा¹⁾ 'समित्समारोपणमेके समामन-
 न्ति लौकिके चोपावरोहणं ' व्याख्यातमेकाग्रिविधानं '
 संतिष्ठत औपासनकल्पः संतिष्ठत औपासनकल्पः ' ॥३॥

अथातो व्रतदेशविसर्जने व्याख्यास्यामः ' पर्वण्युदग-⁵
 यन आपूर्यमाणपक्षे पुण्ये नक्षत्रे ऽग्निरूपसमाधानाद्याज्य-
 भागान्ते होतृभ्यः स्वाहा प्रजापतये स्वाहा विश्वेभ्यो
 देवेभ्यः स्वाहा स्वयंभुवे स्वाहेति होतृषु ' सांहितीभ्यो²⁾
 देवताभ्य उपनिषद्भ्यः स्वाहा वारुणीभ्यो देवताभ्य उप-
 निषद्भ्यः स्वाहा सर्वाभ्यो³⁾ देवताभ्य उपनिषद्भ्यः स्वाहे-¹⁰
 त्युपनिषत्सु ' चतस्रः पालाशीः समिधो धृतान्वक्ता आ-
 दधाति याज्ञिकानां वा वृक्षाणामन्यतमस्याग्निं व्रतपते
 होतृभ्यो व्रतं चरिष्यामि तच्छुकेयं तन्मे राध्यतां स्वाहा ॥
 वायो व्रतपत⁴⁾ आदित्य⁴⁾ व्रतपते व्रतानां व्रतपते
 होतृभ्यो व्रतं चरिष्यामि तच्छुकेयं तन्मे राध्यतां स्वा-¹⁵
 हेत्युपनिषत्सूपनिषद्भ्यो⁵⁾ व्रतं चरिष्यामि तच्छुकेयं तन्मे
 राध्यतां स्वाहेति ' चित्तं च चित्तिश्चेति जयादि प्रतिपद्यते '

1) G °samārohaṇamupāvarohaṇam°; N °समारोपणोपावरोहणावा°; Bh
 °samāropanopāvarohaṇe ātmany° 2) Thus Bh; G sāmhibhyo; N

सांहित्यो 3) Thus N; G sarvebhyo

4) Thus N; G °patāditya

5) G om. from स्वाहेत्यु° unto स्वाहेति l. 17

परिषेचनान्तं कृत्वथैनं संशास्ति ब्रह्मचार्यसि समिध
अधेक्ष्यपो ऽज्ञान कर्म कुरु मा दिवा सुषुप्या भिक्षाचर्यं
चराचार्याधीनो वेदमधीष्वेति' ॥ ४ ॥

चत्वारिंशतमष्टौ¹⁾ चतुर्विंशतिरेव²⁾ वा सर्वदैव³⁾
5 ब्रह्मचर्यं ग्रहणान्तं वा 'वर्षाणि द्वादशावरार्धमित्यपरं'
संवत्सरमेतद्व्रतं चरेत्संवत्सरे पर्यवेते ऽग्निरूपसमाधाना-
द्याज्यभागान्ते यन्म आत्मनो मिन्दाभूत्पुनरग्निश्चक्षुरददिति
द्वे मिन्दाहुती जुहोति' पूर्ववत्प्रधानाहुतीर्हुत्वा व्रतपति-
भ्य⁴⁾ आधापयत्यग्ने व्रतपते होतृभ्यो व्रतमचारिषं तदशकं
10 तन्मे ऽग्नाधि स्वाहा ॥ वायो व्रतपत आदित्य व्रतपते
व्रतानां व्रतपते होतृभ्यो व्रतमचारिषं⁵⁾ तदशकं तन्मे
ऽग्नाधि स्वाहेत्युपनिषत्सूपनिषद्भ्यो⁶⁾ व्रतमचारिषं^{5) 6)}
तदशकं⁶⁾ तन्मे⁶⁾ ऽग्नाधि⁶⁾ स्वाहेति' चित्तं च चित्तिश्चेति
ज्ञयादि प्रतिपद्यते' परिषेचनान्तं कृत्वथैनं व्रतान्ते ऽध्या-
15 पयते श्रावयते वा महा⁷⁾ होतार⁸⁾ उपनिषद्⁸⁾ इति'

1) Thus Bh; G *catvāriṃśasamaṣṭau*; N चत्वारिंशति ससौ

2) Thus G N Bh

3) Thus Bh; G *sarvadhauva*; N सर्वदैव

4) Thus N; G *pratipatibhya*

5) Thus G; N °चार्ष

6) G om.; N ins. this passage before स्वाहा वायो व्रतपत l. 10; see, however, p. 71 l. 13—l. 17

7) Thus G; N om.

8) G *tara upanida*; N होतारोपनिषद्; Bh *hotāra upaniṣad*

संतिष्ठते व्रतादेशविसर्जने संतिष्ठते¹⁾ व्रतादेशविसर्ज-
ने²⁾ ॥ ५ ॥

अथातो³⁾ ज्वात्तरदीक्षां व्याख्यास्यामः 'पर्वण्युदगयन
आपूर्यमाणपक्षे पुण्ये नक्षत्रे ऽपराह्णे केशश्मश्रू वापयित्वा
प्राचीमुदीचीं⁴⁾ वा दिशमुपनिष्क्रम्य⁵⁾ खिले⁵⁾ ऽह्दि-
दर्शे⁶⁾ ऽग्निमुपसमाधाय संपरिस्तीर्य पूर्ववदुपाकृत्य मद-
त्तीरुपस्पृश्य प्रथमेनानुवाकेन शान्तिं कृत्वा चतस्र औदु-
म्बरीः समिधो घृतान्वक्ता आदधाति पृथिवी समिदित्ये-
तैर्मन्त्रैरथ देवता उपतिष्ठते ऽग्ने व्रतपते शुक्रियं व्रतं
चरिष्यामि तच्छुकेयं तन्मे राध्यतां वायो व्रतपत आदित्य 10
व्रतपते व्रतानां व्रतपते शुक्रियं व्रतं चरिष्यामि तच्छुकेयं
तन्मे राध्यतामित्यथैनं सर्वेषामनुवाकानां प्रभृतीरभिव्या-
हारयति प्रथमोत्तमयोर्वा⁷⁾ जयादि प्रतिपद्यते 'परिषेच-
नात्तं कृत्वा मदत्तीरुपस्पृश्योत्तमेनानुवाकेन शान्तिं कृत्वा
ततः संमीलयति वाचं च⁸⁾ यच्छत्यथास्याहतेन⁹⁾ वाससा 15
शिरः¹⁰⁾ संमुखं¹⁰⁾ वेष्टयत्यस्तमित आदित्ये ग्रामं प्रपा-

1) Thus G N; read संतिष्ठते

2) G N ins. *iti*

3) N om. *khaṇ-*

dika 6 and 7 4) Thus G; Bh *prācīm vodicīm vā*, but cf. p. 75 l. 17

5) G N Bh *°kramyākhile*

6) G *chadideše*; Bh *chadirdeše*; see,

however, Āp. Ś XV. 20. 2; BŚ IX. 19:294. 6; see also introd.

7) G ins. *kṛtvā*

8) G om.

9) Thus emended; G om. *athāsyāha*;

see introd.

10) Thus Bh; G *śirasi mukhaṃ*

दयति 'वाग्यत एतां रात्रिं तिष्ठत्यास्ते वा' श्वो भूते खिले
 ऽहदिर्दर्शे¹⁾ ऽग्निमुपसमाधाय संपरिस्तीर्याथास्य षट्पयमभि-
 विदर्शयति²⁾ सप्ततयमित्येके ऽग्निमादित्यमुदकुम्भमश्मानं
 वत्सं महानग्रां हिरण्यं सप्तममपि वादितस्त्रीण्यभिविद-
 5 र्शयति³⁾ 'तत आदित्यमुपतिष्ठते वयः सुपर्णा इत्येतया-
 त्रैतद्वासो गुरवे दत्वाथास्य ब्रह्मचर्यमधि नित्ये⁴⁾ 'न नक्तं
 भुञ्जीत' यदि भुञ्जीतापञ्चलितं भुञ्जीत' न मृन्मयं⁵⁾ प्रति
 धयीत' न स्त्रिया⁶⁾ न⁶⁾ श्रूद्रेण⁶⁾ सम्भाषेत' न चक्री-
 वत्तमारोहेन्न कूपमवरोहेन्नोपानहौ न ह्यत्रं धारयीत'
 10 न समाजमीक्षेत न कर्म्याणि न शरीराणि न शवं ना-
 त्तावसायिनम्⁷⁾ ' ॥ ६ ॥

संवत्सरमेतद्व्रतं चरेत्संवत्सरे पर्यविते खिले ऽहदि-
 दर्शे⁸⁾ ऽग्निरुपसमाधानाद्याज्यभागान्ते द्वे मिन्दाहुती हुत्वा
 पूर्ववत्प्रधानाहुतीर्जुहुयान्मदन्तीरुपस्पृश्य⁹⁾ प्रथमेनानुवा-
 15 केन शान्तिं कृत्वा तत आवृतैः पृथिवी समिदित्येतैर्मल्लै-
 श्चतस्र औदुम्बरीः समिध आधायावृतैर्देवता उपतिष्ठते'

1) G Bh *chadirdeśe* 2) Thus Bh; G *abhidarśayati* 3) G °*darśati*

4) G *tiṣṭhete*; Bh *nītya*; but see Ap. Ś. XV. 20. 11, 12; H. Ś. XXIV. 15

5) Thus emended; G *mṛṇmam*

6) G *striśūdreṇa*; see BŚ. IX. 16: 296. 10; Āp. Ś. I. c. 16

7) Thus Bh; G *nāntāvasāyikaṃ*

8) G Bh *chadirdeśe*

9) Thus Bh; G °*juhuyāmantir°*

ज्यैनं सर्वेषामनुवाकानां प्रभृतीरभिव्याहृत्यति प्रथमो-
त्तमयोर्वीतमेन शान्तिं कृत्वा जयादि प्रतिपद्यते 'परिषे-
चनात् कृत्वथैनं संशास्ति ब्रह्मचार्यसीत्याद्यन्तावसायि-
नमित्यन्तं¹⁾ 'पूर्ववददेशः' ॥ ७ ॥

अथात उपाकरणविसर्जने व्याख्यास्यामः 'श्रवणापन्न⁵
ओषधीषु जातासु हस्तेन पौर्णमास्यां²⁾ वोपाकर्माग्नेरु-
पसमाधानाद्याज्यभागान्ते काण्डर्षीन्जुहोति काण्डनामानि
वा प्रजापतये काण्डर्षये स्वाहेति प्राजापत्यानां प्रजाप-
तये स्वाहेति वा सोमाय काण्डर्षये स्वाहेति सौम्यानां
सोमाय स्वाहेति वाग्नेये काण्डर्षये स्वाहेत्याग्नेयानाम-¹⁰
ग्नेये³⁾ स्वाहेति वा विश्वेभ्यो देवेभ्यः काण्डर्षिभ्यः स्वाहेति
वैश्वदेवानां विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहेति वा स्वयंभुवे
स्वाहेति 'सर्वेषां सदसस्पतिर्द्वितीयस्त्रीनादितो ऽनुवाका-
नधीयन्ते⁴⁾ काण्डादीन्वा⁵⁾ सर्वास्त्र्यहमेकाहं⁵⁾ वाक्षाम्ये-
ताथाधीयीत 'मासं प्रदोषे नाधीयीत 'तैषीपक्षस्य रोहि-¹⁵
ण्यां पौर्णमास्यां वोत्सर्गो ऽपि वा माध्यां 'सहस्रेवाप्तिभिः
प्राचीमुदीचीं वा दिशमुपनिष्क्रम्य यत्रापः⁶⁾ सुखावगा-

1) G °antāvasāthanam°

2) Thus N Bh; G paurṇamāvāsyaṃ

3) G ins. kāṇḍarṣaye

4) Thus MSS; read °धीयते

5) Thus N;

G om. kāṇḍādīnvā sarvān

6) Thus emended; G yatrāssūpavāhāva-

kinyas; N °सूखावगा हाः अवकिंत्यः; Bh yatrāpa svapagāhā°

ह्य¹⁾ अवकिन्यः¹⁾ शंखिन्यस्तत्र गवापो हि ष्ठा मयोभुव
इति तिसृभिर्हिरण्यवर्णाः शुचयः पावका इति चतसृभिः
पवमानः सुवर्जन इत्येतेनानुवाकेन मार्जयित्वा²⁾ ॥ ८ ॥

अघमर्षणेन³⁾ त्रीन्प्राणायामान्धारयन्त्यृतं च सत्यं
५ चाभीक्षात्तपसो⁴⁾ ऽध्यजायत । ततो रात्रिरजायत ततः
समुद्रो अर्णवः ॥ समुद्रादर्णवादधि संवत्सरो अजायत ।
अहोर्त्राणि विदधद्विष्वस्य मिषतो वशी ॥ सूर्याचन्द्रमसौ
धाता यथापूर्वमकल्पयत् । दिवं च पृथिवीं चान्तरिक्ष-
मथो सुवरिति दर्भानन्यो ऽन्यस्मै प्रदायाथासनानि कल्प-
10 यन्ते ब्रह्मणे प्रजापतये ऽग्नये बृहस्पतये वायवे सूर्याय
चन्द्रमसे नक्षत्रेभ्य इन्द्राय रात्रे सोमाय रात्रे यमाय रात्रे
वरुणाय रात्रे वैश्रवणाय रात्रे रुद्राय स्कन्दाय विष्णावे
ऽश्विभ्यां⁵⁾ धन्वतरये वसुभ्यो रुद्रेभ्य आदित्येभ्यो विश्वे-
भ्यो देवेभ्यः साध्येभ्य ऋभुभ्यो भृगुभ्यो मरुद्भ्यो ऽथर्वभ्यो
15 ऽङ्गिरोभ्य इति गणानाम् ॥ १ ॥

विश्वामित्राय जमदग्नये भरद्वाजाय गौतमायात्रये वसि-
ष्ठाय कश्यपायारुन्धत्यै कल्पयामीति' दक्षिणतो ऽगस्त्याय¹⁾

1) See note 6, p. 75

2) Thus N Bh; G om.

3) Thus Bh;

G *aghamarṣaṇam*; N अघ तर्पणेन

4) G abbreviates

5) Thus

emended; G N *śvabhyān*

6) Thus N; G *gastyāyantyuttaratah*

कल्पयन्त्युत्तरतः¹⁾ कृष्णद्विपायनाय ज्ञातूकर्णाय²⁾ तरुक्षाय³⁾
 बृहदुक्थाय⁴⁾ तृणबिन्दवे सोमश्रवसे सोमश्रुष्मिणे वा-
 ज्ञश्रवसे वाज्रत्नाय वर्मिणे वद्वथिने सत्ववते⁵⁾ ह्यज्वने
 वामदेवायोदमयायर्णजयायर्तजयाय⁶⁾ कृतंजयाय⁷⁾ धनंज-
 याय बभ्रवे अरूणाय त्रिवर्षाय⁸⁾ त्रिधातवे अश्वयज्ञाय⁹⁾ 5
 पराशराय वसिष्ठायेंद्राय मृत्यवे कर्त्रे त्वष्ट्रे¹⁰⁾ धात्रे वि-
 धात्रे सवित्रे सुश्रवसे सत्यश्रवसे सावित्र्यै इन्द्रोभ्य ऋग्वेदाय
 यजुर्वेदाय सामवेदायाथर्वाङ्गिरोभ्य¹¹⁾ इतिहासपुराणेभ्यः¹²⁾
 सर्पदेवजनेभ्यः सर्वभूतेभ्यश्च कल्पयामीति' ॥ १० ॥

दक्षिणतः प्राचीनावीती वैशम्पायनाय फलिङ्गवे ति- 10
 त्तिर्य¹³⁾ उखायात्रेयाय¹³⁾ पदकाराय¹⁴⁾ कौण्डिण्याय
 वृत्तिकाराय कण्वाय बोधायनाय भरद्वाजाय सूत्रकारा-
 यापस्तम्बाय¹⁵⁾ सर्वेभ्यः सूत्रकारेभ्य आचार्येभ्य ऋषिभ्यो
 वानप्रस्थेभ्य ऊर्ध्वरेतोभ्य¹⁶⁾ एकपत्नीभ्यश्च¹⁷⁾ कल्पया-

1) See note 6, p. 76

2) G *ṛtukarṇāya*; N ज्ञातूकर्णाय; see

HG II. 19. 6

3) Thus N; G *rukṣāya*4) G *utthāya*;

N जहृक्षाय

5) G *sanānmate*; N सन्ववते6) Thus N; G *°devāya**udammāya audamāya ṛṇanjayāya trṇanjayāya*

7) Thus N; G

*ghṛtanjayāya*8) Thus N; G *traivīṣāya*

9) Thus G; N त्वष्ट्राय

10) Thus G; N धर्त्रे; see also HG II. 19. 6

11) Thus G; N याथर्व-

वेदायांगिरोभ्ये

12) Thus N; G *itipurāṇebhyaḥ*13) G *°ukhāyā-**traye ātreya*; N तित्तिरायोखायात्रेयाय

14) Thus G; N पाद°

15) N ins.

सूत्रकाराय

16) Thus N; G *°retasobhya*

17) Thus G; N एकपत्नीभ्यः

मीति ' यथास्वं ¹⁾ पितृभ्यश्च कल्पयन्ति मातामहेभ्यश्च
 पृथक्पृथगित्येतैरेव नामधेयैर्गन्धपुष्पधूपदीपान्नफलोदकै-
 र्मुष्मै ²⁾ नमो ऽमुष्मै नम इति गन्धपुष्पधूपदीपैरमुष्मै ³⁾
 स्वाहामुष्मै स्वाहेत्यन्नेनामुं तर्पयाम्यमुं ⁴⁾ तर्पयामीति
⁵⁾ फलोदकेनात्र नमस्यन्ति ' त्रीनादितो ऽनुवाकानधीयन्ते ⁵⁾
 काण्डादीन्वा सर्वान्काण्डात्काण्डात्प्ररोहन्तीति द्वाभ्या-
 मुदकान्ते द्वर्वा रोपयत्यथोदधिं कुर्वत्युन्नम्भय ⁶⁾ पृथिवी-
 मिति हस्तेन संसर्गास्त्रिरुद्धिद्या ⁷⁾ तमितोराजिं ⁸⁾ धावत्येवं
 पारायणसमाप्तावनश्चत्पारायणमधीत्येतत्कुर्वत्युदकान्ते ⁹⁾
¹⁰⁾ द्वर्वारोपणोदधिधावनवर्जं ¹⁰⁾ ' प्रत्येत्य गृहान्ब्राह्मणान्भो-
 जयेदपूपैर्धानाभिः सत्तुभिरोदनेनेत्येवमेवाद्भिरहरुर्देवानृ-
 षीन्पितृंश्च ¹¹⁾ तर्पयेत्तर्पयेत् ' ॥ ११ ॥

सर्वेषु पाकयज्ञेषु स्त्रियाश्चानुपेतस्य बलिमत्नो न
 विद्यते ' अपि वा स्त्री जुहुयान्मन्त्रवर्जं ¹²⁾ न ¹³⁾ चानुपेत '

1) Thus N; G *yathāsvayaṃ* 2) G °*dīpaithaḥ phalodakairamuṣmai*;
 N Bh °दीपान्नफलोदकैरमुष्मै 3) N om. गन्धपुष्पधूपदीपैर् 4) G om. 5) Thus
 MSS; read °धीयते 6) Thus Bh; G *kurvannunnaṃbhaya*; N कुर्वत्यु°

7) Bh *samsargāṃ*°; G *samsargā triruddhyā*; N समास्त उद्धिद्या 8) Thus
 N Bh; G °*ajan* 9) Thus Bh; G *pārāyaṇasamāptau vānaśnan parā-
 yaṇamadhīte tat*°; N पारायण समाप्नौ वानश्चत्ता°; see Āp. Dh. Ś. I. 27. 9

10) Thus N Bh; G corr.

11) Thus Bh; G °*pitrīmśca*; N पितृंश्च

12) Thus Bh; G *juhuyāmantravarjanan*; N जुहुयात् न मन्त्रवर्जने

13) N om.

उपेतो व्याख्यातो 'गृहमेधिनो यदशनीयस्य¹⁾ होमा बल-
यश्च स्वर्गपुष्टिसंयुक्तास्तेषां मन्त्राणामुपयोगे द्वादशाहमधः-
शय्या ब्रह्मचर्यं क्षारलवणवर्जनं चोत्तमस्यैकरात्रमुपवासः'
स्त्री वैश्वदेवं निर्वपेयुक्तो वा स्वयं निर्वपेदेवस्य वा
सवितुः प्रसवे ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां विश्वेभ्यो⁵
देवेभ्यो जुष्टं निर्वपामीति त्रिर्यजुषा तूष्णीं चतुर्थं 'पत्नी
प्रयता फलीकरोति 'पत्न्या उपदिशति' प्रक्षालितपाणि-
पादाधिश्रयीत²⁾ शृतं³⁾ वेदयीत⁴⁾ 'भूतमिति भर्तुः प्रतिवे-
दयते' तत्सुभृतं विराडन्नं तन्मा क्षायीति वचनमभिधा-
र्योद्वास्य प्रतिष्ठितमभिधार्योपरिष्ठादद्भिर्माज्यावाधस्ताद्गो-¹⁰
मयेन 'नात्रेध्माबर्हिर्भवति नाधारौ नाज्यभागौ' व्याहृती-
भिश्चतस्रः समिधो ऽभ्याधाय परिषिच्य हस्तेन जुहोत्यग्नये
स्वाहा सोमाय स्वाहा प्रजापतये स्वाहा धन्वतरये स्वाहा
ध्रुवाय स्वाहा ध्रुवाय भौमाय⁵⁾ स्वाहा ध्रुवक्षितये स्वा-
हाच्युतक्षितये स्वाहा विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा सर्वाभ्यो¹⁵
देवताभ्यः स्वाहाग्नये स्वाहाग्नये ऽभवते स्वाहाग्नये ऽन्ना-
दाय स्वाहाग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति' व्याहृतीभिर्जुहोत्ये-

1) Thus Bh; G °aśanīyaśca; N °दशनीयस्य 2) Thus emended; G °pāṇipādo adhi°; N °पाणिपादाचाधिश्रयति; Bh °pāṇipādāmadhi°

3) G Bh śritam; N सिद्धं

4) Thus G; N वेदयते; Bh vedayeti

5) Thus N; G bhūmāya

कैकशः समस्ताभिश्च 'मा नस्तोके¹⁾ तनये मा न आयुषि
 मा नो गोषु मा नो अश्वेषु रीरिषः । वीरान्मा नो रुद्र
 भामितो वधीर्हविष्मत्तो नमसा विधेम ते स्वाहा ॥
 कामाय स्वाहा मन्यवे स्वाहेत्यथ परिषिञ्चति मन्त्रांश्च
 5 संनमति²⁾ ' ॥ १२ ॥

अपरेणाग्निं हस्तेन परिमृज्य धर्माय स्वाहाधर्माय
 स्वाहा ध्रुवाय स्वाहा क्षयाय स्वाहेत्यन्नं³⁾ प्राणः³⁾ प्रजा-
 पतिः³⁾ परमेष्ठिने³⁾ स्वाहेत्युखायामग्न्यः स्वाहा वरुणाय
 स्वाहेत्युदधान्यां ' रुद्राण्यै स्वाहा रुद्राय स्वाहेति रुद्रा-
 10 ण्यां ' भूः स्वाहेति सर्वदेवताभ्यो उत्तरिक्षाय स्वाहौष-
 धिवनस्पतिभ्यः स्वाहेति मध्ये ऽगारि ' कामाय स्वाहेति
 शयनदेशे ' वनस्पतिभ्यः स्वाहेति स्थूणादेशे⁴⁾ ' ओषधि-
 वनस्पतिभ्यः⁴⁾ स्वाहेति⁴⁾ स्थूणाराजयोगृह्याभ्यः स्वाहा
 गृह्यपतिभ्यः⁵⁾ स्वाहावसानेभ्यः स्वाहावसानपतिभ्यः
 15 स्वाहेत्युत्तरपूर्वे देशे ' भूतेभ्यः स्वाहेत्युद्वाटे ' यदेजति जगति
 यच्च चेष्टति नाम्नो भागो यन्नाम्ने स्वाहेति संवदान्यामथ⁶⁾
 देहत्यां मरुद्भ्यः स्वाहेति ' मध्ये धात्रे स्वाहा विधात्रे

1) G abbreviates

2) Thus N; G Bh *saṃnamayati*

3) Thus G N; see MŚ II. 3. 4: 31. 18

4) G om.

5) Thus N; G *gr̥hyapatibhya*6) Thus G Bh; N *सधन्यामथ*

स्वाहेति द्वयोर्वाह्योर्गृहाडुपनिष्क्रम्याङ्गे स्वाहा रात्रौ
 स्वाहेत्यथोपलब्धे¹⁾ पिङ्गाण्यै स्वाहा पिङ्गाण्यै स्वाहेति
 पिङ्गाण्यां 'विष्णावे स्वाहा विष्णावे स्वाहेत्युलूखलमुसले'
 ऽनसे²⁾ स्वाहेति शक्रदे^{3) 4)} 'सोमाय³⁾ स्वाहेति³⁾ धा-
 न्ये⁵⁾ ' श्रियै स्वाहा पुथ्यै स्वाहेति धान्यनिचये ' ज्य प्रद-
 क्षिणं बलिं निनयति प्राच्यै दिशे स्वाहा दक्षिणायै दिशे
 स्वाहा प्रतीच्यै दिशे स्वाहोदीच्यै दिशे स्वाहोर्ध्वायै दिशे
 स्वाहोग्नेय्यै दिशे स्वाहा नैऋत्यै दिशे³⁾ स्वाहा वायव्यै
 दिशे स्वाहैशान्यै⁶⁾ दिशे स्वाहा ब्रह्मणे स्वाहा प्रजा-
 पतये स्वाहेति मध्ये ' ॥ १३ ॥

10

इन्द्राय स्वाहेन्द्रपुरुषेभ्यः स्वाहेति पुरस्ताद्यमाय
 स्वाहा यमपुरुषेभ्यः स्वाहेति दक्षिणतो ' वरुणाय स्वाहा
 वरुणपुरुषेभ्यः स्वाहेति पश्चात्सोमाय स्वाहा सोमपुरु-
 षेभ्यः स्वाहेत्युत्तरतो⁷⁾ ' अग्नये स्वाहेति⁸⁾ पुरस्ताद्यमाय⁸⁾
 स्वाहेति⁹⁾ दक्षिणतो⁹⁾ ' वरुणाय स्वाहेति¹⁰⁾ पश्चात्सो-
 माय¹⁰⁾ स्वाहेत्युत्तरतः ' सप्तर्षिभ्यः स्वाहा सर्वभूतेभ्यः
 स्वाहेत्युत्तरपूर्वे देशे ' ज्य¹¹⁾ दक्षिणतः प्राचीनावीती

15

1) G °labdhai; N °योपन्युञ्जं; Bh atholabdhe 2) Thus Bh; G asase;
 N ऽनसे 3) G om. 4) Thus Bh; N शक्रदे 5) Thus N Bh;
 G dhānyai 6) G svāhā ūnyai; N स्वाहेप्रान्यै 7) G om. uttarato
 8) G om. iti purastād 9) G om. iti dakṣiṇato 10) G om. iti pāścāt
 11) Thus G Bh; N om.

जुहोति पितृभ्यः स्वधा नमः पितामहेभ्यः स्वधा नमः
 प्रपितामहेभ्यः स्वधा नमो मातामहेभ्यः स्वधा नमो
 मातुः पितामहेभ्यः स्वधा नमो मातुः प्रपितामहेभ्यः¹⁾
 स्वधा नम इति²⁾ त्रीननुगेभ्यः³⁾ स्वधा³⁾ नम³⁾ इति³⁾
 5 मध्ये ' ऽप उपस्पृश्योत्तरतो यज्ञोपवीती जुहोत्यृग्वेदाय
 स्वाहा यजुर्वेदाय स्वाहा सामवेदाय स्वाहाथर्ववेदाय
 स्वाहाथर्वाङ्गिरोभ्यः स्वाहेतिहासपुराणेभ्यः स्वाहा सर्व-
 देवजनेभ्यः स्वाहा सर्वभूतेभ्यः स्वाहेत्यथोर्ध्वं बलिं नि-
 नयति ये भूताः प्रचरन्ति दिवा बलिमिच्छन्तो वितुदस्य
 10 प्रेक्ष्याः । तेभ्यो बलिं पुष्टिकामो हरामि मयि पुष्टिं
 पुष्टिपतिर्दधातु स्वाहेति ' नक्तं बलिमिच्छन्त इति रात्र्या-
 मथार्कैर्णैकपर्णेन बलिं निनयति येषां न⁴⁾ माता⁴⁾
 पचते येषां रात्र्यां⁵⁾ समागमम्⁶⁾ । तेषामहं तु⁷⁾ भूतानां
 पिण्डं दास्याम्ययाचितः⁸⁾ ॥ भये मे ऽभयमस्तु दुर्भिक्षे च
 15 सुभिक्षणम्⁹⁾ । जननमारुके¹⁰⁾ मृत्युजातिप्राये¹¹⁾ च का-

1) N ins. स्वधा नमो मतुर्वृद्धप्रपितामहेभ्यः
 G *tr̥nugegebhya°*; Bh *tr̥nānugebhyah°*

2) G om. 3) N om.;

Bh om. na

5) Thus N; G *rātryau*; Bh *rātrau*

4) Thus G; N माता न;

6) G *samāga-*
mama; N गृहगमः; Bh *samāgama*

7) G om.

8) Thus N; G

dāndāsyāmyayacato

9) Thus N; G *subhikṣe ca tān*

10) Thus

N; G *janakamāraka*

11) G *mṛtyutvayādiprāye*; N मृत्यु°

त्यतां¹⁾ स्वाहेति 'पात्रसंज्ञालनं निनयति निशि²⁾ श्रि-
तेभ्यः²⁾ स्वाहा रुद्राय स्वाहेति वा³⁾ 'वैश्वदेवं जुवा-
तिथिमाकाङ्क्षितागोदोहनकालमग्रं^{4) 5)} वोढृत्य निदध्या-
यज्ञो वा एष पञ्चमो यदतिथिः' ॥ १४ ॥

अपरेण गार्हपत्यमुपविश्याधीहि भो इत्युक्त्वा सावित्रीं⁵
सहस्रकृत्व⁶⁾ आवर्त्तयेच्छतकृत्वो वा 'दशवारं⁷⁾ वेदादी-
न्जपेच्छन्दांसि⁸⁾ कूश्माण्डानि चाधियीताग्निमीले⁹⁾ पुरो-
हितमित्यृग्वेदस्येषे त्वोर्जे वेति यजुर्वेदस्याग्र¹⁰⁾ आयाहि¹⁰⁾
वीतय इति सामवेदस्य शन्नो देवीरभिष्टय¹¹⁾ इत्यथर्व-
वेदस्याग्निमूर्ध्नि इन्दांसि यदेवा देवहेडनमिति¹²⁾ कूश्मा-¹⁰
ण्ड्यो 'यदधीति स ब्रह्मयज्ञो' यज्जुहोति स देवयज्ञो'
यत्पितृभ्यः स्वधा करोति स पितृयज्ञो' यदूतेभ्यो बलिं
हरति स भूतयज्ञो' यदतिथिभ्यो ज्ञं ददाति स मनुष्ययज्ञ
इत्येते¹³⁾ वै पञ्च महायज्ञाः¹⁴⁾ सतति¹⁵⁾ सुप्रयुक्ता नयन्ति
परमां गतिम्'

15

- 1) Thus G; N काम्यतां; read perhaps कल्यतां 2) Thus emended;
G Bh śīli śīlebhya; N निशि निश्रितेभ्य 3) Thus N; G yo 4) Thus
G Bh; N °मांकांक्षेदा° 5) Thus N; G °kālamātram; Bh °kālamātra-
magram 6) Thus N; G om. kṛtvā 7) Thus G; N दशवारं
8) Thus G; N वेदादींक्ष्दांसि 9) G om. from here unto यदधीते l. 11.
10) Thus Bh; N °स्याग्र आयाह 11) Thus emended; N देवीरग्निष्टय
12) Thus emended; N देवहेडन 13) Thus N Bh; G etai 14) Thus
N Bh; G madāyajñās 15) Thus N Bh; G satatra

एतेभ्यो यस्य^{१)} पञ्चभ्यो^{१)} यज्ञ एको ऽपि हीयते ।
 मनस्वत्याहुतिस्तस्य प्रायश्चित्तं विधीयते ॥
 अहं अहं वापि प्रमादादकृतेषु तिस्रस्तनुमतीर्द्ध्वा चतस्रो
 वारुणीर्जपेद्दशाहं द्वादशाहं वा विहिन्नेषु^{१)} स्वस्त्ययनेषु^{२)}
 ५ तु सर्वशश्चतस्रो ऽभ्यावर्तिनीर्द्ध्वा कार्यस्तानुमतश्चरुः'
 यस्य स्त्री वानुपेतो वा गृहेष्वेतान्बलीन्दरेत् ।
 कूष्माण्डस्तत्र होतव्या हुत्वा^{३)} यज्ञसमृद्धये ॥
 प्रवासं गच्छतो यस्य गृहे कर्ता^{४)} न विद्यते ।
 पञ्चानां महतामेषां स यज्ञैः सह गच्छति ॥
 १० प्रवासे कुरुते चैतान्यदन्नमुपपद्यते ।
 न चेदुत्पद्यते तन्नमद्भिरेनान्समापयेत् ॥
 अद्भिरेव व्रतं कृत्वा यथालाभमनुव्रतः^{५)} ।
 देवानां देवयज्ञेन द्विजा गच्छन्ति सात्मताम् ॥
 पितॄणां पितृयज्ञेन भूतियज्ञेन भूतीनाम्^{६)} ।
 १५ मनोर्मनुष्ययज्ञेन ब्रह्मयज्ञेन ब्रह्मणः ॥
 एतेषां सात्मतां गत्वा देवतानां शतं समाः ।
 आनन्दं ब्रह्म गच्छन्ति ध्रुवं^{७)} शाश्वतमव्ययम्^{८)} ॥
 इति ॥ १५ ॥

१) G om. 2) N om. 3) Thus MSS; read perhaps हुता 4) Thus
 N Bh; G kartta 5) Thus N Bh; G °anuvratām 6) G bhūtinah; N
 भूतिनां 7) Thus N; G dhrutam 8) Thus N Bh; G śaśvatam°

नान्दीश्राद्धस्य पूर्वपक्षे यथोपदेशं पूर्वैर्द्युर्वा युग्मान्त्रा-
 क्षणान्भोजयेत्प्रदक्षिणमुपचारो ' ऽग्निमिद्धा¹⁾ दूर्वाभिः सं-
 स्तीर्य भोजनस्थानेषु च पवित्रे²⁾ कृत्वा²⁾ पात्रे²⁾ निधायो-
 त्पूय²⁾ यवान्निधाय प्रणीतावटुपचारं हविष्यं च दध्योदनं
 चासाद्य नान्दीमुखाः पितरः प्रियन्तामित्यपां प्रतिग्रहणं⁵
 विसर्जनं च ' पश्चादेवं विश्वेभ्यो देवेभ्यो ' नान्दीमुखेभ्यः
 पितृभ्यः स्वाहेति कुत्रोपस्तीर्य सर्वं द्विर्द्विरवच्यत्यभिघार्य
 वैष्णव्यर्चोपस्पर्शयित्वाचान्तेषु पूर्णापात्रं दत्त्वा गोमयेनो-
 पलित्य दध्योदनशेषं यवोदकेनावोक्ष्य न्युष्य पश्चात्परिषे-
 चनं ' संपन्नमिति पृष्ठेडा³⁾ देवहूरित्यनुवाकशेषं⁴⁾ जपे-¹⁰
 द्वाक्ष्णान्भोजयित्वाशिषो वाचयति ' ॥ १६ ॥

संवत्सरे सपिण्डीकरणमेकादशे मासि षष्ठे चतुर्थे
 द्वादशे ऽहनि ' यदि पुण्याहकाल उपव्यावर्तेत पितृणा-
 मावाहनं⁵⁾ ' सव्यस्य पाणेरङ्गुष्ठेनोपमध्यमया चाङ्गुल्यालभ्य
 पृथिवीं जपेद्ये पार्थिवासः पितरो ये अन्तरिक्षे ये दिवि¹⁵
 ये वामृता बभूवुः । ते अस्मिन्यज्ञे अमृता मादयन्तामिति'
 चत्वारि पात्राणि सतिलगन्धोदकेन पूरयित्वैकं प्रेतस्य

1) Thus Bh; G N *iddhmā*2) Thus Bh; G *pātre kṛtvotpūya*; N

पवित्र कृत्वोत्पूय

3) Thus N Bh; G *spr̥ṣṭvotthā*

4) Thus N Bh;

G *devabhūr°*

5) Thus G; N °मासादन

त्रीणि पितृणामेकं वा पितृणां प्रेतपात्रं पितृपात्रेष्वसि-
 च्छति ये समाना ये सजाता इति द्वाभ्यामसौ पितृभिः
 पितामहेभिः प्रपितामहेभिः सहैतत्ते तिलोदकं तस्मै ते
 स्वधा नम इति तिलोदकप्रदानमग्नौकरणमनुदेशनीयं च
 ५ यथार्थमूहेदासेचने 'सपिण्डी^{१)} व्याख्याता 'यथाश्रद्धं^{२)} दक्षि-
 णा भवत्येत ऊर्ध्वं मासिश्राद्धेन' ॥ १७ ॥

अथ गृह्यप्रायश्चित्तानि 'यानि स्मर्यन्ते तानि वक्ष्यामः'
 शेषाणि वैतानिकानि स्युर्होमदेवतायाः समाम्नानात्फ-
 लश्रुतेश्च^{३)} 'या एवाग्निहोत्रे देवतास्ता औपासने य
 १० एवाहिताग्नेर्धर्मः स एव धर्मो य एवाहिताग्नेर्लोकिः स
 एवौपासनिकस्येति शाखायनिब्राह्मणं भवति 'तत्र ये
 पुरोडाशास्त इह चरवः' पयोदधिपृषदाज्यानामाज्यव-
 त्संस्कारो 'न दधो ऽधिश्चयणं' प्रत्यसने परिषेचनमग्नी^{४)}
 रौद्रराक्षसनैर्ऋतपैतृकहेदनभेदनखनननिरसनावग्राणात्मा-
 १५ भिमर्शनानि च कृत्वाप उपस्पृशेत्सर्वत्र स्कन्ने भिन्ने क्षामे
 दग्धे विपर्यासे ऽन्तरिते च द्वे मिन्दाङ्गुती जुहोति यन्म^{५)}
 आत्मनो^{५)} मिन्दाभूत्पुनरग्निश्चक्षुरददिति^{५)} द्वाभ्यामथ^{५)}

1) Thus Bh; G *sapiṇḍaḥ*; N पिण्ड

2) Thus N Bh; G *śrāddhan*

3) G *sāmnātāt*°; N °पंचश्रुतेश्च; Bh *samāmnāt*°

4) G *pariveṣaṇam*°;

N प्रतिषेचनम°; Bh *pratiṣeṇam*°

5) G om. unto *atha* l. 17.

स्कन्ने सं वा सिञ्चामीति स्कन्नमभिमन्वोन्नम्भय पृथिवी-
मित्यपो¹⁾ ऽभ्यवहृत्य²⁾ भूरित्युपस्थायास्कान्यौः पृथिवी-
मित्याहुतिं³⁾ जुहोत्यथाल्यं⁴⁾ चेदेवाज्ञनमगन्यज्ञ⁴⁾ इति
चानुमन्त्रणं किं चिच्च⁵⁾ दद्याद्भिन्ने⁵⁾ भूमिर्भूमिमगादिति
भिन्नमभिमन्वोन्नम्भय पृथिवीमित्यपो ऽभ्यवहृत्य⁶⁾ त्रय-
स्त्रिंशत्तन्तव इत्येतया जुहुयादग्नीप्रक्षेपणं दारुमये 'अथ
क्षामे निर्मत्यै त्वेति विदग्धमभिमन्व्य त्वं पराची त्वमवाची
त्वं रक्षांसि⁷⁾ गच्छेति दक्षिणापरमुत्तरापरं वा दिशं तं
प्रति निरस्यत्यग्नी रक्षांसि सेधतीति तिस्र आज्याहुती-
र्जुहुयात्' ॥ १८ ॥

10

अहविष्य⁸⁾ आगमनमन्यस्यैकदेशश्चेदुद्धृत्यैतत्कृत्वैतया⁹⁾
जुहुयादेतेनाशृतदुःशृते¹⁰⁾ व्याख्याते 'अपो ऽभ्यवहरेद्यन्त्र¹¹⁾
क्व¹¹⁾ चेन्धनमग्नावाद्ध्यात्स्वाहाकरिणाद्धातीति¹¹⁾ 12)
विज्ञायते 'रुद्राय त्वेत्यशृतमभिमन्व्य यमाय त्वेति दुःशृ-
तमथ परिस्तरणदाह्ने अग्नये क्षामवते नमो नमः क्षामवा-

15

1) Thus N Bh; G °upo

2) Thus G; N वसिच्य; Bh bhyavasicya

3) G om. from here unto juhuyād l. 6.

4) Thus Bh; N °त्यथ द्राव्यां

च सेवां जनमभं क्ष्व

5) Thus Bh; N चन दृष्टादृष्टं भिन्न

6) N भ्यवाहृत्य; Bh hyāpasṛtya

7) Thus Bh; G ukṣāṃsi; N om.

8) Thus N; G haviṣya; Bh haviṣa

9) Thus G; N आ-...न् न्यस्यैक°;

Bh agamanasya... anyasya

10) Thus N Bh; G °āśrutamaśrute

11) Thus Bh; G °cejanam°; N °हरेदेतत्कृत्वधन°

12) Thus N Bh;

G °kāreṇa juhoteṭi

न्मा मा^{१)} हिंसीन्मा मे गृहं मा मे धनं मा मे प्रज्ञां
 मा मे पशून्मित्यभिमन्त्र्याग्नये ज्ञामवते नमो नम इत्याहुतिं
 जुहुयादिन्द्रं वो विश्वतः परीति पुनः परिस्तीर्येन्द्राय
 स्वाहेत्याहुतिं जुहुयाद्य परिधिदाहे प्रदाव्यायाग्नये^{२)} नमो^{२)}
 ५ नमः^{२)} प्रदाव्यायेति^{२)} 'समानमत ऊर्ध्वमग्नेः^{३)} समिदसी-
 ति^{४)} पश्चार्धं यमस्य समिदसीति दक्षिणार्धं सोमस्य समि-
 दसीत्युत्तरार्धमिन्धानास्त्वा शतं हिमा इत्याहुतिं जुहुयादुष्टे
 ऽन्यं परिद्ध्यादन्धर्वो ऽसीति प्रतिमन्त्रमथ विपर्यासे त्वं
 नो अग्ने स त्वं नो अग्ने त्वमग्ने अयासि प्रज्ञापत इति
 १० चतस्र आहुतीर्जुहुयादेता^{५)} एवात्तरिति^{५)} मनो ज्योति-
 र्जुषतामिति पञ्चमीमत्तरितं च कुर्यात्संस्थिते^{६)} चेज्जानी-
 यात्किं चिच्च दद्यात्' ॥ ११ ॥

उत्तरस्मिन्काल आगते होमश्चेति^{७)} निवृत्तः^{७)} पूर्वस्य
 सेयं कालातिपत्तिस्तस्यां प्रायश्चित्तं मनो ज्योतिरिति पूर्वस्य
 १५ हुत्वापरस्य जुहुयादेवं प्रतिहोममा दशरात्रात्प्राणायाम-
 श्रैकादशीप्रभृत्या विंशतिरात्रादुपवासश्चा त्रिंशद्वात्रादंत

1) G om.; N मा माभिरक्षन्

2) Thus N Bh; G *pradāvyāyeta*

3) Thus N Bh; G °*agnaye*

4) Thus N Bh; G *samīśadasīti*

5) Thus Bh; G °*etā etāntarite*; N °यादेतासां नारुषे

6) Thus N Bh; G *kāryyāt°*

7) Thus G Bh; N होमश्चेदिनि°; these

words seem to be corrupt; read perhaps होमश्चेदनिवृत्तः

ऊर्ध्वमा षष्टिरात्रात्तिस्रो रात्रीरुपवसेदंत ऊर्ध्वं प्राज्ञापत्यं
 विहितमेकादशीप्रभृति तिस्रश्च¹⁾ तलुमतीस्तनुं तन्वन्नु-
 द्बुध्यस्वाग्ने त्रयस्त्रिंशत्तत्तव इत्युक्तमनुगत²⁾ इत्यपि²⁾ वा-
 याश्चाग्ने²⁾ ऽसीति जुहुयादा त्रिरात्रान्मनो ज्योतिरित्या
 सप्तरात्रादंत³⁾ ऊर्ध्वमा द्वादशरात्रात्तिस्रो⁴⁾ रात्रीरुपवसेदंत⁵⁾
 ऊर्ध्वं प्राज्ञापत्यं विहितमेकादशीप्रभृति तिस्रश्च तलुमती-
 रूक्तं द्वादशाहं विह्निन इत्येकादशीप्रभृत्युपवासः पूर्व-
 वत्' ॥ २० ॥

अथ पर्वण्यतीति मनो ज्योतिरयाश्चाग्ने⁵⁾ यदस्मिन्नग्ने
 स्वस्ति न इन्द्र इति चतस्र आज्याहुतीर्हुत्वा स्थालीपाकं¹⁰⁾
 च कुर्यात्प्रागष्टम्या' अत ऊर्ध्वं सोपवासः कार्यो⁶⁾ द्वयो-
 र्द्वौ⁶⁾ त्रिषु⁷⁾ त्रय इत्येवं नैमित्तिकेष्वतीतिषु प्रायश्चित्तं'
 पार्वणावद्धोमः' पितृयज्ञे ऽतीति पक्षात्यये सोपवासः कार्य
 इति सिद्धं' नित्येषु चैवमेव स्यादथ महायज्ञानां' मनो
 ज्योतिरिति द्वयोस्त्रयाणां चतुर्णां⁸⁾ पञ्चानां वा' षष्ठप्रभृति¹⁵⁾
 तिस्रस्तलुमतीर्हुत्वा चतस्रो वारुणीर्जपेदिमं मे वरुण
 तत्त्वा यामि यच्चिद्धि⁹⁾ ते⁹⁾ यत्किं चेत्या नवरात्रादंत

1) G om. from here unto *tantumatir* l. 6.

2) Thus Bh; N इत्युक्त-

मनुगतोपवासाश्चाग्ने

3) Thus Bh; N सप्तरात्रादंत

4) Thus Bh; N

द्वादशरात्र्या°

5) G Bh ins. *sīti*

6) Thus N; G *karyyorddhayor°*

7) Thus N; G *tr̥ṣu*

8) G om.

9) Thus N; G *yachśid*

ऊर्ध्वमा दशरात्राच्चतस्रो ऽभ्यावर्तिनीर्द्धृत्वा कार्यस्तान्तुम-
 तश्चरुः' स्नातकस्यापि होमविहितावुक्तं' प्राप्ते प्राज्ञापत्ये
 तस्य विहित्तिस्तस्य तु पुनराधेयं' मनो ज्योतिस्तन्तुमतीः
 पुनस्वादित्या रुद्रा इति च पूर्णाहुतिं प्रतीयादेतामध्वु-
 ५ पधातेषु सर्वत्र' स्त्रियाश्चैवं होमाभिगमनस्थालीपाकेषु'
 सर्वेषामन्ततो व्याकृतीरिति सिद्धं' नम आचार्येभ्यो नम
 आचार्येभ्यः' ॥ २१ ॥

॥ इति^{१)} भारद्वाजसूत्रे^{१)} तृतीयः^{१)} प्रश्नः^{१)} समाप्तः^{१)} ॥

॥ भारद्वाजीयं^{२)} गृह्यसूत्रं^{२)} समाप्तम्^{२)} ॥

1) Thus Bh; G ins. *madācāryavirajicite* behind *iti*; N om.

2) G om.; N श्रीभारद्वा°

LIST OF MANTRAS ¹⁾.

	p.	l.
*akṣispando duḥsvapna iṣṭir asaṃpat	65	14
*agnaye kṣāṃavate namo namaḥ	87	15
	88	2
*agnaye tvā paridadami	8	2
agnaye pavamānāya svāhā	70	9
agnaye pāvakāya svāhā	70	9
*agnaye pitṛmate svāhā	44	4
*agnaye 'mavate svāhā	79	16
*agnaye medhapataye svāhā	4	10
agnir īśāna indro bṛhaspatiś ca	59	7
*agnir devānām adhipatiḥ	36	4
²⁾ agniṣomā yaśo asmāsu dhattam	53	3
*agniḥ ṭa ācāryaḥ	7	10
agne vratapate śukriyaṃ vratam carīṣyāmi	73	9
agne vratapate hotṛbhyo vratam carīṣyāmi	71	13
agne vratapate hotṛbhyo vratam acāriṣam	72	9

1) This list comprises: 1. the mantras not found in Bloomfield's Vedic Concordance, 2. the mantras differing more or less from the tradition hitherto known (when the beginning words are different from the usual tradition, the usual beginning is given in a foot-note).

The first kind of mantras are marked by an asterisk. After the manner of the concordance each quarter-verse is given separately, in alphabetic order.

2) agniṣomā

	p.	l.
1) agnes tvā tejasā sūryasya varcasendrasyndriyena viśveṣāṃ tvā devānāṃ kratunābhimṛśāmi.	25	14
*achidrā kīrtir astu me	67	1
*atharvavedāya svāhā	82	6
*atharvāṅgirobhyaḥ svāhā.	82	7
2) athārjīc chyāmaḥ śabalāḥ	38	8
athāsmabhyāṃ sarvavīraṃ dāḥ	34	3
anase svāhā	81	4
*anugebhyāḥ svadhā namaḥ	82	4
3) anubhavaṃ paribhavam.	65	12
4) anubhūtaṃ paribhūtam	65	12
antarikṣaṃ samaṃ tasya vāyur upadraṣṭā	46	12
5) annasya kulyā upa tān kṣarantu.	49	15
annādyena bhagena ca	52	10
apa pāpmānaṃ jahi pāpmānaṃ mama cāmuṣya ca	57	15
apāṃ stoko abhyapatac chivena.	64	11
5) apūpakulyā upa tān kṣarantu.	48	4
*amṛte tvāmṛta ādadhāmi.	68	4,7
6) abhi puṣā niṣīdatu	18	13
7) abhibhuve sūryāya divyānāṃ adhipataye svāhā.	31	5
ayaṃ kumāro jarāṃ dhayatu dīrgham āyuh	26	6
arundhatīṃ dhruvatāṃ ye ha ninyuh.	19	14
*artham mahyam sādahaya	36	9
8) ardhamāsān vibhajantī	32	13
aryamaḥ kumbhipātraḥ pātrapāṇir nipuṇiḥ.	23	13
*arvācy āviśāsmān	59	1
*avapadyasvāsau	23	3
9) aśvavatī gomatī sūnṛtāvatī	33	11
*asunṅgamāḥ satyayujo 'vṛkāsah	43	6

1) agnes tvā

2) arjīn

3) anuhavam

4) anuhūtaṃ

5) ājyasya or medasaḥ kulyā

6) api

7) abhibhūṣsaurya°

8) māsārdha°

9) aśvāvatī

	p.	l.
asau pitṛbhiḥ pitāmahebbhiḥ prapitāmahebbhiḥ sahaitat te tilodakam	86	2
*aham samṛādhani itī	5	3
¹⁾ ahimsann agna āgahi	65	8
ahir dadamśa kām cana	31	14
ahorātraiḥ sasamdhikaiḥ	43	15
*āgatyā babhruḥ piṅgākṣaḥ	66	13
²⁾ āganta samṛabhāvahai	7	14
āgantā mā riṣeṇyataḥ	7	12
³⁾ āgneyāya pāṇḍarāya pārthivānam adhipataye svāhā	31	3
*āgneyyai diśe svāhā	81	8
ātmanam paripaśyataḥ	55	6
*ā dhenavo bahulā nityavatsāḥ	28	9
*ā no havam pitaro 'dyāgamantu	43	7
āpaḥ supteṣu jāgrata	26	10
āpo devīḥ prahīṇuta	43	8
āpo bādhantām nirṛtiṃ parāciḥ	64	9
*āyāta pitāmahāḥ prapitāmahās cānugaiḥ saha	43	5
⁴⁾ āyāty aparāparam	32	12
*āyur me prāvocaḥ	58	11
*āyur varco yaśo medhām tvayi dadhāmi	25	9
*āyusmān aham varcasvī yaśasvī śrīmān apacitimān bhūyāsam	58	13
ārāt te agnir jvalatu	65	1
*āvapatāhar ahar ā nirdaśatāyai	24	12
*itihāsapurāṇebhyaḥ svāhā	82	7
*idam annam pūryatām cāpūryatām ca	47	5
idam aham amum āmuṣyāyaṇam indrasya vajreṇābhi- viśāmi	62	14
idam aham amuṣyāmuṣyāyaṇasya dviṣantam bhrātr- vyam upagūhāmi	52	1

	p.	l.
idaṃ vatsyāmaḥ	61	9
indrapuruṣebhyaḥ svāhā	81	11
imaṃ yajñam pitaro no juṣantām	43	9
*ime grhāḥ prati jīveṣv asthuḥ	28	7
*isānyai diśe svāhā	81	9
uccairvāji pṛtanājī	54	6
uttaro 'haṃ dviṣadbhyaḥ	63	1
utsrjemam śucīmanah	39	7
upaniṣadbhyo vratam carīṣyāmi	71	16
upaniṣadbhyo vratam acāriṣam	72	12
*upahūtam goaśvam	28	10
upahūto grheṣu me	28	11
ulena parimīdho 'si	61	2
*ūrjam bibhrato jagataḥ suśevāḥ	28	8
ūrjam bibhrad vaḥ sumanāḥ suvarcāḥ	28	4
ūrjasvatī payasvatī ghṛtavatī	33	12
ūrjasvatīḥ payasvatīḥ	46	3
ūrjasvatīm payasvatīm	48	12
ūrjā vaḥ samśṛjāmi	28	11
ūrjam vahantīḥ kṣīram udakam ghṛtam payah kilālam parisrutam	46	1
*ṛgvedāya svāhā	82	5
*ṛtam vṛṇīṣva māvāryam	35	6
*ṛte tvāmṛta ādadhāmi	68	4,6
ekavratya śunaka sṛja chat	38	11
	39	3
*ekasatam śṛṇor aṅga te dhāpayitārah	27	3
etat te tatāsau madhumad annam sarasvataḥ	44	11
etat te pitāmahāsau madhumad annam sarasvataḥ	44	16
etat te prapitāmahāsau madhumad annam sarasvataḥ	45	6
*etaṃ prāṇam apānihi	20	15
1) evaṃ kumāra ejatu	23	1

	p.	l.
evam ahaṃ brāhmaṇānāṃ vedeṣu nidhigopo bhūyāsam	10	10
*eha gacchantu pitaro haviṣe attavai	43	7
*eha vatsaḥ krandatv ā kumāraḥ	28	8
aulaba it tam upāhvaya	38	8
*kam upanayāmi.	7	11
karad dadhac chivena tvā pañcaśakhena hastenavidvi- śāvata sāhasreṇa yaśasvinābhimṛśāmi suprajāstvāya	20	17
kim jñānena kariṣyati	11	14
*kuberāya tvā mahārājāya paridadāmi	8	1
*kuberāya svāhā	36	9
kurkuro bālabandhanaḥ	38	7
kulaś ca vikulaś ca	39	6
kṛśāś cid amariṣṇavaḥ	7	13
*kṣayāya svāhā	80	7
¹⁾ kṣamavān mā mā himsīt	87	15
kṣemāya vaḥ śivaḥ śāntyai prapadye	28	13
²⁾ khajābojopakaśinī	23	11
³⁾ gandharvas tato 'paraḥ	16	3
gandharvo 'gnaye dadat	16	5
*gr̥hapatibhyaḥ svāhā	80	14
gomad dhanavad aśvavad ūrjasvat suvīravat	35	4
grāmam sajānayo gacchanti	24	2
*cakṣuś ca pratipadyate	11	14
*jananamārake mṛtyujatipraye ca kālyatām	82	15
*jarām aśīya	52	16
	54	2
*jahi dviṣantaṃ hanīthā mama dviṣam	57	16
*jihīrṣāma	56	4
*jīva varṣasahasraṃ tvam	65	2
juhomi vaiśvakarmaṇim	5	2

1) mā mā
dharvo vivida

2) khajāpo or bajābo°

3) gandharvas te or gan-

	p.	l.
*juhomy annanām rasam	67	1
1) jaitriyāyāvisātān mām	54	5
*takṣakāya tvā vaiśāleyāya paridadāmi	8	2
tat satyaṃ yad ahaṃ vadāmi	59	10, 14
tad brāhmaṇair atipūtam anantam akṣayyaṃ me astu	49	10
tad vo ahaṃ punar āveśayāmy ariṣṭaḥ	44	1
*tan naḥ saha devair amṛtam astu	47	5
*taṃ tvaimi śaraṇaṃ deva	36	5
*tapah śraddhāyaṃ juhomi	37	1
tasmai te svadhā namaḥ	86	3
*taṃ vidyāt puṇyalakṣmikām	11	14
2) tāṃ doham upajivātha pitarah	49	13
tām ito naśayāmasi	20	9
*tāṃ me juṣantāṃ pitarah sametāḥ	48	12
3) tuṇḍikera ulūkhalah	23	9
*te asmin yajñe amṛtā mādayantam	85	16
tekaś ca sasaramataṇḍulah	39	6
4) te tvā devā adur mahyaṃ patnīm	15	14
tena te vapāmy asau	30	10
*tena vardhasva cenddhi	4	5
tena saṃvaninau svah	18	3
te no rayim sarvavirāṃ niyacchantu	43	10
te mā śivena tigmena	64	6
teṣāṃ saptānām iha rantir astu puṣṭyai	32	9
*teṣāṃ ahaṃ tu bhūtānām	82	13
*tvam rogasyeśiṣe tvam u rogasya	27	3
5) tvam svadhām akṣitam taiḥ sahopajīva	44	15
	45	4, 9
tvastā badhnātu bandhanaiḥ	23	5
*tvatpūrtam iha jīvate	36	8

1) jaitriyāyā° 2) taṃ 3) śaṇḍikera or śaṇḍerathaś 4) mahyaṃ
tvādur 5) taṃ svadhām or tāṃ tvam svadhām

LIST OF MANTRAS.

97

	p.	l.
*tvaddattam vai balam rāje	36	7
*tvam parācī tvam avācī tvam rakṣāmsi gaccha . .	87	7
tvam piśaṅgalohitaḥ	39	7
*tvaṣṭā vīram adhāt	25	10
¹) daśabhis tvāṅgulibhir abhimṛśāmi	22	14
²) divyo yo mānuṣo gandhaś ca.	52	14
*diśo diśo jātavedaḥ	66	14
*durbhikṣe ca subhikṣaṇam	82	14
duḥsvapnaṁ duruditaṁ śakunaiḥ	65	11
dr̥dhāś cid amariṣṇavaḥ	7	13
devasya tvā savituḥ prasave 'śvinor bāhubhyaṁ pūṣṇo		
hastābhyam viśvebhyo devebhyo juṣṭam nirvapāmi	79	6
*devānāṁ sambhṛto rasaḥ	66	16
³) devebhir vimitāsy agre	34	5
dyauḥ samā tasyāditya upadraṣṭā	46	15
*dhanur maṭaci puruṣasya hastayoḥ	27	2
*dhanvantaraye svāhā	79	13
*dhātṛe svāhā	80	17
*dhruvāya svāhā	79	14
	80	7
namaḥ pṛthivīśade rudrāya vāteṣave rudrāya . . .	63	4,10
namaḥ śakṛtsade rudrāya vāteṣave rudrāya . . .	63	7
namas tatsade rudrāya vāteṣave rudrāya . . .	63	12
*namas te 'stu vanaspate	65	3
namaḥ sarpasṛte rudrāya vāteṣave rudrāya . . .	63	5
*na mṛtyuś caratīha	7	14
namo agniśade rudrāya vāteṣave rudrāya . . .	65	9
namo 'ntarikṣasade rudrāya vāteṣave rudrāya . . .	64	1
namo 'psuśade rudrāya vāteṣave rudrāya. . . .	63	14
namo rudrāya pṛthivīśade	63	5,11
namo rudrāya sarpasṛte	63	6

1) ābhiṣ ṭvāhaṁ 2) daivyo or daivī 3) devo devebhir or devī devebhir

	p.	l.
namo rudrāyāgniṣade	65	10
*nāndīmukhebhyaḥ pitṛbhyaḥ svāhā	85	6
1) nigrhya bāhū plavase	39	1
2) nivṛtto vo nyavivṛtat	60	2
*niśi śritebhyaḥ svāhā	83	1
*nairṛtyai diśe svāhā	81	8
parimīdho 'sy ulena	61	2
*parenaitu parikṣavaḥ	65	14
*parenaitu pāpasakuniḥ	65	13
*paśūnām viśvarūpaṇām	66	15
*piṇḍaṇ dāsyāmy ayācitāḥ	82	14
pitāmahebhyaḥ svadhā namaḥ	82	1
3) putrāmś ca paśūmś ca	22	1
punas tvādityā rudrāḥ	90	4
*purīṣyo havyavāhanaḥ	36	5
4) puruṣu priyaṁ kuru	54	9
*puṣṭyai svāhā	81	5
pumsavanam asy amuṣyai	22	11
pūrva eṣāṁ pitaiti	24	7
*pṛthivyām tvāmṛta ādadhāmi	68	3, 5
5) pṛthivyām agnau pratitiṣṭha vāyāv antarikṣe sūrye divi	61	12
*pracinvaḍbhyaḥ svāhā	41	9
*pracinvanta upaspr̥ṣata	41	9
*prajāpata imaṁ gopāyāmum	8	4
6) prajāpataye tvā himkāreṇābhijighrāmi	29	5
*prajāpatis ta āyur dadhātu	29	5
7) pratigr̥hṇantu pitarāḥ samvidānāḥ	48	1
pradāvyāyāgnaye namo namaḥ pradāvyāya	88	4
8) pradoṣacāriṇī svasā	24	8

1) vigrhya 2) nivarto yo 3) putrāmś caiva 4) pūruṣu
 5) agnau pṛthivyām 6) prajāpates 7) pratinandantu
 8) niśīthacāriṇī or naktamcāriṇī

	p.	l.
prapitāmahebhyaḥ svadhā namaḥ	82	2
praviśatu bhavān āyusā varcasā śriyāvṛtaḥ	35	14
prasthāvāno māva sthātu samanyavaḥ	7	12
*prajāpatyaṃ yaśo mahat	66	16
prāṇa āyusī vatsyāmaḥ	61	9
*prāṇāya tvācāryāya paridadāmi	8	1
*prāṇeṣu tvāmṛtaṃ juhomi	47	6
priyaṃ mā brāhmaṇe kuru	54	10
*preto mṛtyuṃ nudāvahai	7	14
*babhrūya yaśasā saha	66	13
brahmaṇā klptaḥ sukr̥tena	64	12
¹⁾ brahmaṇe tvā gṛhṇāmi	60	10
brāhmaṇāṃś cāturo nānāgotrān bhojayata	58	2
*bhagena tvā saṃsrjāmi	17	1
*bhaye me 'bhayam astu	82	14
*bhūtebhyaḥ svāhā	80	15
*bhūḥ prapadye bhuvāḥ prapadye śriyaṃ prapadye	36	2
*madhunā ghṛtena svadhā stha	46	4
madhu he madhv āgāhe	18	1
mano medhāyāṃ juhomi	36	15
²⁾ mama citte cittam astu te	17	14
mama vācam ekamanā śṛṇu	17	14
³⁾ mayi puṣṭiṃ puṣṭipatir dadhātu	82	10
mayi prajānānam astu te	17	17
*mayi sarvāṇi bhūtāni	17	17
*mahā hotāra upaniṣadaḥ	72	15
*mahyaṃ jivanam āvaha	66	15
⁴⁾ mahyaṃ dirghāyutvāya śataśāradāya	53	13
mahyam it punar ānayāt	60	5

1) prajāpatinā 2) mama cittam 3) This mantra has been mentioned, because in the Vedic Concordance it is registered under mayi puṣṭiṃ puṣṭipatir dadhātu, all the texts, except AV, reading (as Bhār. does) puṣṭipatir.

4) dirghāyutvāya

	p.	l.
mā gām aditiṃ vadhiṣṭa	58	8
*mām cakṣur mām u te manaḥ.	17	16
*mām caiva paśya sūryam ca	18	4
*mātāmahebhyaḥ svadhā namaḥ.	82	2
mātā lohitaḥ pitā	39	4
*mātuḥ pitāmahebhyaḥ svadhā namaḥ.	82	3
*mātuḥ prapitāmahebhyaḥ svadhā namaḥ.	82	3
mā te putram rakṣo vadhīt	26	4
*mā devānām mithuyā kar bhāgadheyam	67	3
1) mā na ayuḥ pramoṣīḥ	51	14
*mā no hiṃsīḥ kadā cana.	35	6
mā no hiṃsīr jātavedaḥ	65	7
*mānyeṣu manaḥ kṛthāḥ	18	4
*mām te cittam praviśatu.	17	16
mā me grham mā me dhanam	88	1
mā me prajāṃ mā me paśūn	88	1
*mām evānuvratā bhava	17	15
*māsareṇa surām iva	17	1
2) māsīnām ūrjam uta ye bhajante	43	9
*mṛtyor mukham vidadhāmi.	37	1
medasvati ghṛtavati svadhāvati	48	13
*medhām manasi juhomi	36	14
*yajurvedāya svāhā	82	6
yathā tvam suśravo devānām vedeṣu nidhigopo 'si	10	10
*yathāham sumate vasāni	66	15
yathaiva vataḥ pavate	22	16
yad asminn agne.	89	9
yad aham dhanena prapaṇam carāmi	59	5
yadi mām atimanyadhvam	60	3
yadi vṛkṣād abhyapatat phalam	64	7
*yad ṛṣīnām tryāyuṣam	30	8
	51	11

1) mā ma

2) māsīmām

	p.	l.
1) yad devagandharvo vittaḥ	18	3
2) yady antarikṣāt tad u vāyur eva	64	8
3) yad varco apsarāsu ca	52	13
yan madhuno madhavyaṃ paramam annādyam rūpaṃ tenāhaṃ madhuno madhavyena paramenānnādyena rūpeṇa paramo 'nnādo madhavyo bhūyāsam . .	57	7
yan me varcaḥ parāpatitam	55	5
yamapurūṣebhyaḥ svāhā	81	12
*yaśo me prāvocaḥ	58	12
*yasyāṃ mano 'nuramate	11	13
yā ākhyatā devasenā yās cānākhyatās ca tā upaspr̥ṣata tābhyaḥ svāhā	41	12
*yāṃś ca tvam atrānvasi ye ca tvām anu	44	15
	45	4, 10
yā te agne pavamānā paśuṣu priyā tanūr yā pṛthi- vyāṃ yāgnau yā rathamtare yā gāyatre chandasī- dam te tām avarundhe	68	8
4) yā te agne pāvakāpsu priyā tanūr yāntarikṣe yā vāyau yā vāmadevye yā traīṣṭubhe chandasīdam te tām avarundhe	68	10
yā te agne sūrye śuciḥ priyā tanūr yā divi yāditye yā bṛhati yā jāgate chandasīdam te tām avarundhe	68	13
*yānūcī nipadyase	5	3
*yā bṛhatī duritā rarāṇā	6	9
yāvān agniś ca pṛthivī ca tāvaty asya matrā tāvatīm ta etāṃ matrāṃ bhūtāṃ dadāmi	44	12
yāvān ādityaś ca dyauś ca tāvaty asya matrā tāvatīm ta etāṃ matrāṃ bhūtāṃ dadāmi	45	6
yāvān vāyuś cāntarikṣaṃ ca tāvaty asya matrā tāvatīm ta etāṃ matrāṃ bhūtāṃ dadāmi	45	1
ye devā upariṣado bṛhaspatinetṛā rakṣohanāś te naḥ pantu te no 'vantu	37	6

	p.	l.
ye devā uttarasadaḥ	37	5
ye devā dakṣiṇasadaḥ	37	5
ye devaḥ paścātsadaḥ	37	5
ye pakṣiṇaḥ prathayanti	64	5
*ye pāṛthivāsaḥ pitarāḥ	85	15
ye bhūtaḥ pracaranti divā	82	9
ye bhūtaḥ pracaranti naktam	82	11
*ye vāmṛtā babbhūvuḥ	85	16
*yeṣāṃ rātryāṃ samāgamam	82	13
*yeṣāṃ na mātā pacate	82	12
¹) yeṣāṃ pravasaṇṇ adhyeti	28	5
rāṣṭrabhṛd asy adhipatyāsandī mā tvad yoṣam	56	10
*rudrānyai svāhā	80	9
*loke vedāyāsmi dviṣato vadhāya	55	10
vaptrā vapasi varcasā mukham	51	14
varuṇapurusebhyaḥ svāhā	81	13
*varco me prāvocaḥ	58	12
vahāṇṇam jātavedaḥ pitṛbhyaḥ	49	14
²) vahāpūpaṃ jātavedaḥ pitṛbhyaḥ	48	3
*vāyave tvā paridadāmi	8	3
*vāyavyai diśe svāhā	81	8
vāyo vratapata āditya vratapate vratānāṃ vratapate śukriyaṃ vrataṃ carīṣyāmi	73	10
vāyo vratapata āditya vratapate vratānāṃ vratapate hotṛbhyo vrataṃ carīṣyāmi	71	14
vāyo vratapata āditya vratapate vratānāṃ vratapate hotṛbhyo vrataṃ acāriṣam	72	10
*vāruṇibhyo devatābhya upaṇiṣadbhyaḥ svāhā	71	9
*vidhatre svāhā	80	17
³) viśve devāḥ samāhitāḥ	60	9
*vihāya dauṣkṛtyaṃ sādhuḥkṛtyam	68	4

	p.	l.
vedāmṛtasya goptāram	26	3
*śāntam idam avasānam prapadye	37	4, 8
*śivam gobhyaḥ śivam gopataye	42	7
*śivā upamitaḥ pramitaś ca santu	28	12
*śivā naktam śivā divā	32	14
śivā paśubhyaḥ śāntamā prajāyai	15	15
*śivā paśubhyo dārebhyaḥ.	32	14
*śivā me bhavatha saṁspr̥ṣe	51	10
śivo mopaśeṣva	53	12
śunām agram subīriṇaḥ	38	10
	39	2
*śraddham tapasi juhomi	36	15
¹⁾ śriyam mayi paripālāya.	65	8
śriyam me prāvocaḥ.	58	12
*śrīr mā praviśatu	36	3
śvānam ic chādan na puruṣam chat	39	12
²⁾ śvetāya vāyavyāyāntarikṣāṇām adhipataye svāha.	31	4
sa ṛtūn upaśeṣva	23	5
saṁrājāṁ ca svarājāṁ ca	54	11
*saṁvatsaram kalpayantī	32	15
³⁾ saṁ vām sr̥jāmi hr̥daye.	16	8
saṁsr̥ṣṭaḥ prāṇo astu vām	16	9
saṁsr̥ṣṭam mano astu vām	16	9
saṁkrāmenāvachida	61	1
*satye tvāmṛta ādadhāmi	68	3, 6
*sadāsabhāryaḥ sāmātyaḥ sayām.	36	6
*sapatnāḥ chvāpadān sarīsr̥pān hastinaś ca	55	11
*saputraḥ saha jñātibhiḥ	36	6
sapta ca mānavair imāḥ	31	13
⁴⁾ sa mā praviśatu	52	10
⁵⁾ sa māviśatād iha	52	14

1) śriyā mā 2) śvetavāya° 3) saṁ vaḥ 4) sa me mukham
5) sa mām ā°

	p.	l.
*sa me śatāyur edhi	25	10
	29	6
*sarvaṃ bhūyāsam	58	14
*sarvābhyo devatābhya upaniṣadbhyaḥ svāhā . . .	71	10
*sarvebhyaḥ prāṇebhyo jātasi.	29	7
*savitrā prasūtaḥ.	7	9
	25	9
saha jarāyunāvapadyatām	23	1
*sahasradhā mucyamānām purastāt	49	13
*sahasram etu prathamam.	66	13
*sahasreṇāvakāṅkṣatu	66	14
sāṃhitībhyo devatābhya upaniṣadbhyaḥ svāhā . . .	71	8
*sā naḥ kāmādughā bhavat	32	15
*sāmavedāya svāhā	82	6
sā me pitṛṇ sāmparāyai dhinotu.	48	13
sig asi na sig asi vrajaḥ	64	3
subīriṇa sṛja sṛja.	38	11
	39	3
*sūtikārogabhaiṣajyam asy amuṣyai.	27	4
*sūryāya tvā paridadami	8	3
somapuruṣebhyaḥ svāhā	81	13
*somāya medhapataye svāhā	4	11
¹⁾ somāvāsyā parigham	61	6
somo rājedam āgamat	52	9
svasti na indra	89	10
²⁾ sviṣṭaḥ suhuto 'yaṃ mamāstu	48	1
hastena te hastam gṛhṇāmi	7	8
	15	12
*hiranyavarṇa haryakṣa	36	8
*hotṛbhyaḥ svāhā	71	7

1) indrāpāsyā

2) sviṣṭo 'yaṃ

INDEX OF WORDS¹⁾.

- aṃsa 8. 5; 17. 13
 akṛta 84. 3
 akṣa 38. 3, 3, 5
 akṣatadhānā 30. 16; 31. 2, 9
 akṣatasaktu 30. 16; 31. 2, 9
 akṣāralavaṇāśin 10. 5; 20. 1
 *akṣṇayā 53. 11
 agada 39. 13, 14
 agastya 76. 17
 agāra 23. 7; 27. 8; 35. 12; 80. 11
 agārapraveśa 34. 8
 agni 2. 1, 3, 5, 6, 6, 14, 15, 16; 3.
 5, 9, 10, 13, 13, 15; 7. 1; 8. 16;
 13. 14; 15. 5; 16. 12; 19. 2; 20.
 3; 21. 9, 16; 22. 8, 10; 23. 8;
 25. 14; 27. 9; 29. 14; 30. 1; 31.
 1; 34. 9; 35. 13; 36. 4, 7; 40. 2,
 3, 9; 42. 5; 43. 1, 2; 48. 9; 51.
 2, 6, 6; 53. 7; 60. 1; 65. 5; 66.
 5; 67. 8, 13; 70. 8, 16; 71. 6;
 72. 6; 73. 6; 74. 2, 3, 13; 75. 6;
 76. 10; 80. 6; 85. 2; 87. 13
 agnigodāna 10. 15
 agnihotra 86. 9
 agnaukarāṇa 86. 4
 agnauprakṣepaṇa 87. 6
 agnyupaghāta 90. 4
 agra 30. 2; — agram 83. 3; — agre
 27. 13; 29. 9; 35. 14; 54. 14; —
 agrena 13. 14
 aghamarṣaṇa 76. 4
 aṅga 51. 16
 aṅgāra 3. 10, 11
 aṅgiras 76. 15
 aṅguli 85. 14
 aṅguṣṭha 7. 6; 15. 10; 22. 11; 25.
 11; 85. 14
 achadirdarśa 73. 6; 74. 2, 13
 ajina 1. 8; 2. 7; 6. 12
 añj 55. 4. — abhi 4. 4; 10. 8;
 25. 13
 añjali 7. 4, 4, 4; 15. 8, 8, 8; 16. 3,
 13; 23. 8
 atas 41. 4; 42. 9; 51. 16; 58. 4;
 71. 5; 73. 3; 75. 5; 86. 6; 88. 5,
 16; 89. 1, 5, 5, 11, 17
 atithi 83. 3, 4, 13
 atra 35. 12; 44. 10; 74. 6; 78. 5;
 79. 11
 atri 76. 16
 atha 4. 1, 14; 5. 11, 14; 6. 5, 8,
 12; 7. 3, 4, 6; 8. 5, 8, 10; 9. 3,
 4, 7, 7, 12, 14; 10. 6, 11; 11. 2,
 12; 12. 9, 12, 13; 13. 7, 14; 15.

1) This index contains all the words of the Bhār. G., except those of the mantras; the lists of passages are complete, except that of *iti*. The numbers refer to the pages and the lines.

Words treated of in the introduction are marked with an asterisk.

- 7, 8, 10; 16. 7, 9, 13; 17. 1, 4, 12, 15; 18. 6, 11, 14, 14; 19. 10; 20. 2, 11, 14, 16; 21. 2, 7; 22. 5, 10, 12, 15; 23. 1, 11, 12; 24. 1; 25. 3, 7, 11; 26. 1, 4, 12; 29. 4, 8, 11, 13; 30. 12, 13; 32. 17; 35. 10; 36. 7, 10, 14; 38. 2; 41. 3, 4, 7, 10, 11, 14, 15; 42. 1, 2, 3, 9, 13; 44. 4; 46. 6; 50. 13; 51. 15; 52. 13, 16; 54. 15; 55. 4, 15; 56. 4, 7, 10; 57. 1, 5, 6, 12, 13, 14; 58. 1, 5, 6, 9, 17; 59. 8; 61. 10; 62. 4, 7, 13; 63. 2; 66. 2, 9; 70. 18; 71. 5; 72. 1, 14; 73. 3, 9, 12, 15; 74. 2, 6; 75. 1, 3, 5, 15; 76. 9; 78. 7; 80. 4, 16; 81. 2, 5, 17; 82. 8, 12; 86. 7, 17; 87. 3, 6, 15; 88. 4, 8; 89. 9, 14
- atharvan 76. 14
- atharvaveda 83. 9
- atharvāṅgiras 77. 8
- adas 7. 9
- adbhuta-prāyaścitta 66. 2
- adhastāt 2. 4; 79. 10
- adhaḥśayyā 79. 3
- adhaḥśayin 10. 5; 20. 1
- adhi 74. 6
- adhidevana 38. 3
- adhiśrayaṇa 86. 13
- adhyāpaka 11. 8
- an — pratyapa 20. 15. — pra 20. 15
- anagni 42. 10
- anaḍvāh 69. 12
- anavasnāta 22. 7
- anavānam 9. 5
- anaśnatpārāyaṇa 78. 9
- anādiṣṭadevata 4. 15
- anāprīta 22. 13; 38. 2
- anu 36. 3
- anukhyā 69. 16
- anudeśaniya 86. 4
- anupastirṇa 63. 3
- anupeta 78. 13, 14; 84. 6
- anumantraṇa 87. 4
- anurādha 22. 6
- anuvāka 18. 9; 19. 11; 21. 4; 26. 2; 42. 4; 52. 7; 69. 6; 73. 7, 12, 14; 74. 14; 75. 1, 13; 76. 3; 78. 5
- anuvākaśeṣa 62. 11; 85. 10
- anuvrata 84. 12
- anusrotasam 22. 13; 38. 2
- anta 5. 11; 45. 15; 58. 16; 62. 1; 75. 4
- antatas 90. 6
- antara 52. 16; 54. 2
- antarantastha 27. 12
- antarā 63. 9
- antarāgāra 20. 2; 21. 9; 22. 8; 27. 9; 29. 14; 31. 1; 34. 9; 66. 5
- antareṇa 4. 12
- antarlōman 51. 1
- antāvasāyin 74. 11; 75. 3
- antevāsin 75. 16
- anna 29. 8, 13; 32. 4; 33. 7; 35. 9; 37. 11; 43. 1; 44. 4; 46. 6, 16; 49. 8; 58. 1, 3, 4, 17; 66. 9; 67. 10; 78. 4; 83. 13; 84. 10, 11
- annāhuti 70. 8
- anyatara 19. 6; 28. 2, 2
- anyatama 71. 12
- anya 3. 1; 19. 10; 32. 6; 35. 10; 37. 12; 76. 9, 9; 87. 11; 88. 8
- anvañc 56. 6, 7, 7, 7
- anvāsārin 42. 2
- ap 2. 14, 15; 3. 1, 3, 16; 9. 10; 22. 13, 16; 26. 11; 30. 3; 38. 1; 43. 8; 45. 15; 48. 16; 51. 10; 52. 3, 5, 17; 58. 10; 62. 11; 64. 4, 6, 9, 13; 66. 1; 75. 17; 78. 11; 79. 10; 82. 5; 84. 11, 12; 85. 5; 86. 13, 15; 87. 2, 5, 12
- apara 1. 6; 7. 3; 9. 10; 11. 2; 12. 3, 6; 15. 7; 23. 11, 13; 24. 1; 41. 7, 10, 11, 14; 56. 1; 58. 5; 69. 14, 16; 70. 1, 2, 3, 6; 72. 5; 88. 15
- aparapakṣa 12. 5, 6; 42. 16
- apararātra 20. 2
- aparā 23. 1
- aparāhṇa 12. 11, 11, 13, 14; 42. 16; 73. 4
- aparimita 10. 5

apareṇa 2. 14, 16; 3. 13, 15; 7. 1;
15. 5; 22. 10; 30. 1; 40. 3; 51.
6; 53. 7; 80. 6; 83. 5
apavṛttārtha 20. 14, 14
apasavyais 60. 6, 13
api 2. 3; 8. 10; 12. 9, 12, 13, 15;
25. 2; 31. 7; 32. 3; 37. 12; 60.
7; 61. 7; 74. 4; 75. 16; 78. 14;
84. 1, 3; 89. 3; 90. 2
apūpa 78. 11
aprachinnāgra 2. 16
apratikṣam 42. 1; 46. 5
aprajña 11. 2
abhi 7. 6, 7; 15. 10, 11; 25. 11, 11;
43. 8
abhitas 42. 5
abhimukha 2. 15; 43. 3
abhyāvartin 69. 15; 84. 5; 90. 1
amantra 4. 14
amāvāsyā 42. 16; 60. 12; 61. 5; 67. 11
ayuj 42. 16
araṇi 71. 2
arundhati 19. 10; 20. 1; 76. 17
arka 53. 13, 14; 82. 12
arghya 56. 4, 4, 7; 57. 1; 58. 5
artha 2. 13; 9. 11; 11. 3; 59. 4
ardharcaśas 9. 4
ardhuka 28. 1
alam 11. 4
1) *avakin 76. 1
avaghrāṇa 86. 14
avarārdhya 72. 5
*avarṣa 64. 10
avācīnapāṇi 44. 10
avāntaradikṣā 73. 3
avāntaradeśa 43. 3; 47. 1
*aviṣiṇcan 3. 5
avyaya 84. 17
avyāvṛtta 45. 13
aś 9. 10, 11. — pra 22. 3; 42. 14;
47. 5; 58. 4, 5. — *caus.* 1. 12. —
pra 25. 8; 29. 8, 10; 57. 10, 13
aśṛta 87. 14

aśṛtaduḥśṛta 87. 12
aśman 2. 7; 8. 11; 16. 10; 74. 3
aślilanāman 12. 16
aśva 62. 10
aśvayajña 77. 5
aśvin 76. 13
aṣṭakā 47. 7
aṣṭakāpūpa 47. 10
aṣṭan 27. 11; 72. 4
aṣṭama 19. 7; 47. 8; 89. 11
aṣṭācatvāriṃśat 9. 12
as asti 11. 4; 13. 2; 21. 2; 27. 1;
28. 2, 2; 39. 14; 58. 5; 75. 3;
86. 8; 89. 14
as asyati — ud 10. 17; 11. 1. —
nis 2. 15; 87. 9. — pra 28. 12. —
prati 3. 11. — sam 4. 17; 70. 4;
80. 1
*asametya 32. 1
asita 37. 13
ah 9. 5, 6, 8, 13; 11. 2, 7; 13. 4;
22. 12; 35. 14; 39. 14; 56. 5;
58. 1. — anu 9. 1. — pra 10. 4;
58. 10. — prati 7. 9; 22. 1
ahata 1. 13; 2. 7; 35. 5; 50. 12;
52. 16; 54. 2, 3; 73. 15
ahan 19. 6; 24. 12, 12; 43. 1; 51.
1; 78. 11, 11; 85. 13
ahaviṣya 87. 11
ahaḥkṣānta 66. 4
ā 9. 13, 13; 19. 8; 22. 3; 24. 12;
45. 12; 55. 7; 78. 8; 88. 15, 16,
16; 89. 1, 4, 4, 5, 17; 90. 1
āgamana 87. 11
āgāra 66. 3
āgodohanakālam 83. 3
āgneya 18. 14; 19. 7; 32. 7; 75. 10
āgrayaṇadevatā 70. 11
āgrahāyaṇi 32. 5
āghāra 4. 8, 10; 13. 15; 79. 11
ācamanīya 56. 7; 57. 5, 13
ācāntodaka 20. 16; 57. 6, 14
ācārya 10. 4; 77. 13; 90. 6, 7

ācāryakula 9. 10
 āji 78. 8
 ājya 3. 9; 10. 8; 48. 10; 54. 4; 68. 7; 69. 8; 87. 3
 ājyabhāga 4. 10; 13. 15; 79. 11
 ājyavat 86. 12
 ājyaśeṣa 42. 6
 ājyasthāli 2. 12; 3. 9
 ājyāhuti 87. 9; 89. 10
 āñjana 30. 16; 31. 9; 50. 13
 āttachatra 59. 8
 ātman 2. 6; 74. 2
 ātmābhimarśana 86. 14
 ātreya 77. 11
 ādarśa 55. 5
 ādarśopānaha 50. 13
 1) ādahanaśikṣan? 11. 11
 ādi 21. 6; 75. 3
 āditas 74. 4; 75. 13; 78. 5
 āditya 9. 15; 31. 1; 50. 15; 66. 5; 73. 16; 74. 3, 5; 76. 13
 ādiṣṭadevata 4. 14
 ādeśa 75. 4
 ānaḍuha 18. 12
 ānanda 84. 17
 āp — pra 90. 2. — sam 90. 8, 9. — *caus.* sam 84. 11
 āpastamba 77. 13
 āpūryamānapakṣa 1. 11; 21. 8; 33. 7; 34. 8; 39. 15; 62. 7, 14; 71. 6; 73. 4
 āyusya 66. 10
 āndra 23. 4
 ālekhana 21. 6
 āvāhana 85. 4
 āvṛt 50. 7
 āśis 29. 14; 85. 11
 āśmarathya 21. 6
 āśvattha 68. 15
 ās 19. 8; 22. 3; 37. 13; 55. 7; 58. 11; 61. 3; 68. 2; 74. 1. — *upa* 45. 12
 āsana 56. 8; 76. 9

āsecana 86. 5
 āhitāgni 86. 10, 10
 āhuti 4. 12; 5. 1; 6. 15; 13. 17; 14. 4; 19. 3; 20. 4; 21. 10; 22. 9; 27. 10; 29. 15; 31. 4, 7; 32. 8; 34. 10; 48. 6; 53. 1; 66. 6; 68. 8; 70. 17; 84. 2; 87. 3; 88. 2, 4, 7. 10
 āhutiparimāṇa 2. 11
 i 55. 15; 58. 17; 59. 8; 61. 4, 9. — *ati* 89. 9, 12, 13. — *adhi* 50. 9; 75. 14, 15, 15; 78. 5, 9; 83. 7, 11. — **antar* 86. 16; 88. 10, 11. — *paryava* 72. 6; 74. 12. — *astam* 30. 16; 66. 4; 73. 16. — *ā* 42. 2; 46. 5. — *udā* 56. 1. — *pratyā* 78. 10. — *ud* 19. 9; 22. 3; 55. 8; 66. 3. — *upod* 28. 3. — *upa* 20. 11; 79. 1. — *pari* 60. 13. — *pra* 85. 17. — *prati* 90. 4. — *caus.* *adhi* 72. 15
 iṇḍva 60. 1
 itara 4. 12; 7. 9; 49. 3; 58. 6
 iti 1. 4, 6, 9; 2. 6; 4. 1, 2, 2, 3, 6, 9, 11, 11, 14, 16; 5. 11, 14 *etc.*
 itihāsapurāṇa 77. 8
 idam 6. 5; 7. 4, 6; 8. 5, 8; 9. 5, 7, 12; 10. 3, 6, 11; 11. 2, 3; 12. 2, 4, 5, 7, 8, 9, 12, 13; 13. 14; 15. 8, 10; 16. 13; 17. 12, 15; 18. 6; 20. 14, 16; 21. 7; 22. 10; 24. 15; 25. 11; 27. 2, 7; 29. 11; 30. 3; 31. 11; 48. 11; 51. 17; 55. 15; 56. 7, 10; 57. 1, 5, 6, 13, 14; 58. 1, 10, 17; 60. 1, 8, 11, 11; 61. 3, 7; 62. 1, 3; 70. 10; 73. 15; 74. 2, 6; 88. 14
 idh 85. 2
 idhma 1. 2; 2. 10; 3. 7; 4. 4; 36. 14; 66. 11
 idhmābarhis 79. 11
 indra 36. 10, 12; 76. 11; 77. 6
 indhana 87. 13

1) Not registered in the dictionaries. Uncertain reading.

- invakā 12. 18
 iṅ 7. 6, 7; 15. 10, 11; 25. 11, 11; 29. 13
 iṣ 12. 14; 61. 7
 iha 60. 7; 62. 2; 86. 12
 ikṣ 74. 10. — *ava* 21. 17; 55. 5. —
 ud 55. 14. — *anuvī* 29. 1; 55. 13; 62. 2, 3. — *caus.* ud 9. 15. —
 abhivī 19. 10
 id 36. 7
 ukṣ — *abhi* 3. 8; 38. 6; 64. 4, 7, 10, 13. — *ava* 2. 1; 22. 16; 38. 3; 67. 12; 85. 9. — *pra* 3. 7; 42. 7; 48. 15; 52. 11, 15. — *paripra* 35. 13
 ukha 77. 11
 ukhā 80. 8
 uttapānārtha 27. 7
 uttama 6. 18; 15. 3; 30. 1; 37. 11; 66. 9; 73. 14; 75. 2; 79. 3
 uttara 2. 5, 6; 3. 5, 10; 3. 15; 4. 6; 6. 12; 8. 9, 10; 19. 4; 22. 6; 25. 1, 2; 30. 11; 33. 13; 40. 6; 50. 14; 55. 9; 62. 9; 70. 17, 18; 88. 13
 1) uttara *n* 52. 17; 54. 2
 uttaratas 4. 2; 51. 6; 77. 1; 81. 14, 16; 82. 5
 uttaratahpariṣevana 51. 6
 uttarapūrva 80. 15; 81. 17
 uttarāpara 87. 8
 uttarārdha 88. 7
 uttarārdhapūrvārdha 4. 11; 13. 16
 uttarāsaṅga 50. 12
 uttāna 3. 6; 22. 10; 38. 5
 utsarga 75. 16
 ud 30. 4; 51. 10
 udaka 7. 4, 4; 15. 8, 8; 22. 13; 23. 2; 38. 2; 40. 6
 udakāñjali 44. 8
 udakānta 30. 12; 78. 7, 9
 udakārtha 26. 11
 udakumbha 18. 6; 26. 10; 74. 3
 udakumbhaśeṣa 42. 6
 udakśīras 51. 7
 udagagra 2. 3; 3. 4, 12, 15; 7. 1; 15. 5
 udagayana 12. 1, 1; 71. 6; 73. 3
 udañc 3. 11; 4. 10; 8. 17; 10. 7; 17. 5; 40. 1; 58. 11; 73. 5; 75. 17
 udadhāni 80. 9
 udadhārā 31. 12
 *udadhi 35. 13; 78. 7
 udanvant 63. 14
 udapātra 47. 1, 2; 50. 10; 53. 8
 udamaya 77. 4
 udaya 19. 8; 22. 3; 50. 15; 55. 7
 udaśārāva 21. 17
 udīcinakumba 3. 13
 udīcinapraṇaṇa 2. 1
 udumbarapalāśa 35. 10
 udumbaramūla 30. 12
 udumbaraśākhā 42. 7
 1) udghāta 80. 15
 upaghāta 54. 4
 upacāra 85. 2, 4
 upanayana 1. 1
 upaniṣad 71. 11, 16; 72. 12
 1) *upapakṣa 51. 15
 upabarhaṇa 50. 10
 upabādha 65. 15; 66. 1
 upabila 3. 3
 upamādhyama 85. 14
 upayoga 79. 2
 upariṣṭāt 2. 4; 38. 4; 47. 7; 79. 10
 2) *upalabdha 81. 2
 upavāsa 19. 6; 79. 3; 88. 16; 89. 7, 13
 upaveṣa 2. 12
 upasamādhānādyajyabhāgānta 71. 7; 72. 7; 74. 13; 75. 7
 upastīrṇābhghārīta 16. 14; 41. 16; 49. 4; 66. 12
 upastha 26. 4; 61. 5
 upahoma 50. 3; 70. 14

1) In this sense not registered in the dictionaries.

2) Not registered in the dictionaries.

*upākaraṇavisarjana 75. 5
 upākarma 75. 6
 upānaha 55. 8; 74. 9
 upāyana 21. 5
 upāvarohaṇa 71. 3
 ubhaya 1. 9, 9
 uras 53. 11
 ulūkhalamusala 81. 3
 uṣṇa 52. 3, 4
 ūrdhvam 21. 12; 23. 4; 51. 16; 58. 4; 67. 10; 82. 8; 86. 6; 88. 5; 89. 1, 1, 5, 6, 11; 90. 1
 ūrdhvaretas 77. 14
 ūrdhvaṅgra 30. 6
 ūṣman 45. 12, 12
 ūh 86. 5. — nis 3. 10. — prati 3. 12. — vi 38. 4. — upasam 35. 8. — parisam 10. 7
 ṛgveda 77. 7; 83. 8
 ṛc 85. 8
 ṛju 4. 7, 10
 ṛṇamjaya 77. 4
 ṛtaṃjaya 77. 4
 ṛtu 21. 6; 37. 13, 13
 ṛbhu 76. 14
 ṛṣabha 42. 8
 ṛṣi 12. 9; 77. 13; 78. 12
 ṛṣisamṣukta 12. 9
 eka 7. 3; 8. 16, 16, 16; 9. 5, 6, 6, 6, 7, 10, 13, 13; 11. 1, 8; 12. 18; 15. 7; 19. 4; 22. 1, 2, 2; 48. 10; 50. 15; 55. 15; 58. 5; 70. 5; 71. 2; 74. 3; 84. 1; 85. 17; 86. 1
 ekakapāla 47. 11
 ekadeśa 87. 11
 ekadhā 42. 6
 ekapatnī 77. 14
 ekaparṇa 82. 12
 ekamūla 10. 6
 ekarātra 79. 3
 ekaviṃśatidāru 2. 10
 ekaśūla 48. 10
 ekāgni 67. 7
 ekāgnividhāna 71. 3
 ekādaśa 85. 12
 ekādaśan 42. 4

ekādaśīprabhṛti 88. 16; 89. 2, 6, 7
 ekāṣṭakā 47. 9
 ekāha 75. 14
 ekaika 21. 17
 ekaikaśas 4. 17; 70. 4; 80. 1
 etad 2. 13; 4. 13; 5. 1; 6. 15; 11. 2, 7; 13. 17; 14. 3; 18. 9, 14; 19. 2, 6, 11; 20. 3; 21. 4, 10, 16; 22. 9; 25. 12; 26. 11; 27. 6, 10; 29. 3, 15; 31. 7; 32. 1, 2, 5, 8; 34. 10; 35. 5; 37. 13, 14; 42. 4, 5, 9, 14; 43. 8; 48. 6; 50. 2, 15, 16; 51. 1, 5; 52. 7; 53. 1; 54. 15; 55. 15; 57. 1; 58. 3, 5, 5, 15; 62. 1, 4; 65. 15; 66. 2, 6; 67. 7; 68. 5; 69. 6, 10; 70. 1, 2, 3, 8, 16; 72. 6; 73. 9; 74. 1, 5, 6, 12, 15; 76. 3; 78. 2, 9; 83. 4, 14; 84. 1, 6, 9, 10, 16; 87. 6, 11, 11, 12; 88. 10; 90. 4—50. 16
 etadahṣnāta 50. 16
 etadvṛkṣīya 1. 2
 etāvannānā 10. 13; 29. 9
 enad 5. 14; 6. 8; 7. 3, 6; 8. 10; 9. 7, 14; 11. 12; 13. 4, 7; 15. 7; 16. 7, 9; 17. 1, 4; 18. 11, 14; 19. 10; 20. 11; 21. 2; 22. 15; 23. 2; 25. 3, 7; 26. 1, 4, 12; 28. 2; 29. 4, 8; 30. 12, 13; 42. 13; 51. 1; 61. 8, 10; 62. 4; 63. 2, 15; 64. 2, 4, 7, 10; 72. 1, 14; 73. 12; 75. 1, 3; 84. 11
 erakā 50. 10; 51. 6
 eva 1. 1, 3; 2. 13; 4. 4; 8. 10, 10; 9. 10; 12. 15, 17, 17; 13. 3, 3; 17. 3; 22. 12; 24. 11; 25. 2, 2; 26. 13; 29. 8; 30. 11; 31. 7; 32. 5; 34. 1; 35. 12; 39. 13; 40. 7; 41. 11, 13; 43. 8; 44. 10; 47. 12; 49. 1; 51. 5, 16; 53. 11; 54. 14, 15; 56. 1; 57. 1; 58. 3, 4, 5, 15; 60. 7, 11; 61. 3, 7; 62. 2, 6; 66. 1, 9; 70. 8; 72. 4, 4; 78. 2, 11; 84. 12; 86. 9, 10, 10, 10, 11; 88. 10; 89. 14
 evam 4. 3; 17. 3; 23. 10, 10, 12, 12,

- 14, 14; 24. 11; 30. 11; 32. 5; 34. 1, 2; 51. 16; 52. 15, 15; 67. 10; 78. 8, 11; 85. 6; 88. 15; 89. 12, 14; 90. 5
- evamartha 32. 3
- aiṇeya 1. 7
- odana 21. 16; 40. 7; 41. 2; 49. 8; 70. 8; 78. 11
- odanapiṇḍa 41. 16
- odanaśeṣa 42. 6
- om 58. 15
- oṣadhi 67. 9; 68. 7; 75. 6
- audumbara 1. 2; 2. 10; 49. 2, 3, 3; 66. 11, 12; 69. 3; 73. 8; 74. 16
- aupanāyanika 67. 8
- aupāsana 19. 4; 27. 6, 8; 47. 11, 12; 69. 5; 86. 9
- aupāsanakalpa 71. 4, 4
- aupāsanika 86. 11
- kaṃsa 38. 6; 56. 5
- kaṇva 77. 12
- kapitthaka 54. 1
- kapota 66. 2
- kam *caus.* 13. 2; 31. 11; 60. 8, 11; 61. 8; 62. 1, 3
- karṇa 8. 8; 17. 16; 24. 15
- kartṛ 77. 6; 84. 8
- karma 1. 4; 12. 2, 4, 5, 7, 8, 9, 12, 13, 15; 27. 7; 32. 5
- kalpa 4. 13; 10. 12
- kaśyapa 76. 17
- kāñks — ā 83. 3
- kāṇḍanāman 75. 7
- kāṇḍarṣi 75. 7
- kāṇḍādi 75. 14; 78. 6
- kāmam 9. 10
- kāmya 67. 5
- kāla 2. 13; 88. 13
- kālātīpatti 88. 14
- kāvya 37. 14
- kāṣṭha 67. 13
- kim 11. 2, 14; 22. 1; 27. 7; 54. 1; 87. 4; 88. 12
- kuṭi 40. 3
- ¹⁾*kuptū 66. 2
- kumāra 1. 12; 3. 17; 22. 2; 38. 4
- kumārī 12. 14; 22. 7
- kuladharmā 42. 14
- kūpa 74. 9
- kūrca 2. 12; 3. 15; 56. 6
- kūsmāṇḍa 83. 7, 10; 84. 7
- kṛ 1. 3, 4; 2. 14; 3. 1, 7, 11, 16; 4. 9; 10. 6, 12; 12. 1, 16; 21. 7; 22. 13; 23. 7; 25. 13; 26. 8, 12; 27. 7, 8, 15; 29. 11; 32. 3, 4, 5, 6; 35. 10; 38. 1; 39. 14; 40. 3; 41. 15; 43. 1; 50. 8; 52. 17; 56. 4; 58. 10; 61. 4; 62. 11; 69. 7; 72. 1, 14; 73. 7, 14, 14; 74. 15; 75. 2, 3; 78. 7, 9; 83. 12; 84. 5, 10, 12; 85. 3; 86. 15; 87. 11; 88. 11; 89. 11, 11, 13; 90. 1. — alam 1. 13; 30. 13. — upā 48. 11, 12, 14; 73. 6. — sam 3. 6; 29. 13; 43. 1; 58. 1. — *caus.* 33. 6; 61. 5. — upa 9. 7. — *desid.* 12. 15
- kṛtagodāna 10. 15
- kṛtamājaya 77. 4
- kṛtavant 4. 3
- kṛṣṇadvaipāyana 77. 1
- kṛṣṭarādhika 11. 10
- klp *caus.* 40. 2; 62. 14; 76. 10, 17; 77. 1, 9, 14; 78. 1. — upa 1. 2; 30. 16; 31. 8; 47. 9; 50. 9
- keśa 1. 12; 10. 13; 30. 11; 51. 15
- keśaśmaśru 73. 4
- kaunḍiṇya 77. 11
- kram — ati 2. 14; 63. 9, 9. — nis 24. 12. — upanis 31. 6; 40. 2; 55. 13; 73. 5; 75. 17; 81. 1. — pari 8. 16. — *caus.* abhi 63. 2. — pra 17. 6
- klid *caus.* 27. 1
- kva 87. 13
- kṣatra 1. 8
- kṣam — ²⁾ā 75. 14

1) Not registered in the dictionaries.

2) This compound not registered in the dictionaries. Cp. HG II 18. 7; 20. 9.

- kṣal *caus.* pra 10. 7; 20. 16; 45. 15; 52. 9; 54. 14; 61. 8
 kṣāma 86. 15; 87. 7
 kṣāralavaṇavarjana 79. 3
 kṣip — abhivi 64. 4
 kṣipra 26. 13
 kṣipraṃsuvana 22. 12
 kṣrin 65. 4
 kṣura 30. 7; 51. 8, 11
 kṣetra 42. 10
 kṣaitrapatya 42. 9, 13
 khanana 86. 14
 khalu 9. 5; 11. 2, 12; 12. 15, 18
 khādira 1. 2; 60. 5
 khila 73. 5; 74. 1, 12
 khyā — pratyā 10. 3. — vyā 1. 1; 10. 12; 30. 15; 33. 6; 34. 8; 39. 15; 47. 7; 71. 1, 3, 5; 73. 3; 75. 5; 79. 1; 86. 5; 87. 12. — pari 11. 11
 gaṇa 76. 15
 gati 83. 15
 gandha 10. 14
 gandhapuṣpadhūpadīpa 78. 3
 gandhapuṣpadhūpadīpānnaphaloda-ka 78. 2
 gam 47. 1; 76. 1; 84. 8, 9, 13, 16, 17. — anu 19. 5; 89. 3. — ā 13. 3; 31. 11; 62. 1, 3, 3, 6; 64. 1; 88. 13. — abhyā 11. 5. — sam 29. 2, 3
 gardabhasugrīva 53. 14, 15
 garbha 23. 4
 garbhadvādaśa 1. 6
 garbhānavama 1. 6
 garbhāṣṭama 1. 5
 garbhaikādaśa 1. 5
 garh 37. 12
 gāthā 54. 1
 gārhapatya 83. 5
 guru 6. 18; 10. 13; 15. 3; 30. 1; 74. 6
 guh 28. 2. — upa 52. 1, 1
 gr̥h 7. 2, 7; 13. 1; 15. 6, 11; 25. 12; 69. 13, 14, 16; 70. 1, 3, 4. — upa 11. 5, 12; 12. 1, 4, 7, 8, 11, 15. — prati 56. 15, 16; 57. 3, 9; 58. 3. — upasam 8. 17
 gr̥ha 18. 11; 28. 3; 78. 10; 81. 1; 84. 6, 8
 gr̥hamedhin 79. 1
 gr̥hyaprāyaścitta 86. 7
 gr̥hyasūtra 90. 9
 gr̥ — ava 32. 1
 go 10. 13; 13. 1; 42. 5, 7, 9; 47. 9; 48. 9, 12; 57. 14; 58. 6
 godāna 10. 12; 30. 4, 11
 godānakarma 9. 13; 10. 14
 gomaya 35. 11; 63. 9; 79. 11; 85. 8
 gomayapiṇḍa 30. 2, 3, 12, 12
 gomayaloṣṭa 11. 7, 9
 goṣṭha 30. 12
 gautama 76. 16
 grath 6. 11
 granthi 6. 11
 grahaṇānta 72. 5
 grāma 73. 16
 *grāmaṇi 56. 10, 16
 grīṣma 1. 10
 ghṛ *caus.* abhi 18. 15; 31. 3; 41. 3; 79. 9, 10; 85. 7. — ā 4. 8, 10; 13. 15
 ghṛta 25. 7
 ghṛtānvakta 68. 15; 71. 11; 73. 8
 ghoṣavadādi 27. 12
 ghrā — ava 29. 4. — ā 42. 5
 ca 2. 4, 13; 3. 15; 4. 8, 17; 9. 3, 4, 4, 4; 11. 1, 1, 14; 19. 6, 7, 10; 21. 6, 6; 22. 1, 1; 24. 12, 12; 27. 15; 29. 12; 30. 16, 16, 16; 31. 2, 2, 9, 9, 9; 35. 5, 12, 12; 37. 14; 47. 1; 48. 10; 49. 2; 50. 10, 10, 10, 10, 11, 12, 12, 12, 13, 13, 13, 13; 52. 3, 3; 65. 4; 66. 1; 67. 5, 10; 68. 7, 7; 69. 8, 8; 70. 4, 10; 71. 3; 73. 15; 77. 9, 14; 78. 1, 1, 12, 13, 14; 79. 2, 3; 80. 1, 4; 83. 7; 84. 10; 85. 3, 4, 5, 6, 14; 86. 4, 9, 15, 16; 87. 4, 4, 13; 88. 11, 12, 13, 16; 89. 2, 6, 11, 14; 90. 4, 5
 cakra 62, 10

- cakrīvant 74. 8
 cakṣ — ā 47. 9. — pratyā 58. 15. —
 pari 12. 17
 caksus 11. 14
 catur 10. 16; 11. 6; 18. 8; 21. 11;
 22. 9; 32. 2; 41. 15; 42. 11; 52.
 6; 58. 2; 69. 14; 70. 8; 71. 11;
 73. 7; 74. 16; 76. 2; 79. 12; 84.
 3, 5; 85. 17; 88. 10; 89. 10, 15.
 16; 90. 1
 caturakṣara 27. 12
 caturaṅgula 1. 4
 caturgr̥hita 69. 9, 12, 14, 16; 70. 1,
 2, 4, 5
 caturtha 10. 6; 20. 2; 21. 3, 7, 17;
 79. 6; 85. 12
 caturthādi 22. 5
 caturviṁśati 72. 4
 catuṣśarāva 47. 10
 catuṣpatha 63. 10
 catvāriṁśat 72. 4
 cana 27. 7
 candana 50. 11; 52. 15
 candramas 55. 14; 76. 11
 cam — ā 2. 14; 3. 16; 22. 13; 38.
 2; 52. 17; 57. 6, 12, 13; 58. 11;
 62. 12; 85. 8
 car 10. 15; 11. 5; 12. 14; 56. 2;
 72. 6; 74. 12. — pari 19. 2; 70. 16
 caru 84. 5; 86. 12; 90. 2
 carman 18. 12; 51. 1
 citra 12. 16
 citrā 50. 14
 *citrya 65. 1
 cid 87. 4; 88. 12
 cira 26. 12
 ced 10. 17; 11. 8; 84. 11; 87. 3,
 11; 88. 11
 cauḍa 10. 12; 29. 11
 chatra 50. 13; 55. 12; 59. 9; 74. 9
 chad 34. 6. — *caus.* ā 35. 5
 chandas 77. 7; 83. 7, 10
 chid 3. 1; 60. 12. — vi 67. 7; 84.
 4; 89. 7
 chedana 86. 14
 jan 11. 5; 75. 6. — vi 23. 7; 26.
 12. — *caus.* 11. 9, 9, 10; 22. 12;
 24. 14
 jap 7. 10; 10. 8; 17. 10; 38. 6; 58.
 11; 63. 7, 14; 65. 1, 15; 83. 7;
 84. 4; 85. 10, 15; 89. 16. — ā 8.
 8; 17. 16; 24. 15
 jamadagni 76. 16
 jayanta 40. 6
 jayādi 71. 17; 72. 14; 73. 13; 75. 2
 jayābhyātāna 6. 14; 14. 3; 20. 3;
 21. 9; 22. 8; 27. 10; 29. 15; 31.
 1; 34. 9; 36. 3; 52. 17; 66. 5;
 70. 6
 jātūkarnā 77. 1
 jātya 30. 16; 31. 9
 jīvacūrṇa 61. 5
 jīvaviṣaṇa 60. 12
 juhū 69. 8
 jñā 88. 11. — pra 49. 1. — prati
 58. 15. — vi 1. 4, 9; 12. 1, 3, 5,
 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 17; 13. 3;
 27. 13, 14, 15; 29. 12; 52. 4; 87.
 14. — *caus.* sam 48. 16, 16
 jñātikula 13. 14
 jñāna 11. 14
 jyeṣṭhā 47. 8
 jval — apa 74. 7. — pra 35. 13
 tatas 5. 1; 8. 12; 10. 3, 17; 13. 4,
 17; 31. 10; 32. 1, 2, 5, 17; 39.
 14; 48. 7; 50. 5; 51. 5; 52. 3;
 58. 1; 68. 6; 69. 4; 70. 15; 73.
 15; 74. 5, 15
 tatra 37. 12; 70. 10; 76. 1; 84. 7;
 86. 11
 tathā 42. 11
 tad *pron.* 1. 1; 2. 11; 3. 10, 15; 4.
 12; 7. 1, 9; 9. 1, 5; 10. 4, 7, 12,
 17; 11. 3, 4, 4, 6, 7, 8, 14; 12.
 10, 13, 16, 17, 18; 13. 2; 15. 6;
 20. 15, 15; 21. 17; 22. 1, 2, 11;
 24. 14, 14, 15; 26. 2; 27. 2, 6,
 12; 28. 1; 29. 8, 8; 30. 3; 31. 11;
 32. 4, 4, 6, 7; 33. 1; 35. 5, 10,
 12; 38. 4; 41. 15; 42. 11, 14; 44.
 8, 4; 47. 8, 8, 9, 11, 11; 50. 16;
 51. 6, 7, 8; 52. 1, 1; 55. 15; 56.

- 8, 11; 57. 1, 7, 15; 58. 2, 3, 6; 59. 11; 62. 1, 3; 63. 4, 10, 12; 64. 1, 3, 4, 7, 10; 66. 4, 11; 67. 7, 8; 79. 2; 83. 11, 11, 12, 13, 13; 84. 2, 9; 86. 7, 9, 10, 10; 87. 8; 88. 14, 14; 89. 13; 90. 3, 3
tad adv. 38. 1; 58. 10; 62. 11
tadā 27. 1, 1
tan — sam 4. 7, 10; 31. 11
tantumant 69. 13; 84. 3; 89. 2, 6, 16; 90. 3
tap 50. 16. — *abhi* 51. 1. — *nis* 3. 8, 8; 69. 8. — *caus.* 1) **pra* 25. 14; 52. 7
taptodaka 27. 1
tam 78. 8
tarukṣa 77. 1
tādrś 12. 17
tāntumata 84. 5; 90. 1
tittiri 77. 10
tiryañc 30. 7
tilodakapradāna 86. 4
tiṣya 22. 5; 50. 14
tīra 21. 15
tīrtha 56. 1
tu 11. 1, 13; 12. 17; 13. 3; 84. 5, 11; 90. 3
turaṅga 37. 14
tūrṇam 42. 12
tūryanti 22. 14
tūṣṇim 20. 11; 47. 10; 49. 1; 56. 1, 1; 69. 5; 79. 6
tr̥ṇa 2. 15; 28. 12; 38. 4
tr̥ṇabindu 77. 2
tr̥ṭiya 9. 4; 22. 5; 23. 10, 12, 14; 29. 10; 31. 6; 90. 8
tr̥p caus. 78. 12, 12
tejas 50. 16
taiṣṭipakṣa 75. 15
tri 8. 16; 10. 4; 18. 7; 21. 11, 16; 25. 7; 30. 5; 31. 10; 32. 17; 40. 7; 44. 8, 11; 48. 7; 52. 6; 68. 8, 15; 69. 1, 2, 13; 74. 4; 75. 13; 76. 2, 4; 78. 5; 82. 4; 84. 3; 86. 1; 87. 9; 89. 1, 2, 5, 6, 12, 12, 15, 16
triṃśadrātra 88. 16
tridhātu 77. 5
trirātra 9. 6; 10. 5; 20. 1; 56. 2; 89. 4
trivaraṣa 77. 5
trivṛt 2. 8; 6. 8
tris 3. 4, 7, 11, 12; 17. 3, 4, 4; 23. 4; 25. 8; 29. 4; 39. 13; 42. 7; 45. 16; 57. 12; 60. 6, 13; 78. 8; 79. 6
treni 21. 11; 30. 5
tredhā 4. 4
tryaruṇa 77. 5
tryaha 75. 14; 84. 3
trya 62. 2
tvagbila 1. 3
tvaṣṭr 77. 6
dakṣiṇa 2. 4, 5; 3. 14; 4. 9; 7. 6, 6; 8. 5, 8, 10, 10; 9. 14; 15. 10, 10; 17. 12, 16; 22. 10; 24. 15; 25. 2, 2, 11, 11; 27. 1; 30. 4; 33. 10; 40. 5; 54. 14; 55. 8; 56. 15, 16; 59. 9; 60. 8; 62. 9
dakṣiṇatas 2. 15; 3. 16; 4. 1; 8. 17; 38. 6; 44. 7; 51. 8; 76. 17; 77. 10; 81. 12, 15, 17
dakṣiṇapūrva 28. 14; 43. 2; 47. 1
dakṣiṇā 86. 5
dakṣiṇāpada 48. 16
dakṣiṇāpara 87. 8
dakṣiṇāpavarga 44. 8, 11
dakṣiṇāprāgagra 43. 2
dakṣiṇāprāñc 4. 7
dakṣiṇāyana 12. 3, 3
dakṣiṇārdha 23. 7; 88. 6.
dakṣiṇārdhapūrvārdha 4. 12; 13. 17
daṇḍa 2. 9; 9. 7; 50. 13; 55. 10
dadhan 38. 5; 86. 13
dadhi 25. 7; 56. 5
dadhyodana 85. 4

1) In this sense not registered in the dictionaries.

dadhyodanaśeṣa 85. 9
 danta 52. 9
 darbha 2. 3, 5; 3. 1, 5; 7. 1; 15. 5; 43. 2; 76. 9
 darbhataruṇa 3. 11
 darbhapuñjila 21. 11; 25. 8; 30. 5
 darbhamuṣṭi 44. 7
 darbhistamba 30. 13
 darvī 1. 3; 2. 11; 3. 7; 49. 3; 54. 3; 66. 12
 daśan 41. 10, 11, 13
 daśarātra 88. 15; 90. 1
 daśama 27. 7, 11
 daśavāram 83. 6
 daśā 54. 3
 daśāha 84. 4
 dah 86. 16. — vi 87. 7
 dā dadāti 6. 18; 10. 13; 13. 2; 15. 4; 69. 11; 74. 6; 83. 13; 85. 8; 87. 4; 88. 12. — ava 59. 5. — samava 31. 2; 41. 3, 16; 47. 4; 49. 8. — ā 6. 6; 11. 8, 8; 23. 2; 28. 3; 30. 1; 47. 1; 55. 10, 12. — pari 8. 5. — pra 40. 6; 76. 9
 dā dyati — ava 85. 7
 dārumaya 87. 6
 dārvihomika 47. 11; 69. 7, 7
 dālbhya 37. 14
 diś v. — samā 70. 5. — upa 79. 7. — pra 47. 1, 2. — sampra 9. 13
 diś n. 10. 7; 40. 1; 43. 8; 55. 13; 73. 5; 75. 17; 87. 8
 dirghasattra 61. 3
 dirghābhiniṣṭānānta 27. 12
 duḥkha 27. 2
 duḥśrta 87. 14
 duṣṭa 88. 7
 duhitṛ 13. 2; 29. 8
 dūraga 60. 7
 dūrvā 28. 3; 78. 7; 85. 2
 dūrvāropanodadhidhāvanavarjam 78. 10
 dṛś 63. 14; 65. 1. — caus. 26. 12. — abhivi 74. 3, 5
 dṛṣatputra 22. 7, 7
 deva 12. 1, 5, 7; 36. 4, 11, 12, 13;

42. 12; 76. 14; 78. 11; 84. 13; 85. 6
 devatā 73. 9; 74. 16; 84. 16; 86. 9
 devayajña 83. 11; 84. 13
 deśa 2. 1; 27. 2; 31. 11; 80. 15; 81. 17
 dehalī 80. 17
 daiva 12. 2, 5, 8
 daivamānuṣa 52. 4
 dyut caus. ava 3. 10
 dravya 2. 7
 dru — anu 69. 10
 dvaya 7. 1; 15. 5
 dvādaśa 85. 13
 dvādaśagr̥hita 69. 9
 dvādaśan 72. 5
 dvādaśarātra 9. 6; 56. 2; 89. 5
 dvādaśāha 67. 7; 79. 2; 84. 4; 89. 7
 dvāra 51. 1
 dvārasthūṇā 33. 10
 dvārya 28. 13
 dvi 2. 6; 9. 3; 27. 15; 29. 4; 34. 10; 35. 2; 36. 13; 40. 3; 42. 3, 13; 72. 8; 74. 13; 78. 6; 81. 1; 86. 2, 16, 17; 89. 11, 12, 15
 dvija 84. 13
 dviṭṭya 9. 3; 23. 10, 12, 14; 28. 1; 29. 10; 31. 5; 67. 6; 75. 13
 dvināman 28. 1
 dvis 8. 10; 25. 2; 85. 7, 7
 dvyakṣara 27. 11
 dvyaha 84. 3
 dhanamjaya 77. 4
 dhanvantari 76. 13
 dharmā 86. 10, 10
 dhā 27. 11. — api 3. 6; 51. 1; 56. 6. — ava 53. 8. — ā 3. 9, 13; 4. 4; 8. 16; 26. 4; 51. 2; 54. 3; 56. 2; 65. 5, 9; 67. 7, 12; 68. 2, 15; 71. 12; 73. 8; 74. 16; 87. 13, 13. — abhyā 36. 14; 66. 11; 79. 12. — upasamā 2. 2; 13. 15; 20. 3; 21. 9; 22. 8; 23. 8; 27. 9; 29. 14; 31. 1; 34. 9; 40. 2; 43. 2; 48. 9; 51. 2; 60. 1; 66. 5; 73. 6; 74. 2. — ni 3. 8, 14, 15; 21. 16; 22. 14;

26. 10; 30. 7, 12, 13; 38. 4; 44. 7, 11; 51. 6; 54. 2; 67. 13; 83. 3; 85. 3, 4. — *abhini* 51. 11. — *upani* 10. 4; 21. 17. — *saṃni* 20. 15. — *pari* 3. 13; 6. 3, 12; 13. 11; 52. 16; 54. 2; 88. 8. — *vi* 84. 2; 89. 2, 6. — *caus.* ā 8. 13; 72. 9. — *pari* 1. 13; 5. 14; 13. 7. — *prati* 26. 6
- dhā dhayati 74. 8
dhātṛ 77. 6
dhānā 31. 8; 32. 1; 78. 11
dhānāprāsana 32. 6
dhānya 81. 4
dhānyanicaya 81. 5
dhāv 78. 8
dhūma 42. 5
dhr̥ 1. 8, 8, 9; 3. 4; 18. 6; 19. 5; 74. 9; 76. 4
dhenu 69. 12
dhaumya 37. 13
dhyā 2. 6; 4. 8
dhruva 19. 10, 11; 84. 17
na 4. 8; 10. 3, 14, 14, 17; 11. 2, 5, 5, 12; 12. 16, 16; 13. 3; 23. 2; 26. 11, 12; 27. 7; 31. 11; 37. 14; 39. 14; 51. 1; 56. 2; 60. 8, 11, 11; 61. 3, 7; 62. 3, 6; 74. 6, 7, 8, 8, 8, 9, 9, 9, 10, 10, 10, 10, 10; 75. 15; 78. 13, 14; 79. 11, 11, 11; 84. 8, 11; 86. 13
nakta 74. 6
nakṣatra 1. 11; 19. 8, 9, 10; 21. 8; 22. 3, 4; 33. 7; 34. 9; 39. 15; 50. 13; 55. 7, 8; 62. 8, 14; 71. 6; 73. 4; 76. 11
nakṣatranāman 28. 1
nakha 3. 1
nādi 63. 13
nam 4. 4. — *saṃ* 80. 5
namaṣ 90. 6, 6
namaskāra 45. 14
namasy 78. 5
- navan 63. 8; 70. 10
navanīta 25. 12
navarātra 89. 17
nah — *saṃ* 2. 10; 6. 9. — *upasam* 2. 11
nānāgotra 58. 2
nāndīśrāddha 85. 1
nāpita 51. 8
nābhi 23. 4
nābhideśa 8. 6
nāmadheya 78. 2
nāman 7. 10; 27. 11, 15
nāmādeśam 44. 10
nāsikāchidra 22. 11
nitya 4. 13; 19. 5; 65. 4; 74. 6; 89. 14
nid — *prati* 12. 18
niyama 58. 5
nirasana 86. 14
1) nirdaśatā 24. 12
niṣṭi 13. 2
nī 83. 14. — *anu* 22. 11. — *saṃava* 42. 6. — ā 3. 3; 7. 4; 15. 8; 52. 4; 56. 5, 5, 5; 60. 13. — *saṃā* 30. 3. — *ud* 21. 12. — *saṃud* 52. 15. — *upa* 1. 5, 10. — *ni* 42. 8; 57. 3; 81. 6; 82. 9, 12; 83. 1. — *upani* 44. 8. — *pari* 16. 12; 17. 4. — **vi* 30. 5
nīllohita 60. 6
naimittika 89. 12
naiyagrodha 2. 9
nairṛta 86. 14
nyagrodha 65. 4
nyagrodhāvarodha 22. 6
pakṣa 2. 4
*pakṣas 62. 8
pakṣātyaya 89. 13
pacchas 9. 1
pañcan 36. 14; 42. 9; 50. 5; 70. 15; 83. 14; 84. 1, 9; 89. 15
pañcama 83. 4; 88. 11
pañya 59. 5

pat 23. 2. — abhini 64. 7. — samni
 12. 10. — *caus.* ni 22. 10; 38. 5
 pati 42. 10
 pattas 22. 14
 patni 40. 14; 79. 6, 7
 patnyodana 40. 14
 pad *n.* 27. 1
 pad *v.* 60. 8, 11; 61. 3. — abhi 7.
 10; 9. 14; 60. 9. — ud 84. 11. —
 upa 84. 10. — ni 51. 7. — pra
 24. 12; 28. 14; 50. 15. — prati
 11. 14; 45. 14; 56. 6; 61. 15; 71.
 17; 72. 14; 73. 13; 75. 2. — sam
 47. 8. — *caus.* pra 74. 1
 pada 17. 6, 10
 padakāra 77. 11
 payas 21. 8; 40. 1; 66. 10
 payodadhipṛṣadājya 86. 12
 parama 83. 15
 parāñc 45. 11
 parāśara 77. 5
 parikarman 51. 17
 paricaryā 67. 8
 pariceṣṭā 69. 7, 7
 paridā 23. 7; 26. 8; 61. 4
 paridhi 2. 11
 paridhidāha 88. 4
 paridhisamdhī 4. 7, 9
 pariṣecana 32. 6; 85. 9; 86. 13
 pariṣecanānta 72. 1, 14; 73. 14; 75. 3
 paristaranaḍāha 87. 15
 parogoṣṭha 41. 16
 parṇapuṭa 41. 15
 parṇavihāra 41. 5
 paryagni 3. 11
 paryagnikṛta 48. 15
 parvan 19. 7, 8; 32. 7; 66. 11; 71.
 5; 73. 3; 89. 9
 palāśa 10. 6; — 41. 6; 42. 3, 11
 palāśapalāśa 24. 15

pavitra 3. 1, 4, 12, 12; 85. 3
 pavitrāntarhita 3. 3, 9
 paś 22. 1
 paśavya 66. 10
 paśu 22. 1
 paścāt 2. 3; 4. 2; 81. 13, 15; 85. 6, 9
 paścārdha 51. 16; 88. 6
 1) pāka 42. 12
 pākayajña 78. 13
 pāṇi 9. 14; 20. 16; 23. 2. 4; 25. 12;
 60. 8; 85. 14
 pānigrahaṇa 67. 10
 pātra 2. 6; 3. 3, 3; 45. 15; 85. 3, 17
 pātrasaṃkṣālaṇa 83. 1
 pāda 56. 15
 pādya 56. 6, 11
 pāpāha 12. 16, 17
 pārāyaṇasamāpti 78. 9
 pārvaṇa 67. 11
 pārvaṇavat 89. 13
 pārṣṇi 27. 1
 palāśa 1. 2; 2. 9; 50. 9; 51. 2; 56.
 1; 71. 11
 2) *pinkṣāṇi 81. 3
 piṇḍa 44. 11
 pitāmaha 44. 9
 pitṛ 12. 3, 6, 11; 27. 13; 43. 1, 3;
 44. 9; 48. 9, 12; 50. 7; 78. 1, 12;
 83. 12; 84. 14; 85. 13; 86. 1, 1
 pitṛpātra 86. 1
 pitṛyajña 83. 12; 84. 14; 89. 13
 pitṛsaṃyukta 12. 4, 6, 12
 piś *caus.* 22. 7
 pūṃs 22. 12; 24. 14
 pūṃsavana 22. 5
 puṇya 1. 11; 12. 10; 21. 8; 33. 7;
 34. 8; 39. 15; 62. 7, 14; 71. 6;
 73. 4
 puṇyalakṣmika 11. 14
 puṇyāha 12. 14, 15

1) In the same sense and the same context this word is used Āp. G 20. 15. Böhlingk und Roth translate "ganz jung". I should prefer to translate "quickly digesting".

2) Not registered in the dictionaries.

- puṇyāhakāla 85. 13
 putra 22. 1; 27. 11; 29. 3
 punar 3. 8, 12; 12. 2, 4, 5, 7, 8, 9,
 12, 13; 13. 3; 62. 1, 2, 3, 6; 67.
 7; 88. 3
 punarādheya 90. 3
 punarvasu 67. 12
 puṇnāmadheya 1. 12
 purastāt 1. 1; 2. 3; 9. 5; 21. 16;
 32. 7; 48. 5, 10; 50. 2: 70. 14;
 81. 11, 14
 purā 50. 15
 purāṇa 9. 12
 puroḍāśa 86. 12
 pulaka 53. 14, 15
 pū — ud 3. 4, 12; 69. 8; 85. 4
 pūrṇapātra 85. 8
 pūrṇāhuti 69. 9, 11; 90. 4
 pūrva 19. 3, 4; 35, 10; 56. 6; 70.
 17; 88. 13, 14
 pūrvapakṣa 12. 4, 5; 85. 1
 pūrvavat 72. 8; 73. 6; 74. 14; 75.
 4; 89. 7
 pūrvāpara 7. 1, 2; 15. 5, 6
 pūrvārdha 51. 1
 pūrvāhṇa 12. 7, 7
 pūrvedyus 85. 1
 pṛthak 49. 3; 78. 2, 2
 pr̥ṣṭha 42. 8
 pr̥sthavaṃśa 34. 4
 pṛthivī 85. 15
 pṛ̥ 3. 3; 7. 4; 15. 8; 35. 13; 45.
 16; 69. 9; 85. 17
 paitṛka 86. 14
 pautrya 66. 10
 pauroḍāśīya 9. 7
 paurṇamāsī 30. 15; 32. 5; 67. 11;
 75. 6, 16
 pyā — *caus.* ā 49. 1
 prakṣālitapāṇipāda 79. 7
 prach 8. 17; 21. 17; 85. 10. — pari
 11. 6
 prajananārtha 11. 3
 prajāpati 4. 8; 76. 10
 prajñā 10. 16; 11. 1
 praṇava 68. 1, 2, 2
 praṇitā 3. 5
 praṇitāpraṇayana 2. 12
 praṇitāvat 3. 6; 85. 4
 prati 8. 5; 17. 13; 74. 7; 87. 9
 pratigrahaṇa 85. 5
 pratimantram 88. 8
 pratihomam 88. 15
 pratyakśīras 48. 15
 pratyānmukha 7. 2, 3; 9. 5; 15. 6, 7
 pratyasana 86. 13
 pratyekam 70. 5
 prathama 9. 7; 30. 14; 31. 4; 73.
 7; 74. 14; — prathamam 11. 5
 prathamagarbhin 21. 7
 prathamavāsya 6. 5
 prathamottama 42. 4; 73. 13; 75. 2
 pradakṣiṇa 8. 16; 10. 8; 16. 12;
 42. 7; 53. 8; 81. 5; 85. 2
 *pradoṣa 75. 15
 pradhāna 11. 3
 pradhānāhuti 72. 8; 74. 14
 prapitāmaha 44. 10
 prabhṛti 73. 12; 75. 1
 pramāda 84. 3
 prayatavastra 21. 4; 66. 4
 pravarta 50. 12; 54. 3
 pravasathakalpa 71. 1
 pravāsa 61. 4, 9; 84. 8, 10
 praśna 30. 14; 67. 6; 90. 8
 prasavya 45. 16
 prāk 10. 14; 47. 7; 65. 4; 89. 11
 prāgagra 2. 3
 prānmukha 2. 16; 3. 16; 7. 2, 3;
 15. 6, 7; 53. 7
 prācīnakumba 3. 14
 prācīnapravaṇa 1. 13
 pracīnāvīta 43. 1
 prācīnāvītin 77. 10; 81. 17
 prājāpatya 70. 3; 75. 8; 89. 1, 6;
 90. 2
 prāñc 4. 10; 10. 7; 17. 4; 22. 10;
 40. 1; 58. 11; 73. 5; 75. 17
 prāṇa 3. 4; 48. 16
 prāṇāyāma 76. 4; 88. 15
 prātar 19. 2, 4; 39. 13; 67. 9; 70.
 16, 18

prādeśamātra 3. 1
 prāyaścitta 48. 10; 84. 2; 88. 14;
 89. 12
 prāśanakalpa 29. 9
 prāśanārtha 31. 8
 priya 13. 2, 3
 prūṣita 64. 10
 pretapātra 86. 1
 praiṣakṛt 7. 3; 15. 7
 prokṣaṇī 3. 6
 prokṣaṇipātra 2. 12
 proṣṭhapada 22. 6
 plu — *caus.* paryā 53. 9
 phala 64. 7
 phalaśruti 86. 8
 phaliṅgu 77. 10
 phalīkaraṇamīśra 23. 8
 phalīkaraṇamuṣṭi 59. 9
 phalīkṛ 79. 7
 phalodaka 78. 5
 phalgunī 13. 1; 50. 14
 phālgunī 47. 7
 badh — *pra* 54. 3
 babhru 77. 5
 babhrumūtra 61. 8
 barhis 48. 10
 bali 32. 3; 67. 5; 79. 1; 81. 6; 82.
 8, 12; 83. 12; 84. 6
 balimantra 78. 13
 bastājina 1. 7
 bahu 11. 12
 bahutā 61. 7
 bahupaśu 11. 9
 bahula 47. 8
 bādara 50. 11; 53. 8, 13
 bāndhava 10. 16; 11. 1, 1
 bāhu 8. 5; 17. 13
 bila 1. 4
 bilavant 3, 6
 bṛhaduktha 77. 2
 bṛhaspati 76. 10
 bailva 2. 9
 bodhāyana 77. 12

brahmacarya 10. 15; 67. 8; 72. 5;
 74. 6; 79. 3
 brahmacārin 20. 2; 75. 3
 brahman 2. 14; 16. 7; 68. 1; 76.
 10; 84. 15, 17
 brahmayajña 83. 11; 84. 15
 1) brahmavarcavṛd 1. 8
 brahmāyatana 2. 5, 15
 brāhmaṇa 1. 5, 6, 7, 9; 21. 8, 9; 22.
 2; 28. 1; 29. 13; 33. 7; 35. 9, 14,
 14; 36. 1, 3; 37. 11; 46. 16; 53.
 14, 15; 56. 9; 58. 2; 66. 9; 70.
 15; 78. 10; 85. 1, 11
 brāhmaṇapratisiddha 21. 2
 brāhmaṇasambhāṣa 21. 4; 66. 4
 brāhmaṇī 22. 2
 brū 59, 4; 61. 9. — *anu* 9. 1
 bhaga 12. 12, 14
 bhagasamṣyukta 12. 13
 bharadvāja 76. 16; 77. 12
 bhartṛ 67. 10; 79. 8
 bhasaddeśa 21. 1
 bhāradvāja 9. 11
 bhāryā 29. 2; 61. 4
 bhāṣ — *sam* 55. 15; 74. 8
 bhikṣ 10. 3, 4
 bhid 86. 15; 87. 4, 5
 bhuj 58. 2; 74. 7, 7, 7. — *caus.* 22.
 2; 29. 14; 58. 2; 70. 15; 78. 11;
 85. 2, 11
 bhū 2. 4, 4; 9. 11; 10. 5, 15; 11.
 12; 12. 11; 13. 3; 20. 2; 21. 5;
 27. 2, 7; 32. 2; 33. 1; 35. 13, 13;
 39. 13; 42. 14, 15; 47. 10; 48. 9;
 50. 7; 54. 1; 55. 15; 58. 1; 60.
 7; 62. 11; 66. 2; 74. 1; 79. 8, 11;
 86. 6, 11. — *parā* 37. 15. — *pari*
 37. 12
 bhūta 83. 12
 bhūtayajña 83. 13
 bhūtapravāka 58. 15
 bhūti 84. 14
 bhūtiyajña 84. 14

- bhūmi 35. 1; 62. 12
 bhṛgu 76. 14
 bhedana 86. 14
 bhojanasthāna 85. 3.
 bhos 9. 1
 bhrātṛ 16. 13
 maghā 13. 1
 maṅgalya 11. 6
 maṇi 50. 11, 12; 53. 7, 8, 13, 14, 15, 15
 maṇikuṇḍalabandhana 54. 15
 maṇidhāraṇa 54. 1
 matasna 49. 2
 math 2. 2; 19. 5; 68. 1
 mad 10. 3; 60. 8, 12
 madanti 73. 7, 14; 74. 14
 madhu 25. 7; 35. 12; 56. 5; 66. 3
 madhuparka 56. 7; 57. 7; 58. 4
 madhya 38. 3; 40. 6; 80. 11, 17; 81. 10; 82. 5
 madhyatas 6. 8
 madhyamdina 12. 8, 9, 10; 39. 13; 51. 2; 65. 4; 67. 12
 madhyama 3. 14; 24. 15; 41. 2; 62. 9
 man manati — samā 1. 7; 19. 4; 71. 2
 man manyate 10. 3. — anu 36. 2
 manas 4. 8; 11. 13
 manasvant 70. 1; 84. 2
 manu 84. 15
 manuṣyayajña 83. 13; 84. 15
 mantra 4. 4; 25. 12; 65. 15; 73. 9; 74. 15; 79. 2; 80. 4
 mantray — anu 18. 9; 29. 2, 3; 63. 4, 10, 12; 64. 1, 3, 5, 7, 10. — abhi 6. 3; 13. 11; 16. 8; 25. 3; 31. 10; 51. 8, 10, 11; 55. 9; 58. 6, 17; 59. 4, 12; 61. 10; 62. 4; 87. 1, 5, 7, 14; 88. 2. — ā 28. 2; 61. 9. — prati 56. 8, 11; 57. 1, 7, 15; 58. 3
 mantravant 21. 5
 mantravarjam 78. 14
 mantrānta 4. 13
 marut 76. 14
 malavadvāsas 21. 2, 3
 mah 36. 4, 7, 10, 12, 12, 13
 mahant 84. 9
 mahānagna 74. 4
 mahāyajña 83. 14; 89. 14
 mā caus. pari 35. 6
 māṁsa 49. 8
 māṁsaśeṣa 50. 7
 māghī 47. 7; 75. 16
 mātāputra 27. 8
 mātāmaha 78. 1
 mātṛ 26. 4; 27. 13
 mārga 42. 9
 mās 21. 7; 22. 5; 29. 8; 85. 12
 māsa 32. 3; 75. 15
 māsiśrāddha 42. 16; 50. 7; 86. 6
 mindāhuti 72. 8; 74. 13; 86. 16
 mī — pra 67. 10
 mīdhuṣī 40. 6
 mil caus. sam 73. 15
 mukha 20. 14, 14
 muc — upa 55. 8, 9. — *pari 26. 13. — prati 53. 11; 54. 14; 55. 1
 muni 37. 14
 mūtra 60. 13
 mūrdhan 18. 6; 22. 14; 23. 2; 29. 4
 mūladaṇḍāratni 1. 3
 mṛgaśiras 67. 11
 mṛj — anu 3. 2. — ud 23. 4. — pari 80. 6. — sam 3. 8; 69. 8. — caus. 76. 3; 79. 10
 mṛtyu 77. 6
 mṛṇmaya 74. 7
 mṛś — abhi 8. 6; 17. 13; 20. 16; 22. 14; 24. 14; 25. 14; 26. 1, 2; 34. 1, 2, 7; 35. 2; 46. 6; 62. 8, 12. — ava 27. 2. — sam 5. 11; 28. 13; 62. 10
 mekhalā 2. 8; 6. 8; 51. 17
 medhājanana 10. 6; 29. 9
 maithuna 56. 2
 mauñja 2. 8; 6. 8
 maurva 2. 8
 yaj 12. 16; 19. 8; 32. 7; 42. 10, 12; 66. 11. — caus. 18. 14
 yajurveda 77. 8; 83. 8

- yajus 79. 6
 yajña 83. 4; 84. 1, 9
 yajñasamṛddhi 84. 7
 yajñopavīta 2. 14; 3. 16; 22. 12;
 52. 17; 58. 10; 62. 11
 yajñopavitin 82. 5
 yatra 10. 6; 26. 2; 27. 2; 33. 1;
 37. 12; 55. 15; 58. 10; 75. 17;
 87. 12
 *yatharṣi 29. 11
 yathā 12. 16; 42. 5, 11, 14; 48. 9;
 58. 4; 70. 5
 yathākāmi 58. 6; 70. 6
 yathādevatam 4. 14
 yathārtham 2. 7; 18. 9; 55. 15;
 86. 5
 yathālabham 84. 12
 yathāliṅgam 66. 1
 yathāśraddham 86. 5
 yathāsvam 78. 1
 *yathoḍham 40. 6, 7
 *yathopajñam 29. 11
 yathopadeśam 67. 5, 9; 85. 1
 yathopapanna 67. 9
 yathopapādam 2. 13; 51. 15
 yad *pron.* 2. 12; 10. 3; 11. 3,
 4, 13; 13. 1; 21. 6, 6, 15; 29. 9;
 32. 4, 4, 6; 37. 12; 42. 13; 47.
 8; 54. 1; 59. 11; 60. 8, 11; 62.
 1, 3; 83. 4; 84. 1, 6, 8, 10; 86.
 7, 9, 9, 10, 11
 yad *coni.* 1. 8; 83. 11, 11, 12, 12, 13
 yadaśāniya 79. 1
 yadā 21. 2; 26. 13
 yadi 11. 9, 10, 11; 23. 1, 4; 24. 14;
 26. 12; 39. 14; 58. 6; 60. 1, 7;
 61. 7, 8; 62. 7, 11, 13; 63. 3, 8,
 10, 12, 15; 64. 2, 4, 7, 10; 70.
 18; 74. 7; 85. 13
 yam 73. 15. — upani 21. 12; 30.
 2, 6. — pra 9. 8; 13. 4; 51. 17;
 57. 12; 79. 7
 yama 76. 11
 yava 19. 2; 35. 11; 70. 16; 85. 4
 yavodaka 85. 9
 yā *desid.* pra 71. 1
 yājñika 67. 13; 71. 12
 yāyājūka 11. 8
 yāvajjivam 19. 2; 70. 15
 yāvant 31. 10; 32. 2
 yugma 85. 1
 yuj 79. 4. — pra 2. 7. — *caus.* 62. 8
 ratha 62. 7
 rathakāra 1. 11
 rathārohaṇa 62. 7
 rabh — anvā 3. 17; 19. 9
 ram — anu 11. 13
 rākṣasa 86. 14
 rājan 36. 7, 10; 53. 14, 15; 56. 9,
 16; 76. 11, 11, 11, 12, 12
 rājanya 1. 5, 7, 10; 2. 8, 10
 rāti 55. 15; 57. 12
 rātri 60. 12; 61. 5; 74. 1; 82. 11;
 89. 1, 5
 rāṣṭrabhṛt 6. 15; 14. 3; 20. 3; 21.
 9; 22. 8; 27. 10; 29. 15; 31. 1;
 34. 9; 36. 4; 52. 17; 66. 6; 70. 6
¹⁾ *rāsabha 35. 12
 rudra 76. 12, 13
¹⁾ *rudrāṇi 80. 9
 ruh — ava 74. 9. — *pratyava* 33.
 1; 58. 3, 4. — ā 74. 9. — *vi* 66.
 3. — *caus.* 78. 7. — *adhi* 34. 4
 rūpa 10. 16, 17
 rohiṇi 67. 11; 75. 15
 rohita 18. 12
 raudra 86. 14
 raurava 1. 7
 lakṣaṇa 11. 12
 labh 62. 7, 13. — ā 48. 9; 85. 14
 lavaṇodakamiśra 38. 5
 lākṣaṇa 11. 13
 lāja 16. 14
 likh—pari 33. 8
 lip—anu 52. 13, 15, 16. — *upa* 85.
 9. — *pra* 52. 11

1) Not registered in the dictionaries.

- loka 12. 15; 86. 10
 loman 7. 7; 15. 11; 25. 12
 loṣṭa 11. 6
 lohitāyasa 30. 7
 laukika 2. 2; 68. 1; 71. 3
 vac 45. 11; 58. 14; 63. 9; 67. 8;
 83. 5; 86. 7; 89. 3, 7; 90. 2. —
caus. 17. 2; 29. 14: 85. 11
 vacana 37. 13; 79. 9
 vatsa 19. 9; 74. 4
 vad 60. 5. — vi 11. 1. — sam 59. 11
 vanaspati 65. 11
 vap 51. 13. — pra 30. 7. — *caus.*
 1. 12; 10. 13; 30. 11, 11; 51. 15,
 16; 73. 4. — ni 51. 15
 vap—adhi 23. 8. — ā 16. 14; 17.
 4; 24. 12. — ni 2. 2; 30. 3; 31.
 9; 38. 3; 85. 9. — nis 3. 10; 47.
 10; 79. 4. 4. — prati 61. 6
 vapā 49. 1, 2, 4
 vapāśrapaṇī 48. 11; 49. 2
 vayas 64. 4
 vara *neutr.* 6. 18; 10. 13; 15. 3;
 30. 1; 69. 11
 vara *masc.* 12. 18
 varuṇa 76. 12
 varūthin 77. 3
 varmin 77. 3
 varṣa *neutr.* 9. 12; 72. 5
 varṣa *masc. plur.* 1. 10
 varṣīyas 56. 6
 valmika 66. 3
 vas vaste 1. 7
 vas vasati 21. 15. — upa 19. 7; 89.
 1, 5. — vipra 28. 3. — *caus.* ud
 3. 11; 79. 10
 vasanta 1. 9
 vasiṣṭha 76. 17; 77. 6
 vasu 76. 13
 vah 11. 3; 18. 9, 9, 12. — ā 11. 4.
 — vi 13. 1. — *caus.* ā 40. 3; 42.
 11; 43. 3
 vā 1. 2, 10, 11; 2. 1, 2, 3, 9, 11,
 13; 8. 10; 9. 12; 10. 5, 7, 7, 15;
 17. 5, 5; 18. 6; 19. 2, 5; 21. 15;
 22. 5, 5, 6, 6, 6; 25. 2, 8; 27. 12;
 29. 12; 30. 13; 31. 7; 32. 3, 3;
 37. 12; 40. 1, 1; 42. 5, 11, 14, 16;
 45. 13; 47. 11; 56. 3, 9, 10, 16;
 57. 12; 58. 11, 11, 11, 15, 15; 60.
 5; 67. 10, 11, 12; 68. 1; 69. 9,
 12; 70. 12, 16; 71. 2, 12; 72. 4,
 5, 15; 73. 5, 13; 74. 1, 4; 75. 2,
 6, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 14, 16, 16,
 17; 78. 6, 14; 79. 4; 83. 2, 3, 6;
 84. 3, 4, 6, 6; 85. 1; 86. 1; 87.
 8; 89. 3, 4, 15
 vā—pra 53. 7
 vāgyata 19. 8; 20. 11; 22. 3; 55.
 7; 74. 1
 vāc 73. 15
 vājaratna 77. 3
 vājaśravas 77. 3
 vātsapra 26. 1
 vānaprastha 77. 14
 vāmadeva 77. 4
 vāyu 76. 10
 vāruṇa 84. 4; 89. 16
 vāsas 1. 6, 8, 13; 2. 7; 5. 11; 13.
 4; 35. 5; 69. 12; 73. 15; 74. 6
 vāstu 35. 5, 12; 37. 12, 13
 vāstuśamana 35. 10
 1) *vāha 81. 1
 viṃśatirātra 88. 16
 vichitti 90. 3
 vitta 10. 16, 17
 vid vetti 11. 9, 10, 11, 12, 14; 37.
 14; 54. 15. — *caus.* 56. 4, 8, 11;
 57. 1, 5, 7, 13, 14; 58. 1; 79. 8.
 — prati 79. 9
 vid vindati 78. 14; 84. 8
 vidhātṛ 77. 6
 *viparyāsa 86. 16; 88. 8
 vivāhakaraṇa 10. 16
 viś—upa 2. 16, 16; 3. 16, 17; 8.
 17; 51. 8, 16; 53. 7; 63. 4; 66.

1) In this sense not registered in the dictionaries.

- 3, 3; 83. 5. — abhyupa 62. 14.
— pra 35. 14; 36. 2, 3. — sam
26. 8. — upasam 21. 5. — *caus.*
upa 18. 12. — pra 35. 14
viśākhā 50. 14
viśeṣeṇa 1. 12
viśva 36. 12, 13; 76. 13; 85. 6
viśvāmitra 76. 16
viṣ—pari 33. 7; 46. 16. — *caus.*
pari 35. 9; 37. 12; 66. 9
viṣṇu 76. 12
visarjana 85. 6
vrkṣa 41. 17; 65. 4; 71. 12
vṛt 60. 8. — ā 8. 17; 45. 11; 74.
15, 16. — abhiparyā 45. 12, 13.
— vyā 45. 12. — upavyā 85. 13.
— *samā 59. 9. — ni 88. 13. —
caus. ā 83. 6. — upapra 47. 2
vṛttikāra 77. 12
vṛddhi 1. 9
vṛdh *caus.* 1. 8
vr̥ṣ—ava 64. 10
veda 50. 9
vedabrahmacarya 9. 12
vedādi 83. 6
vedādhyayana 9. 13
vediloṣṭa 11. 6, 8
veṣṭ *caus.* 73. 16. — pari 60. 7. —
sam 24. 15
vai 12. 15; 50. 16; 60. 7; 83. 4, 14
vaikaṅkata 1. 2; 69. 4
vairānika 86. 8
vaisampāyana 77. 10
vaiśya 1. 6, 8, 10; 2. 9, 10; 53.
14, 15
vaisravaṇa 76. 12
vaiśvadeva 75. 12; 79. 4; 83. 2
vaiṣṇava 85. 8
vyadh—ud 78. 8
vyāvṛt 45. 12
vyāvṛti 52. 4
vyāhṛti 4. 17; 9. 3, 4; 68. 2; 70.
4; 79. 11, 17; 90. 6
vraj 63. 10, 12. — pra 60. 1. —
anusam 56. 7
vraja 50. 15; 51. 2, 16
vrata 21. 2; 72. 6; 74. 12; 84. 12
vratapati 72. 8
vratādeśavisarjana 71. 5; 73. 1, 1
vratānta 72. 14
vrihi 19. 2; 70. 16
śams — pra 11. 4; 47. 9
śak 10. 17.
śakaṭa 81. 4
śakṛdṛiti 63. 7
śaṅku 60. 5
*śamkhin 76. 1
śata 84. 16
śatakṛtas 83. 6
śam *caus.* 37. 13; 68. 8
śamanīya 68. 7
*śamaratha 62. 11; 63. 3
śamīmaya 69. 2, 4
śamyā 2. 11; 3. 13, 14
*śāyanadeśa 80. 12
śaraṇa 35. 10
śarad 1. 10
śarāva 22. 13; 38. 2
śarīra 74. 10
śalalī 21. 11; 30. 5
śalālugrapsa 21. 12
śava 74. 10
śātyāyanibrāhmaṇa 86. 11
1) *śāḍvala 35. 11
śānti 73. 7, 14; 74. 15; 75. 2
śālā 33. 6
śālākarma 33. 6
śālmālimūla 9. 11
śāśvata 84. 17
śās—sam 21. 3; 72. 1; 75. 3
śīras 73. 16
śīrastas 26. 10
śīsīra 1. 11
śī 26. 2. — upa 52. 3
śīta 52. 3, 4
śītoṣṇa 30. 3

- śuci 27. 8
 śūdra 74. 8
 śūla 49. 3
 śūlagava 39. 15; 40. 3, 5, 9; 42. 12
 śeṣa *n.* 42. 8; 47. 5
 śeṣa *adj.* 86. 8
 *śoṣyanti *see* sū
 śmaśāna 63. 12
 śmaśānaloṣṭa 11. 7, 11
 śmaśru 51. 15
 śravaṇakarma 30. 15
 *śravaṇāpakṣa 75. 5
 śrā 79. 8. — *caus.* 21. 8; 40. 1; 47. 12; 49. 2, 3; 70. 8
 śrāddha 50. 7
 śrāvaṇī 30. 15
 śri—adhi 3. 10; 69. 8; 79. 8. — *ud* 33. 10; 34. 2. — *pari* 67. 13
 śru *caus.* 72. 15
 śrotriyāgāra 19. 5
 śloka 11. 13
 śvagrahaprāyaścitta 38. 1
 śvopasprṣṭa 38. 1
 śvas 48. 9; 50. 6; 74. 1
 ṣaṭ 41. 6
 ṣaṭkapāla 47. 10
 ṣaṭtaya 74. 2
 ṣaṣṭirātra 89. 1
 ṣaṣṭha 29. 8; 85. 12
 ṣaṣṭhaprabhṛti 89. 15
 ṣoḍaśavarṣa 10. 12
 saṃlakṣaṇa 11. 4
 saṃvatsara 9. 6; 10. 14; 56. 2; 72. 6, 6; 74. 12, 12; 85. 12
 1) *saṃvadānī 80. 16
 saṃvartavāta 63. 15
 saṃvāda 59. 8
 saṃvādajayana 59. 8
 saṃvāsa 11. 2
 saṃsarga 78. 8
 saṃskāra 47. 11; 86. 13
 sakṛd 2. 13; 4. 4; 8. 10; 25. 2; 41. 2, 2; 51. 5
 saktu 32. 3; 78. 11
 saj—ā 41. 17
 satati 83. 14
 satilagandhodaka 85. 17
 satyaśravas 77. 7
 satvavant 77. 3
 sad 4. 7. — *caus.* 3. 5. — ā 85. 5
 sadasaspati 75. 13
 sadyas 9. 6
 sanābhi 42. 14
 sani 58. 17
 sapāśa 50. 11; 53. 8
 sapiṇḍī 86. 5
 sapiṇḍikaraṇa 85. 12
 sapṭataya 74. 3
 saptan 8. 16; 17. 6; 42. 11
 saptama 17. 10; 35. 12; 74. 4
 saptarātra 89. 5
 sabhā 38. 2, 4
 sama 2. 1, 16; 84. 16; — *saman* 3. 4
 samantam 4. 3
 samayā 63. 10, 12
 samāja 74. 10
 samānam 22. 4; 63. 3; 69. 6; 88. 5
 samāmnāna 86. 8
 samitsamāropana 71. 2
 samitsamāropanopāvarohaṇa 71. 2
 samidh 8. 12; 50. 9; 51. 2; 56. 1; 65. 5; 67. 8; 68. 15; 71. 11; 73. 8; 74. 16; 79. 12
 sambhāra 1. 1; 47. 9; 51. 5
 saṃmārga 3. 8
 saṃmita 34. 1
 saṃmukha 73. 16
 sarpa 31. 11; 32. 3
 sarpadevajana 77. 9
 sarpasṛti 63. 5
 sarpāhuti 31. 8
 sarpirmisra 49. 9
 sarpis 21. 16
 sarva 1. 11; 2. 13; 3. 7; 9. 4; 10. 13, 17; 12. 10; 21. 5; 32. 6; 41.

1) Not registered in the dictionaries.

2; 51. 5; 56. 3; 57. 13; 66. 11; 73. 12; 75. 1, 13, 14; 77. 13; 78. 6, 13; 85. 7; 90. 6
 sarvatra 65. 5; 66. 1; 86. 15; 90. 5
 sarvadarvihoma 4. 13; 70. 6
 sarvadā 72. 4
 sarvadevatā 80. 10
 sarvabīja 30. 2, 2
 sarvabhūta 77. 9
 sarvaśas 84. 5
 sarṣapa 23. 8
 savitr 77. 7
 savya 56. 15; 59. 8; 85. 14
 *sasusira 35. 11
 sasya 70. 10, 10
 saha 22. 2; 35. 11; 75. 16; 84. 9
 sahasrakṛtvas 83. 6
 sām̐vatsarika 29. 11
 sā — ava 12. 16. — vi 3. 7
 sātmatā 84. 13, 16
 sādyaācārika 1. 4
 sādhyā 76. 14
 sāntara 50. 12
 sāmaveda 77. 8; 83. 9
 sāyam 19. 2, 3; 39. 13; 67. 9; 70. 16, 17
 sārvasurabhi 52. 11
 sārvasurabhipiṣṭa 50. 11
 sāvitṛ 9. 1, 1, 3, 4, 6; 83. 5; — 77. 7
 sikatopopta 67. 13
 sic *n.* 64. 2
 sic *v.* — abhi 52. 5. — ava 18. 7, 9; 23. 2. — ā 86. 1. — upa 21. 16. — pari 4. 1, 3; 43. 11; 44. 7; 45. 16; 60. 13; 79. 12; 80. 4. — anupari 31. 12. — pra 43. 8
 sidh 61. 7, 8; 89. 14; 90. 6
 sītāloṣṭa 11. 7, 10
 sīmanta 21. 7, 12
 sukha 37. 12
 *sukhāvagāha 75. 17
 suprayukta 83. 14

1) *subhṛtya 60. 1
 suśravas 77. 7
 sū 22. 14. — pra 68. 2
 sūtikāgni 27. 6, 9
 sūtikāroga 26. 13
 sūtra 50. 11; 60. 6
 sūtrakāra 77. 12, 13
 sūrya 76. 10
 sṛj 63. 5. — ud 58. 6. — upa 64. 2. — pra 12. 18. — sam 25. 7; 52. 5
 *senānī 56. 10, 16
 sopadhāna 50. 11; 53. 7
 sopavāsa 89. 11
 soma 58. 10; 76. 11
 somappravāka 58. 10
 somaśuṣmin 77. 2
 somaśravas 77. 2
 sautra 2. 8
 saumya 75. 9
 saura 19. 4
 sauviṣṭakṛta 32. 17; 48. 7; 50. 5
 skand 86. 15; 87. 1, 1
 skanda 76. 12
 stana 26. 6
 stamba 52. 1
 stṛ 7. 1; 15. 5. — ā 51. 7. — upa 85. 7. — pari 2. 3; 43. 2; 88. 3. — sam̐pari 40. 3; 73. 6; 74. 2. — sam 2. 5, 7; 85. 2
 strī 67. 10; 74. 8; 78. 13, 14; 79. 4; 84. 6; 90. 5
 sthaṇḍila 2. 1; 31. 6, 9; 40. 2; 63. 3
 sthā 58. 11; 74. 1. — ā 62. 8, 10. — upod 35. 8. — upa 7. 2; 15. 6; 19. 12; 33. 1; 41. 3; 42. 1, 3, 12; 45. 14; 49. 8; 65. 9; 69. 6; 73. 9; 74. 5, 16; 87. 2. — prati 27. 13; 79. 10. — sam 71. 4, 4; 73. 1, 1; 88. 11. — *caus.* 42. 5; 53. 12. — ā 8. 11; 16. 10; 17. 4. — ud 9. 14; 19. 9
 sthālīpāka 8. 14, 15; 19. 7; 21. 8; 32. 7; 40. 1; 66. 10, 12; 89. 10

sthiti 56. 3
 sthūnā 66. 3
 sthūnādeśa 80. 12
 sthūnārāja 34. 1; 80. 13
 *sthūlāḍhārikā 61. 4
 snā 1. 13; 13. 4; 21. 3; 27. 8; 30. 13; 50. 9; 56. 1; 67. 9. — *caus.* 13. 4
 snātaka 90. 2
 snāniya 10. 14; 52. 7
 snāniyapiṇḍa 50. 10
 sprś — upa 2. 15; 65. 4; 66. 1; 73. 7, 14; 74. 14; 82. 5; 86. 15. — sam 3. 14. — *caus.* upa 40. 7; 85. 8
 smr 86. 7
 sraṃs 23. 4. — vi 51. 17
 sraja 26. 12; 50. 12; 54. 15
 sruc 69. 9, 12
 sruva 69. 8
 sva 60. 12
 svadhā 83. 12
 svadhiti 18. 6
 svap 11. 5; 60. 12; 61. 5
 svaya 57. 12; 79. 4
 svayamprajvalita 65. 5
 svayambhojya 66. 11
 svargapuṣṭisamyukta 79. 2
 svargya 66. 10
 svasti 62. 1
 svastyayana 84. 4
 svāti 50. 14
 svāhā 4. 6, 8; 5. 3, 4, 6, 9, 11; 8. 15; 14. 7, 9, 12, 14. 16; 17. 3; 20. 6, 9; 23. 10, 12, 14; 24. 2, 5, 8, 11; 32. 10, 12, 14, 16; 34. 13; 35. 1; 36. 6, 9, 15, 15; 37. 1, 1, 2, 4, 7, 8; 47. 6; 51. 5; 54. 5, 7, 9, 11, 13; 59. 7, 11; 65. 7, 9; 66. 14, 16; 67. 2, 5; 71. 13, 15, 17; 72. 10, 12, 13; 80. 3; 82. 11; 83. 1
 svāhākāra 4. 13; 69. 11; 87. 13
 sviṣṭakṛccaturtha 70. 11
 sviṣṭakṛt 32. 7; 48. 6; 50. 2; 70. 14
 sviṣṭakṛtpañcama 70. 11

ha 9. 11; 22. 12; 39. 13; 50. 16; 60. 7, 11; 61. 3, 7; 62. 6
 han — ā 38. 6. — ud 2. 1; 38. 3; 67. 12. — upa 18. 15. — ni 60. 6
 harina 28. 3
 harmya 74. 10
 haryajvan 77. 3
 havirucchiṣṭāśa 32. 2
 haviṣya 85. 4
 hasta 7. 2, 6, 6; 15. 6, 10, 10; 25. 11, 11, 13; 53. 13; 59. 8; 78. 8; 79. 12; 80. 6; — 22. 6; 50. 14; 75. 6
 hastin 62. 13
 hastyārohaṇa 62. 13
 hā 84. 1
 hi 11. 2; 27. 12
 himkṛ 20. 11
 hiranya 18. 6; 25. 8, 13; 38. 3; 69. 12; 74. 4
 hu 4. 3, 10, 12, 17; 5. 1; 6. 15, 15, 18; 13. 15, 17; 14. 3, 4; 15. 3; 18. 15; 19. 3; 20. 3, 4; 21. 10, 10; 22. 9, 9; 23. 9; 27. 10, 10; 29. 15, 15; 30. 1; 31. 2, 3, 4, 7; 32. 8, 17; 34. 10, 10; 36. 4, 14; 37. 11; 40. 10, 14; 41. 2, 3; 42. 2; 43. 11; 44. 4; 47. 12; 48. 6, 7, 10, 14; 49. 4, 9; 50. 3, 5; 53. 1, 1; 54. 4; 59. 5, 9; 60. 2; 66. 6, 6, 9, 12; 69. 5, 9, 11, 11, 13, 15, 16; 70. 2, 3, 4, 5, 7, 8, 12, 14, 17; 72. 8, 8; 74. 13, 14; 75. 7; 78. 14; 79. 12. 17; 82. 1, 5; 83. 2, 11; 84. 3, 5, 7, 7; 85. 7; 86. 16; 87. 3, 6, 10, 12; 88. 3, 4, 7, 10, 15, 15; 89. 4, 10, 16; 90. 1
 hr 3. 5; 32. 3; 51. 17; 52. 1; 83. 13; 84. 6. — ati 27. 6, 9. — abhi 10. 14. — anvava 4. 9; 8. 5; 17. 13; 38. 5. — abhyava 87. 2, 5, 12. — ā 2. 2; 3. 12; 10. 4; 11. 6; 19. 5; 22. 6, 13; 38. 2; 51. 5; 58. 3; 68. 1, 1. — udā 11. 13. — abhyudā 40. 9. — abhivyā

27. 13. — paryā 53. 11. — ud	hemanta 1. 10
21. 16; 40. 7; 49. 1, 1; 53. 10;	*hemantapratyavarohaṇa 33. 1
54. 14; 83. 3; 87. 11. — upanis	hotṛ 71. 8
26. 13; 27. 6, 8. — <i>caus.</i> abhivyā	homa 79. 1; 88. 13; 89. 13
73. 13; 75. 1. — <i>desid.</i> 56. 4, 4. —	homadevatā 86. 8
vyava 59. 5	homavichitti 90. 2
hṛdaya 49. 1	homābhigamanasthālīpāka 90. 5
hṛdayadeśa 17. 13	hrasīyas 56. 5

ADDITIONS AND CORRECTIONS.

- p. 15 l. 4 add a note on शतमा : Thus G; N सुमनाः
p. 18 l. 13 „ „ „ „ अभि : Thus G; N ति
p. 19 note 6 read HG I 23. 7
p. 20 l. 9 add a note on नाशयामसि : Thus G; N नाशय
p. 29 l. 17 read probably: त्वमग्ने अयास्ययाश्चाग्ने ऽस्थिनभि-
शस्तीश्च etc.
p. 31 note 7 read G Bh
p. 33 note 15 „ A G
p. 35 note 10 „ G Bh
p. 51 l. 8 „ उपविशति ' तस्य
p. 54 l. 6 „ °त्सत्रासाहं
p. 56 l. 16 „ सेनानीर्वा
p. 73 note 3 „ kaṇḍikā
p. 76 l. 7 „ अहोरात्राणि
p. 80 l. 17 „ स्वाहेति मध्ये '
p. 85 l. 8 „ पूर्णपात्रं
-

ABBREVIATIONS.

AV	Atharva Veda
ĀG	Āśvalāyana Gṛhyasūtra
Āp. G	Āpastamba „
Āp. Dh	„ Dharmaśāstra
Āp. MB	„ Mantrabrāhmaṇa
Āp. Ś	„ Śrautasūtra
RV	Rgveda
RVKh	„ Khila
Kauś.	Kauśītaki Brāhmaṇa
TĀ	Taittirīya Āraṇyaka
TB	„ Brāhmaṇa
TS	„ Saṃhitā
PG	Pāraskara Gṛhyasūtra
Baudh. G	Baudhāyana „
Baudh. Dh	„ Dharmaśāstra
Baudh. Ś (BŚ)	„ Śrautasūtra
MG	Mānava Gṛhyasūtra
MŚ	„ Śrautasūtra
MS	Maitrāyaṇī Saṃhitā
Śat. B	Śatapathabrāhmaṇa
SMB	Sāmaveda Mantrabrāhmaṇa
SV	Sāmaveda
HG	Hiraṇyakeśin Gṛhyasūtra
H Dh	„ Dharmaśāstra
HŚ	„ Śrautasūtra
SBE	Sacred Books of the East
ZDMG	Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft.

14 DAY USE
RETURN TO DESK FROM WHICH BORROWED

LOAN DEPT.

This book is due on the last date stamped below, or
on the date to which renewed.

Renewed books are subject to immediate recall.

12Mr'62DC

REC'D LD

APR 26 1962

MAY 8 1983

REC. CIR. MAY 16 '83

SENT ON ILL

JUN 14 2001

U. C. BERKELEY

LD 21A-50m-8,'61
(C1795s10)476B

General Library
University of California
Berkeley

ML42974

730

B5731

1913

THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA LIBRARY

